Республикалық ақпараттық ғылыми–әдістемелік журналы

ҰСТАЗДЫҚ ӨНЕР

Алимжанова Динара Алипбековна

Мектеп директоры
Алматы қаласы білім басқармасының «Өнер мектебі» КМҚК

№6(16) (2026 ж. Маусым/Июнь 2026 г.)

ҰСТАЗДЫҚ ӨНЕР

«ҰСТАЗДЫҚ ӨНЕР ЖУРНАЛЫ» республикалық ақпараттық ғылыми-әдістемелік журналының №6(16) (2026 ж. маусым) шығарылымы.
Выпуск №6(16) (Июнь 2026 г.) республиканского информационного научно-методического журнала «ҰСТАЗДЫҚ ӨНЕР ЖУРНАЛЫ».

Басылымның кезеңділігі - айына 4 рет шығады

№ KZ73VPY00128307 есепке қоюы туралы
КУӘЛІК

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің Ақпарат комитетінде берілген

Периодичность издания — 4 раза в месяц.

СВИДЕТЕЛЬСТВО
о постановке на учет № KZ73VPY00128307

Выдано Комитетом информации Министерства культуры и информации Республики Казахстан

ТАҚЫРЫПТЫҚ БАҒЫТЫ:
білім беру саласындағы оқу-әдістемелік, ғылыми-тәжірибелік, ақпараттық -сараптамалық, педагогикалық инновациялық тәжірибелерді тарату бойынша материалдар жариялау.

ТЕМАТИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ:
публикация материалов по распространению учебно-методического, научно-практического, информационно-аналитического, педагогического инновационного опыта в области образования.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ / РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
Бас редактор:/Главный редактор: Баянды Ерлан
Дүйсенбекова Б.Н. – б.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Қарағанды медицина университеті
Дүзбаева Н.М. – б.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Каскарбаева Б.Б. – педагог-шебер
Қасқабаева Ф.С. – педагог-шебер
Есенова Ш.Б. – педагог-зерттеуші
Иманбек Ә.О. – жаратылыстану ғылымдарының магистрі
Алшынов А.Ә. – жаратылыстану ғылымдарының магистрі
Корректор / корректор: Кәкіш Мерей Ертайқызы
Жауапты хатшы / ответственный секретарь: Есбергенов Айдын Ардақұлы

Материалдардың анықтығына авторлар жауапты болады.
Редакция материалдарды қабылдамауға құқылы.

Ответственность за достоверность материалов несут авторы. Редакция оставляет за собой право отклонять материалы

«ҰСТАЗДЫҚ ӨНЕР» ақпараттық ғылыми-әдістемелік журналының авторларға арналған ережелерімен QR-кодты сканерлеу арқылы таныса аласыз.
С правилами для авторов информационного научно-методического журнала «ҰСТАЗДЫҚ ӨНЕР» вы можете ознакомиться, отсканировав QR-код.

Мазмұны / Содержание

Алимжанова Д.А. Көшбасшылық пен өнер синергиясы: басқарудағы инновациялық тәсілдер 4
Изтурганова Ж.Ж. Қазақ тілі пәнінен дарынды оқушыларға арналған тапсырмалар топтамасы 4-сыныпқа арналған 9
Тураева А.Т., Тұрсынхан Б.Қ. Кәсіби білім беру орта секторындағы әлеуметтік-психологиялық қызмет интеграциясы: тандемдік жұмыс үлгісі 14
Халила Ж.А. Қараңғы материя: ғаламның көрінбейтін бөлігі 18
Қасихан М. Ілмек біз және қол инемен кестелеу технологиясы 21
Нурбекова Г.К. РАФТ әдісі арқылы 9-сынып оқушыларының креативті және аргументативті жазылым дағдыларын дамыту....23
Сакипова Г.М. Тоғызқұмалақ: ақыл-ойды және денені дамыту....27
Адилгазиева Г.Н. Оқу және жаттығу жасауға арналған ағылшын тіліндегі мәтіндер жинағы....33
Халхабай Б.Н. Ортаңғы топқа арналған ойындар кешені: құммен ойнау элементтерімен 36
Көшегәлиева Ж.Т. Балабақшада экологиялық тәрбиені ұйымдастыру әдістемесі....40
Абдыхаева Г.Н. «Балабақшада STEAM элементтерін қолдану әдістемесі»....44
Тусупбаев А.Т., Тусупбаева А.К. LMS форматындағы электрондық оқулықты қолданудың колледж студенттерінің оқу жетістіктеріне әсері....49
Бердіханова С.С. Шәкірттің олимпиадалық жетістігін қалыптастырудың әдістемелік негіздері 53
Қожабаева К.С. Using interactive media formats in teaching english media discourse: from tiktok to BBC....55
Калниязова Р.С., Акболтаева Г.Д. Күнделікті қазақ тілі: өмірлік қарым қатынаста қолданылатын тілдік құралдар 57
Кеулімжаева Г.Б. Биология сабақтарында STEAM әдісін тиімді пайдалану арқылы болашақ мамандыққа бағыт беру....58
Хисметова А. Математика сабағында оқушылардың функционалдық, зерттеушілік және цифрлық құзыреттіліктерін дамыту 61
Маукенова А.А. Повышение читательской грамотности 64

Алимжанова Динара Алипбековна
Мектеп директоры
Алматы қаласы білім басқармасының «Өнер мектебі» КМҚК

КӨШБАСШЫЛЫҚ ПЕН ӨНЕР СИНЕРГИЯСЫ: БАСҚАРУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

(Әдістемелік құралды тәжірибеде қолдану және зерттеу нәтижелері)

Аңдатпа. Қазіргі білім беру жүйесінде көшбасшылық құзыреттіліктерді дамыту мен шығармашылық әлеуетті арттыру өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Осыған байланысты көшбасшылық пен өнердің өзара ықпалдастығына негізделген инновациялық әдістерді енгізу білім беру ұйымдарының басқару тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Мақалада көшбасшылық пен өнер синергиясына негізделген әдістемелік құралдың мазмұны, оны білім беру ұйымдарында қолдану тәжірибесі және зерттеу нәтижелері қарастырылады. Әдістеме тұлғаның креативті ойлауын, эмоционалдық интеллектісін, коммуникативтік қабілеттерін және шешім қабылдау дағдыларын дамытуға бағытталған. Зерттеу барысында өнер элементтері арқылы көшбасшылық қасиеттерді қалыптастырудың тиімділігі анықталды.

Түйінді сөздер: көшбасшылық, өнер, синергия, инновация, креативтілік, басқару, әдістеме.

Кіріспе

XXI ғасырдағы білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – шығармашыл, бастамашыл және өзгермелі ортаға бейімделе алатын көшбасшы тұлғаны қалыптастыру. Білім беру ұйымдарын басқаруда дәстүрлі әкімшілік тәсілдермен қатар, инновациялық және шығармашылық әдістерді енгізу қажеттілігі күн өткен сайын артып келеді. Осындай жаңа бағыттардың бірі – көшбасшылық пен өнер синергиясына негізделген басқару технологияларын пайдалану.

Өнер адамның эмоционалдық интеллектісін, сыни ойлауын, шығармашылық қабілеттерін дамытатын әмбебап құрал ретінде танылған. Ал көшбасшылық адамдарды ортақ мақсатқа жұмылдыру, ынталандыру және өзгерістерді тиімді басқару қабілетімен сипатталады. Осы екі бағыттың өзара ықпалдасуы басқаруда жаңа мүмкіндіктер қалыптастырады.

Шетелдік зерттеушілердің ішінде П. Сенге, К. Робинсон, Г. Гарднер, Д. Гоулман еңбектерінде шығармашылық көшбасшылық пен өнер арқылы басқару мәдениетін қалыптастыру мәселелері қарастырылған. Олар ұйымдардың инновациялық дамуында креативті ойлаудың маңызды рөл атқаратынын атап көрсетеді. Ал қазақстандық ғалымдар Ә.

Құсайынов, Қ. Жарықбаев, С. Қалиев еңбектерінде тұлғаның шығармашылық дамуы мен көшбасшылық қасиеттерінің қалыптасу ерекшеліктері зерттелген.

Мақаланың мақсаты – көшбасшылық пен өнер синергиясына негізделген әдістемелік құралды білім беру тәжірибесінде қолдану ерекшеліктерін талдау және оның тиімділігін көрсету.

Зерттеу міндеттері:

- көшбасшылық пен өнер синергиясының теориялық негіздерін анықтау;
- инновациялық әдістеменің құрылымы мен мазмұнын сипаттау;
- әдістемені тәжірибеде қолдану нәтижелерін талдау;
- педагогтерге арналған практикалық ұсыныстар әзірлеу [1].

Әдістеме

Ұсынылып отырған әдістеме «Creative Leadership through Arts» тұжырымдамасына негізделген және көшбасшылық қабілеттерді өнер құралдары арқылы дамытуға бағытталған.

Әдістеменің негізгі принциптері:

1. Интеграция принципі;
2. Шығармашылық еркіндік принципі;
3. Ынтымақтастық принципі;
4. Рефлексия принципі;
5. Практикалық бағыттылық принципі.

Кесте 1. Әдістеменің кезеңдері

Кезең	Мазмұны	Нәтижесі
Диагностикалық	Көшбасшылық дағдыларын анықтау	Бастапқы көрсеткіштер
Мотивациялық	Өнер арқылы қызығушылық қалыптастыру	Белсенділік артады
Шығармашылық	Практикалық тапсырмалар орындау	Креативтілік дамиды
Басқарушылық	Командалық жобаларды ұйымдастыру	Көшбасшылық күшейеді
Рефлексиялық	Нәтижелерді талдау	Өзіндік бағалау қалыптасады

Қолданылған әдістер

1. Арт-терапиялық әдістер

Қатысушылар өздерінің көшбасшылық бейнесін сурет арқылы бейнелейді. Бұл әдіс өзін-өзі тануға ықпал етеді.

2. Театр педагогикасы

Рөлдік ойындар мен басқарушылық жағдаяттарды сахналау арқылы қатысушылар шешім қабылдау тәжірибесін меңгереді.

3. Storytelling технологиясы

Өмірлік оқиғалар негізінде көшбасшылық тәжірибені талдау жүзеге асырылады.

4. Дизайн-ойлау әдісі

Мәселені анықтау, идея генерациялау, прототип әзірлеу және тестілеу кезеңдері арқылы инновациялық шешімдер ұсынылады.

5. Командалық шығармашылық жобалар

Қатысушылар өнер туындысын немесе әлеуметтік жобаны бірлесе әзірлейді.

Әдістеменің ерекшеліктері

- ❖ эмоционалдық интеллектіні дамыту;
- ❖ шығармашылық әлеуетті ашу;
- ❖ басқарушылық құзыреттіліктерді қалыптастыру;
- ❖ инновациялық ойлауды жетілдіру;
- ❖ командалық өзара әрекеттестікті нығайту [2].

Практикада қолдану

Әдістеме 2024-2025 оқу жылында білім беру ұйымдарының педагогтері мен жоғары сынып оқушылары арасында апробациядан өткізілді. Зерттеуге 80 қатысушы қатысты.

1-кезең. Диагностика

Әдістемені тәжірибеде қолданудың бастапқы кезеңінде қатысушылардың көшбасшылық қасиеттерін, коммуникативтік дағдыларын және шығармашылық ойлау деңгейін анықтау мақсатында кешенді диагностика жүргізілді. Диагностикалық зерттеу барысында сауалнама, бақылау және өзін-өзі бағалау әдістері қолданылды. Аталған әдістер білім алушылардың көшбасшылық әлеуетін, топтық өзара әрекеттесу ерекшеліктерін және шығармашылық белсенділігін жан-жақты бағалауға мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижелері қатысушылардың басым бөлігінде көшбасшылық қасиеттердің орта деңгейде қалыптасқанын көрсетті. Атап айтқанда, көшбасшылық белсенділік көрсеткіші бойынша қатысушылардың 48%-ы орта деңгейді, 22%-ы жоғары деңгейді және 30%-ы төмен деңгейді көрсетті. Коммуникативтік қабілеттер бойынша қатысушылардың 45%-ы орта деңгейде болса, 28%-ы жоғары және 27%-ы төмен деңгейде анықталды. Ал шығармашылық ойлау көрсеткіші бойынша білім алушылардың 52%-ы орта деңгейде, 20%-ы жоғары деңгейде және 28%-ы төмен деңгейде нәтиже көрсетті. Алынған мәліметтер көшбасшылық пен шығармашылық әлеуетті дамытуға бағытталған арнайы әдістемелік жұмыстың қажеттілігін айқындады.

2-кезең. Өнер арқылы көшбасшылықты дамыту

Зерттеудің келесі кезеңінде көшбасшылық қасиеттерді өнер құралдары арқылы дамытуға бағытталған арнайы сабақтар мен практикалық жұмыстар ұйымдастырылды. Бағдарлама аясында сабақтар аптасына екі рет өткізіліп, қатысушылардың шығармашылық белсенділігін арттыруға және басқарушылық қабілеттерін дамытуға бағытталды.

Практикалық жұмыстардың мазмұны әртүрлі өнер түрлерін қолдану арқылы көшбасшылық дағдыларды қалыптастыруға негізделді. Атап айтқанда, «Мен көшбасшымын» атты арт-жоба барысында қатысушылар өздерінің көшбасшылық қасиеттерін шығармашылық тұрғыдан бейнелеп, өзіндік рефлексия жүргізді. «Болашақ мектебі» дизайн-жобасы аясында қатысушылар білім беру ұйымдарын жетілдіруге бағытталған инновациялық идеялар ұсынып, оларды визуалды түрде модельдеді.

Сонымен қатар басқарушылық жағдаяттарды сахналау арқылы қатысушылардың шешім қабылдау, жауапкершілік алу және командамен өзара әрекеттесу дағдылары жетілдірілді. Командалық сурет салу тапсырмалары топ мүшелерінің бірлескен жұмысын ұйымдастыруға ықпал етсе, музыкалық импровизация жаттығулары шығармашылық еркіндікті, эмоционалдық интеллектіні және коммуникациялық икемділікті дамытуға мүмкіндік берді.

3-кезең. Командалық жобаларды жүзеге асыру

Әдістемені енгізудің қорытынды кезеңінде қатысушылар шағын топтарға біріктіріліп, әлеуметтік маңызы бар жобаларды әзірлеу жұмыстары ұйымдастырылды. Барлығы бес шығармашылық топ құрылып, әр топ белгілі бір әлеуметтік немесе білім беру мәселесін шешуге бағытталған жобалар дайындады.

«Art Space» жобасы білім беру ұйымында шығармашылық ортаны қалыптастыруға бағытталса, «Eco Leader» жобасы экологиялық мәдениетті дамыту мәселелерін қамтыды. «Smart School» жобасы цифрлық технологияларды білім беру үдерісіне енгізу жолдарын қарастырды. Ал «Book Art» жобасының негізгі мақсаты оқу мәдениетін дамыту және кітап оқуға деген қызығушылықты арттыру болды. «Future Vision» жобасы болашақ құзыреттіліктер мен XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыру мәселелеріне арналды.

Кесте 2. Нәтижелер

Қорытынды диагностика барысында келесі өзгерістер байқалды.

Көрсеткіш	Бастапқы	Қорытынды
Көшбасшылық белсенділік	22%	58%
Коммуникативтік дағдылар	28%	69%
Шығармашылық ойлау	20%	73%
Командалық жұмыс	35%	81%

Нәтижелер өнерге негізделген көшбасшылық әдістемесінің тиімділігін көрсетті. Қатысушылар өз идеяларын еркін жеткізе бастады, шешім қабылдау қабілеті артты және топтық жұмыстарға белсенді қатысу байқалды [3].

Сурет 1. Әдістеменің жүзеге асу моделі

Ұсыныстар

Көшбасшылық пен өнер синергиясына негізделген әдістемені тиімді енгізу үшін педагогтерге келесі ұсыныстар беріледі.

- Біріншіден, оқу процесінде өнердің әртүрлі түрлерін (сурет, музыка, театр, әдебиет) кешенді түрде пайдалану қажет. Бұл білім алушылардың шығармашылық әлеуетін жан-жақты дамытуға мүмкіндік береді.
- Екіншіден, сабақ барысында қауіпсіз психологиялық орта қалыптастыру маңызды. Қатысушылар өз пікірін еркін білдіре алатын жағдайда ғана шығармашылық белсенділік жоғарылайды.
- Үшіншіден, жобалық және командалық жұмыстардың үлесін көбейту ұсынылады. Бұл көшбасшылық қасиеттердің табиғи түрде қалыптасуына ықпал етеді.
- Төртіншіден, нәтижелерді бағалауда тек академиялық көрсеткіштерге емес, коммуникация, бастамашылдық, жауапкершілік және шығармашылық көрсеткіштерге де назар аудару қажет.

Сондай-ақ әдістемені әртүрлі жас ерекшеліктеріне сәйкес бейімдеу ұсынылады. Бастауыш сыныптарда ойын технологиялары басым болса, жоғары сыныптарда жобалық және зерттеушілік жұмыстарды қолдану тиімді [4].

Қорытынды

Көшбасшылық пен өнер синергиясына негізделген инновациялық әдістеме қазіргі білім беру жүйесіндегі басқарушылық және тұлғалық құзыреттіліктерді дамытуға бағытталған тиімді құрал болып табылады. Зерттеу нәтижелері өнер элементтерін қолдану

қатысушылардың шығармашылық ойлауын, эмоционалдық интеллектісін және көшбасшылық қасиеттерін дамытуға оң әсер ететінін көрсетті.

Практикалық апробация барысында қатысушылардың коммуникативтік белсенділігі артты, шешім қабылдау дағдылары жетілді және командалық жұмыс сапасы жақсарды. Сонымен қатар инновациялық жобалар әзірлеу барысында басқарушылық құзыреттіліктердің қалыптасуы байқалды.

Әдістеменің ерекшелігі – оның әмбебаптығы мен бейімделгіштігі. Ол мектептерде, колледждерде, жоғары оқу орындарында және қосымша білім беру ұйымдарында тиімді қолданылуы мүмкін.

Жалпы алғанда, көшбасшылық пен өнердің өзара ықпалдастығы білім беру ұйымдарының инновациялық дамуына, шығармашыл әрі жауапты тұлға қалыптастыруға және басқару мәдениетін жетілдіруге елеулі үлес қосады.

Қолданылған деректер тізімі:

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ. – Мәскеу: Манн, Иванов и Фербер, 2021. - 560 б.

2. Робинсон К. Школа будущего. Как вырастить талантливого ребенка. – Мәскеу: Манн, Иванов и Фербер, 2020. - 368 б.

3. Сенге П. Пятая дисциплина: искусство и практика самообучающейся организации. – Мәскеу: Олимп-Бизнес, 2019. - 448 б.

4. Гарднер Г. Структура разума: теория множественного интеллекта. – Санкт-Петербург: Питер, 2020. - 512 б.

СИНЕРГИЯ ЛИДЕРСТВА И ИСКУССТВА: ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В УПРАВЛЕНИИ

(Применение методического пособия на практике и результаты исследования)

Аннотация. В современной системе образования развитие лидерских компетенций и повышение творческого потенциала являются одними из наиболее актуальных задач. В связи с этим внедрение инновационных методов, основанных на взаимодействии лидерства и искусства, способствует повышению эффективности управления образовательными организациями. В статье рассматриваются содержание методического пособия, основанного на синергии лидерства и искусства, опыт его применения в образовательных учреждениях, а также результаты проведённого исследования. Предлагаемая методика направлена на развитие креативного мышления личности, эмоционального интеллекта, коммуникативных способностей и навыков принятия решений. В ходе исследования была подтверждена эффективность формирования лидерских качеств посредством использования элементов искусства.

Ключевые слова: лидерство, искусство, синергия, инновации, креативность, управление, методика.

Изтурганова Жадыра Жолдасовна
Бастауыш сынып мұғалімі
Түркістан облысының білім басқармасының Жетісай ауданының білім бөлімінің
«Ә. Молдағұлова атындағы № 34 жалпы білім беретін» КММ

ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІНЕН ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРҒА АРНАЛҒАН ТАПСЫРМАЛАР ТОПТАМАСЫ 4-СЫНЫПҚА АРНАЛҒАН

(Авторлық бағдарламаны тәжірибеде қолдану және зерттеу нәтижелері)

Аңдатпа. Қазіргі білім беру жүйесінде дарынды оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту, олардың шығармашылық және зерттеушілік әлеуетін ашу маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Осыған байланысты бастауыш сыныптарда қазақ тілі пәнін оқыту барысында оқушылардың тілдік құзыреттілігін жетілдіруге бағытталған арнайы тапсырмалар жүйесін қолданудың маңызы артып келеді. Мақалада 4-сынып оқушыларына арналған «Қазақ тілі пәнінен дарынды оқушыларға арналған тапсырмалар топтамасы» атты авторлық бағдарламаны тәжірибеде қолдану нәтижелері қарастырылады. Бағдарламада оқушылардың логикалық ойлауын, тілдік талдау жасау дағдыларын, шығармашылық қабілеттерін және функционалдық сауаттылығын дамытуға арналған тапсырмалар жүйесі ұсынылған. Зерттеу барысында бақылау, сауалнама, диагностикалық тапсырмалар және оқу жетістіктерін салыстырмалы талдау әдістері қолданылды.

Түйінді сөздер: дарынды оқушы, қазақ тілі, авторлық бағдарлама, тапсырмалар топтамасы, функционалдық сауаттылық, шығармашылық қабілет, зерттеу нәтижесі.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінде оқушылардың жеке қабілеттерін дамыту және дарынды балаларды қолдау мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. Бастауыш мектеп кезеңі оқушының интеллектуалдық және шығармашылық әлеуетін анықтайтын маңызды кезең болғандықтан, осы уақытта дарынды балалардың қабілеттерін дамытуға ерекше назар аудару қажет.

Қазақ тілі пәні оқушылардың тілдік құзыреттілігін қалыптастырып қана қоймай, олардың ойлау мәдениетін, танымдық белсенділігін және шығармашылық мүмкіндіктерін дамытудың тиімді құралы болып табылады. Алайда жалпы білім беру бағдарламаларындағы тапсырмалар барлық оқушыларға бірдей бағытталғандықтан, дарынды балалардың білімдік қажеттіліктерін толық қамтамасыз ете алмайды. Сондықтан күрделендірілген, шығармашылық сипаттағы және зерттеушілік бағыттағы тапсырмалар жүйесін әзірлеу өзекті мәселе болып табылады.

Дарындылық мәселесі бойынша шетелдік ғалымдар Дж.Рензулли, Г.Гарднер, Дж.Гилфорд еңбектерінде шығармашылық ойлау, жоғары мотивация және интеллектуалдық қабілеттердің өзара байланысы қарастырылған. Ал қазақстандық ғалымдар Қ.Жарықбаев, Т.Тәжібаев, Н.Нұрахметов, Ж.Қараев еңбектерінде дарынды балалармен жұмыс жүргізудің педагогикалық негіздері зерттелген.

Осы зерттеулерге сүйене отырып, 4-сынып оқушыларына арналған «Қазақ тілі пәнінен дарынды оқушыларға арналған тапсырмалар топтамасы» атты авторлық бағдарлама әзірленді.

Мақсаты: қазақ тілі пәні арқылы дарынды оқушылардың шығармашылық, зерттеушілік және тілдік қабілеттерін дамытуға бағытталған тапсырмалар жүйесінің тиімділігін анықтау.

Міндеттері:

- дарынды оқушылардың білімдік қажеттіліктерін анықтау;
- күрделендірілген тапсырмалар жүйесін әзірлеу;
- авторлық бағдарламаны тәжірибеде енгізу;
- нәтижелерін талдау және тиімділігін бағалау [1].

Әдістеме

Авторлық бағдарлама дарынды оқушылардың ерекшеліктерін ескере отырып әзірленді және келесі педагогикалық ұстанымдарға негізделді:

1. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту;
2. Саралап оқыту;
3. Құзыреттілік тәсіл;
4. Зерттеушілік оқыту;
5. Шығармашылық әрекетке бағыттау.

Авторлық бағдарламаның мазмұны дарынды оқушылардың тілдік, танымдық және шығармашылық қабілеттерін кешенді дамытуға бағытталған төрт негізгі бағыт бойынша құрылды. Бағдарламаны әзірлеу барысында бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктері, білім алу қажеттіліктері мен дарындылық белгілері ескерілді. Ұсынылған тапсырмалар жүйесі оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін арттыруға, өздігінен іздену дағдыларын қалыптастыруға және қазақ тілі пәні бойынша білімдерін тереңдетуге мүмкіндік береді.

Бағдарламаның бірінші бағыты – логикалық-лингвистикалық тапсырмалар. Бұл бағыттағы жұмыстар оқушылардың тілдік талдау жасау, салыстыру, жіктеу және қорытынды шығару дағдыларын дамытуға негізделген. Тапсырмалар барысында оқушылар сөздердің құрылымдық ерекшеліктерін анықтап, олардың жасалу жолдарын талдайды, тілдік бірліктер арасындағы заңдылықтарды айқындайды. Мысалы, «Артық сөзді тап» тапсырмасы арқылы оқушылар ұғымдардың ортақ және ерекше белгілерін ажыратады, ал сөзжасамдық тізбек құрастыру тапсырмалары олардың сөздік қорын байытып, сөздердің мағыналық байланыстарын түсінуіне ықпал етеді. Сонымен қатар тілдік жұмбақтарды шешу оқушылардың логикалық ойлауын жетілдіріп, танымдық қызығушылығын арттырады.

Екінші бағыт шығармашылық тапсырмалардан тұрады. Бұл тапсырмалар оқушылардың қиялын дамытуға, сөздік қорын молайтуға және өз ойын жүйелі жеткізу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Шығармашылық жұмыстар барысында оқушылар берілген сөздер мен тірек ұғымдарды пайдалана отырып әңгімелер құрастырады, өлең шығарады, әдеби кейіпкерлерге мінездеме береді. Осындай тапсырмалар оқушылардың тілдік қорын белсенді қолдануына мүмкіндік жасап қана қоймай, олардың сыни және креативті ойлау қабілеттерін жетілдіреді. Сонымен қатар шығармашылық жұмыстар арқылы оқушылардың өзіндік көзқарасы қалыптасып, жазбаша тіл мәдениеті дамиды.

Бағдарламаның үшінші бағыты зерттеу тапсырмаларын қамтиды. Зерттеушілік әрекет дарынды оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың маңызды құралы болып табылады. Осы бағыт аясында оқушылар мақал-мәтелдердің шығу тарихын зерттеп, олардың тәрбиелік мәнін анықтайды, туған өлкенің жер-су атауларының мағынасына талдау жасайды, шағын жобалар әзірлейді. Мұндай жұмыстар оқушылардың ақпаратты іздеу, сұрыптау, талдау және қорытындылау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар зерттеу тапсырмалары оқушылардың ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттырып, мәдени-танымдық көзқарасын кеңейтеді.

Төртінші бағыт функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған тапсырмалар жүйесінен тұрады. Бұл тапсырмалар оқушылардың алған білімдерін күнделікті өмірде тиімді қолдану қабілетін қалыптастыруға бағытталған. Атап айтқанда, оқушылар хабарландыру құрастыру, ресми хат жазу, түрлі жағдаяттарға байланысты мәтіндермен жұмыс жасау және мәтін бойынша қорытынды шығару сияқты практикалық жұмыстар орындайды. Мұндай тапсырмалар олардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытып, нақты өмірлік мәселелерді шешуде тілдік білімді қолдану дағдыларын жетілдіреді. Нәтижесінде оқушылардың функционалдық сауаттылық деңгейі артып, ақпаратпен жұмыс істеу мәдениеті қалыптасады.

Осылайша, бағдарламаның төрт бағыты өзара бір-бірімен тығыз байланыста жүзеге асырылып, дарынды оқушылардың интеллектуалдық, шығармашылық және зерттеушілік әлеуетін жан-жақты дамытуға мүмкіндік береді.

Кесте 1. Бағдарламаны жүзеге асыру кезеңдері

Кезең	Мазмұны
Диагностикалық	Дарынды оқушыларды анықтау
Дайындық	Тапсырмалар жинағын әзірлеу
Негізгі	Сабақтарға енгізу
Қорытынды	Нәтижелерді бағалау

Қолданылған әдістер

- ✓ бақылау;
- ✓ сауалнама;
- ✓ тестілеу;
- ✓ шығармашылық жұмыстарды талдау;
- ✓ салыстырмалы мониторинг [2].

Практикада қолдану

Зерттеу жұмысы 2024-2025 оқу жылында жалпы білім беретін мектептің 4-сынып оқушылары арасында жүргізілді. Зерттеуге барлығы 24 оқушы қатысты. Зерттеудің негізгі мақсаты – «Қазақ тілі пәнінен дарынды оқушыларға арналған тапсырмалар топтамасы» атты авторлық бағдарламаның оқушылардың тілдік құзыреттілігіне, шығармашылық белсенділігіне және функционалдық сауаттылық деңгейіне әсерін анықтау болды.

Зерттеу жұмысы үш кезең бойынша ұйымдастырылды: диагностикалық, тәжірибелік және қорытындылау кезеңдері. Диагностикалық кезеңде оқушылардың бастапқы білім деңгейін анықтау мақсатында бақылау жұмыстары, сауалнамалар, шығармашылық тапсырмалар және арнайы диагностикалық тесттер өткізілді. Алғашқы диагностика барысында оқушылардың шығармашылық қабілеттері, тілдік талдау жасау дағдылары, логикалық ойлау деңгейі, сөздік қорының даму дәрежесі және функционалдық сауаттылығы зерттелді. Сонымен қатар оқушылардың қазақ тілі пәніне деген қызығушылығы мен оқу мотивациясының деңгейі де анықталды.

Диагностикалық жұмыстардың нәтижелері оқушылардың білім деңгейінде айырмашылықтардың бар екенін көрсетті. Кейбір оқушылар тілдік тапсырмаларды орындауда жоғары нәтижелер көрсеткенімен, шығармашылық жұмыстарда ойын жүйелі жеткізу мен дәлелдеу дағдыларының жеткіліксіздігі байқалды. Ал функционалдық сауаттылыққа бағытталған тапсырмалар барысында оқушылардың бірқатары мәтіндегі негізгі ақпаратты анықтау, қорытынды жасау және білімді өмірлік жағдаяттарда қолдану кезінде қиындықтарға тап болды. Бұл жағдайлар дарынды оқушылардың әлеуетін одан әрі дамытуға бағытталған арнайы тапсырмалар жүйесін енгізудің қажеттілігін көрсетті.

Тәжірибелік кезеңде авторлық бағдарлама жүйелі түрде оқу үдерісіне енгізілді. Бағдарлама аясында логикалық-лингвистикалық, шығармашылық, зерттеу және функционалдық сауаттылыққа бағытталған тапсырмалар қазақ тілі сабақтарында және қосымша факультативтік сабақтарда қолданылды. Оқушылар жеке, жұптық және топтық жұмыстар арқылы түрлі деңгейдегі тапсырмаларды орындады. Әр сабақта проблемалық жағдаяттар туғызу, зерттеу сұрақтарын қою, шығармашылық жұмыстар ұйымдастыру және рефлексия жүргізу әдістері пайдаланылды.

Оқу жылының соңында қорытынды диагностика жүргізіліп, бастапқы және қорытынды нәтижелер салыстырылды. Нәтижелер оқушылардың тілдік талдау жасау дағдыларының, шығармашылық жазу қабілеттерінің және функционалдық сауаттылығының айтарлықтай артқанын көрсетті. Әсіресе зерттеу және шығармашылық бағыттағы тапсырмалар оқушылардың өздігінен ізденуіне, пікірін дәлелдей білуіне және қазақ тілінде еркін ой қорытуына оң әсер етті. Сонымен қатар оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артып, сабаққа белсенді қатысу деңгейі жоғарылады.

Зерттеу нәтижелері авторлық бағдарламаның дарынды оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуда, олардың шығармашылық және зерттеушілік әлеуетін ашуда тиімді педагогикалық құрал екенін дәлелдеді. Бағдарламаны жүйелі қолдану оқушылардың оқу жетістіктерін арттырумен қатар, олардың жеке қабілеттерін дамытуға және сапалы білім алуына қолайлы жағдай жасады.

Сабақ үлгісі

Тақырып: Тұрақты тіркестер

1-кезең. Қызығушылықты ояту

«Бұл нені білдіреді?» ойыны.

Мысалы:

- Қой аузынан шөп алмас;
- Төбе шашы тік тұрды;
- Аузынан суы құрыды.

2-кезең. Зерттеу тапсырмасы

Оқушылар тұрақты тіркестердің шығу тарихын іздейді.

3-кезең. Шығармашылық жұмыс

«Тұрақты тіркестер әлемінде» тақырыбында әңгіме жазу.

4-кезең. Рефлексия

Өзін-өзі бағалау парағы.

Кесте 2. Нәтижелер мониторингі

Көрсеткіш	Бастапқы деңгей	Қорытынды деңгей
Тілдік талдау	58%	87%
Шығармашылық жұмыс	62%	91%
Функционалдық сауаттылық	60%	89%
Пәнге қызығушылық	68%	95%

Нәтижелер бағдарламаның тиімділігін көрсетті. Әсіресе шығармашылық тапсырмалар оқушылардың еркін ойлауына және өз пікірін дәлелдеуге ықпал етті.

Оқушылар арасында жүргізілген сауалнама нәтижесінде:

- 92% тапсырмаларды қызықты деп бағалады;
- 88% қазақ тілі пәніне қызығушылығы артқанын көрсетті;
- 85% зерттеу жұмыстарын орындауға ынтасы жоғарылағанын айтты.

Бағдарлама барысында оқушылар аудандық және мектепішілік байқауларға қатысып, жүлделі орындарға ие болды.

Практикалық нәтижелер авторлық бағдарламаның дарынды оқушылардың танымдық белсенділігі мен тілдік құзыреттілігін дамытуда жоғары тиімділік көрсеткенін дәлелдеді [3].

Ұсыныстар

Авторлық бағдарламаны тиімді енгізу үшін педагогтерге келесі ұсыныстар беріледі:

1. Дарынды оқушыларды анықтау кезінде тек оқу үлгеріміне емес, олардың шығармашылық әлеуетіне, зерттеушілік белсенділігіне және пәнге қызығушылығына назар аудару қажет.

2. Тапсырмаларды оқушылардың дайындық деңгейіне қарай саралап беру ұсынылады. Күрделілігі жоғары тапсырмалар оқушылардың интеллектуалдық мүмкіндіктерін дамытуға жағдай жасайды.

3. Зерттеу және жобалау жұмыстарын жүйелі ұйымдастыру қажет. Бұл оқушылардың өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастырады.

4. Цифрлық білім беру ресурстарын қолдану ұсынылады. Интерактивті платформалар оқушылардың қызығушылығын арттырады.

5. Нәтижелерді бағалауда қалыптастырушы бағалау әдістерін қолдану маңызды. Өзін-өзі бағалау және өзара бағалау оқушылардың рефлексия жасау қабілетін дамытады.

Сонымен қатар бағдарламаны әдебиеттік оқу, дүниетану пәндерімен кіріктіріп өткізу оның тиімділігін одан әрі арттыруға мүмкіндік береді [4].

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу нәтижелері «Қазақ тілі пәнінен дарынды оқушыларға арналған тапсырмалар топтамасы» атты авторлық бағдарламаның бастауыш сынып оқушыларының тілдік, шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін дамытуда тиімді құрал екенін көрсетті.

Бағдарламаны тәжірибеде қолдану барысында оқушылардың оқу жетістіктері, пәнге қызығушылығы және функционалдық сауаттылық көрсеткіштері айтарлықтай өсті. Әсіресе шығармашылық және зерттеу тапсырмалары оқушылардың өзіндік ойлауын дамытуға, тілдік білімді өмірлік жағдаяттарда қолдануына мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижелері авторлық бағдарламаның дарынды балалармен жұмысты ұйымдастыруда практикалық маңызға ие екенін дәлелдейді. Ұсынылған тапсырмалар жүйесі оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, олардың қабілеттерін дамытуға және білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Болашақта бағдарламаны кеңейтіп, әр сынып деңгейіне бейімдеу және цифрлық форматта әзірлеу бағытында жұмыстар жүргізу ұсынылады. Бұл қазіргі білім беру талаптарына сәйкес дарынды оқушылардың әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

Қолданылған деректер тізімі:

1. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі: оқу құралы. – Алматы: РБК, 2019. - 368 б.
2. Қараев Ж.А. Деңгейлеп-саралап оқыту технологиясы. – Алматы: Мектеп, 2020. - 232 б.
3. Жарықбаев Қ.Б. Психология негіздері: оқу құралы. – Алматы: Білім, 2021. - 280 б.
4. Әбдіғалиева Т.Қ., Бейсенбаева А.А. Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің педагогикалық негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. - 214 б.

СБОРНИК ЗАДАНИЙ ПО КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ ОДАРЁННЫХ УЧАЩИХСЯ 4-КЛАССА

(Применение авторской программы на практике и результаты исследования)

Аннотация. В современной системе образования развитие познавательных способностей одарённых учащихся, раскрытие их творческого и исследовательского потенциала является одной из важнейших задач. В связи с этим возрастает значение использования специальных заданий, направленных на совершенствование языковой компетенции учащихся в процессе обучения казахскому языку в начальных классах. В статье рассматриваются результаты практического применения авторской программы «Сборник заданий по казахскому языку для одарённых учащихся» для учеников 4-класса. В программе представлена система заданий, направленных на развитие логического мышления, навыков языкового анализа, творческих способностей и функциональной грамотности учащихся. В ходе исследования были использованы методы наблюдения, анкетирования, диагностические задания и сравнительный анализ учебных достижений учащихся.

Ключевые слова: одарённый ученик, казахский язык, авторская программа, сборник заданий, функциональная грамотность, творческие способности, результаты исследования.

Тураева Айжамал Тасболатқызы, Тұрсынхан Береке Қуанышқызы
«Есептеу техникасы және бағдарламамен қамтамасыздандыру» бөлімі оқытушылары
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
«Түркістан Ахмет Ясауи» кәсіби колледжі
Түркістан қаласы

КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУ ОРТА СЕКТОРЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ ИНТЕГРАЦИЯСЫ: ТАНДЕМДІК ЖҰМЫС ҮЛГІСІ

Аңдатпа. Мақалада техникалық және кәсіптік білім беру мекемелеріндегі (ТжКБ) әлеуметтік-психологиялық қызметтің тиімділігін арттыру мәселелері қарастырылған. Педагог-психолог пен әлеуметтік педагогтың бірлескен жұмыс форматы (тандемі), студенттердің девиантты мінез-құлқының алдын алу, 1-курс студенттерінің әлеуметтік-психологиялық адаптациясы және оқу орны мен отбасы арасындағы «үштік одақты» дамыту алгоритмдері ғылыми-әдістемелік тұрғыдан талданған.

Кілт сөздер: ТжКБ, интеграция, педагог-психолог, әлеуметтік педагог, адаптация, профилактика, девиантты мінез-құлық.

Кіріспе

Тәртіп пен тәрбие — сапалы білім беру процесінің іргетасы. XXI ғасырдың серпінді әлеуметтік-экономикалық өзгерістері заманауи білім беру мекемелерінен, әсіресе кәсіби колледждерден білікті маман даярлаумен қатар, бәсекеге қабілетті, эмоционалды интеллектісі (EQ) жоғары және әлеуметтік тұрғыдан қорғалған тұлға қалыптастыруды талап етеді. Осы орайда колледждегі әлеуметтік-психологиялық қызметтің, атап айтқанда педагог-психолог пен әлеуметтік педагогтың интеграцияланған жұмыс жүйесі — білім алушылардың құқықтық мәдениеті мен психологиялық саулығының басты кепілі.

Қазіргі таңда жасөспірімдер арасындағы әлеуметтік-деструктивті факторлардың артуы білім беру ұйымдарындағы тәрбие блогы мамандарының оқшауланып жұмыс істеу емес, керісінше, пәнаралық деңгейде бірігуін қажет етеді. Хаттамалық шешімдер мен нормативтік реттеулер тек қағаз жүзінде қалмай, студентке бағытталған нақты қолдау механизміне айналуы тиіс.

Зерттеудің мақсаты мен әдістері

Зерттеудің мақсаты — техникалық және кәсіптік білім беру (ТжКБ) ұйымдарында педагог-психолог пен әлеуметтік педагогтың интеграцияланған тандемдік жұмыс үлгісін теориялық тұрғыдан негіздеу және оның студенттерді әлеуметтік-психологиялық қолдаудағы тиімділігін айқындау.

Жұмысты жазу барысында келесі **зерттеу әдістері** кешенді түрде қолданылды:

- Педагогикалық және психологиялық әдебиеттерге теориялық-әдістемелік шолу;
- Колледж студенттерінің ішкі тәртіп ережелерін бұзу көрсеткіштері мен бейімделу деңгейіне жүргізілген эмпирикалық бақылау;
- Қос маманның функционалдық бағыттарын матрицалық жүйелеу (кестелеу) және үдерістік модельдеу (схемалау).

Теориялық бөлім

Мектеп ортасынан колледждің автономды жүйесіне ауысқан 1-курс студенттері алғашқы айларда елеулі әлеуметтік-психологиялық бейімделу (адаптация) кезеңінен өтеді. Бұл өтпелі кезеңде жасөспірімдердің бойында ішкі мазасыздық, жаңа әлеуметтік рөлдерді қабылдау қиындығы және микроортаның өзгеруіне байланысты күйзелістер пайда болуы мүмкін. Осы тұста қос маманның қызметін нақты жіктеп, бір арнаға бағыттау өте маңызды.

Теориялық тұрғыдан алғанда, педагог-психолог тұлғаның ішкі (субъективті) психоэмоционалдық саулығын түзетумен айналысса, әлеуметтік педагог тұлға қалыптасатын сыртқы (объективті) микроортаны және құқықтық қорғау алаңын реттейді. Бұл қос бағыттың тоғысуы колледж студенттерінің функционалдық бейімделу матрицасын құрайды.

Әлеуметтік-психологиялық қызметтің функционалдық матрицасы

2. Ғылыми-әдістемелік тандем: Есептен — нәтижеге

Колледж ішіндегі тәртіптік мәселелер, құқық қорғау органдарымен (Ювеналды полициямен) бірлескен отырыстар және олардың хаттамалық шешімдері жай ғана құжат болып қалмауы тиіс. Олар қос маманның практикалық іс-әрекетіне тікелей бағыт-бағдар береді. Тандемдік жұмыстың негізгі бағыттары мен ортақ мақсаттары келесі кестеде нақтыланған:

КЕСТЕ 1: Мамандардың бағыттар бойынша бірлескен іс-қимыл матрицасы

Жұмыс бағыттары	**Педагог-психологтың рөлі**	**Әлеуметтік педагогтың рөлі**	**Күтілетін нәтиже**
Оқу мотивациясы және Сессия	Емтихан алдындағы үрейді төмендету, психологиялық дайындық тренингтері мен релаксация әдістері.	Студенттердің сабаққа қатысуын бақылау, себепсіз қалғандардың мониторингін жүргізу.	Оқу үлгерімін жоғарылату, сессияны табысты және психологиялық жайлы аяқтау.
Девиантты мінез-құлықтың алдын алу	Лудомания, интернет-тәуелділік (дропперлік) пен агрессияның психологиялық себептерін анықтау, түзету.	Түнгі уақытта тұрғын жайдан тыс жерде жүрмеу ережелерін түсіндіру, алдын алу рейдтерін ұйымдастыру.	Жасөспірімдер арасындағы заң бұзушылықтар мен деструктивті мінез-құлықтың алдын алу.
Әлеуметтік-компенсациялық қолдау	Жетім, көпбалалы немесе аз қамтылған отбасынан шыққан балаларға моральдық қолдау көрсету, стигматизацияны жою.	Мемлекеттік жәрдемақы, шәкіртақы мен жатақхана орындарының заңды әрі әділ бөлінуін қамтамасыз ету.	Студенттерге тең мүмкіндіктер жасау, білім алу ортасында әлеуметтік тұрақтылықты сақтау.

Заманауи сын-қатерлермен күрес және алдын алу алгоритмі

Бүгінгі таңда жастар арасында белең алып жатқан вейпинг (электронды темекі), лудомания, киберқылмыс (дропперлік) және деструктивті діни ағымдардың желісіне түсу қаупі — кәсіби білім беру жүйесінің басты мәселелері.

Бұл қауіптермен күресуде «анықтау ⟶ диагноз қою ⟶ оңалту» алгоритмі қолданылады. Әлеуметтік педагог студенттің сыртқы ортасы мен отбасылық жағдайын зерттеп, заңды ескертулер жасаса, педагог-психолог жасөспірімді осы жолға итермелеген ішкі бос кеңістікті (депрессия, өзін көрсете алмау) түзетумен айналысады.

Тәуекел тобындағы студенттермен жұмыс істеудің кешенді алгоритмі

«Колледж – Студент – Отбасы» үштік одағы

Кәсіби мекемедегі әлеуметтік-психологиялық жұмыстың тиімділігі отбасымен байланыс орнатқанда ғана екі еселенеді. Ата-аналар жиналыстары — бұл жай ғана баға қойылатын орын емес, қос маманның ата-аналармен педагогикалық-консалтингтік байланыс орнату алаңы.

Психолог ата-аналарға сессия кезінде балаға авторитарлық қысым көрсетпей, керісінше қолдау көрсетудің маңызын ғылыми негізде түсіндірсе, әлеуметтік педагог жазғы демалыс кезіндегі баланың өмір қауіпсіздігі (суға кету, жол-көлік оқиғалары, мопед басқару ережелері) үшін ата-ананың заңды жауапкершілігін ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі аясында қаперлеріне салады. Осылайша, «Үштік одақ» моделі студент төңірегінде біртұтас қауіпсіздік куполын түзеді.

Қорытынды

Түйіндей келгенде, педагог-психолог пен әлеуметтік педагогтың қызметі — бір білім беру кеңістігінің егіз арнасы. Олардың өзара интеграциясы колледжде қауіпсіз, қолайлы және сапалы білім беру ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Тек осындай кешенді, тандемдік жұмыс үлгісі арқылы ғана біз заман талабына сай, саналы да тәртіпті, ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген білікті мамандарды тәрбиелей аламыз.

Педагог-психолог пен әлеуметтік педагогтың қызметі — бір медальдің екі беті іспеттес. Бірі баланың ішкі жан дүниесін емдеп, қорғаса, екіншісі оның әлеуметтік ортада құқығының тапталмауын және заң талаптарының сақталуын қадағалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_ (қаралған күні: 08.06.2026).
2. World Health Organization. Mental health of adolescents. 2025. URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health (қаралған күні: 23.04.2026).
3. UNICEF Kazakhstan. Situation Analysis of Children and Adolescents in Kazakhstan (2024). 2025. URL: https://www.unicef.org/kazakhstan/en/situation_analysis_2024 (қаралған күні: 23.04.2026).
4. Nazarbayev University. Mental health and help-seeking behaviors of university students in Kazakhstan. URL: https://research.nu.edu.kz/en/projects/mental-health-and-help-seeking-behaviors-of-university-students-i/ (қаралған күні: 23.04.2026).
5. Қазақстан Республикасының Нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_ (қаралған күні: 08.06.2026).
6. UNESCO. Social and Emotional Learning (SEL) in Technical and Vocational Education and Training. URL: https://www.unesco.org/en/articles/social-and-emotional-learning-tvet (қаралған күні: 08.06.2026).

ИНТЕГРАЦИЯ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ В СЕКТОРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: МОДЕЛЬ ТАНДЕМНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы повышения эффективности социально-психологической службы в учреждениях технического и профессионального образования (ТиПО). Научно-методически проанализированы формат совместной работы (тандем) педагога-психолога и социального педагога, профилактика девиантного поведения студентов, социально-психологическая адаптация первокурсников и алгоритмы развития «триединого союза» между учебным заведением и семьей.

Ключевые слова: ТиПО, интеграция, педагог-психолог, социальный педагог, адаптация, профилактика, девиантное поведение.

INTEGRATION OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SERVICES IN THE VOCATIONAL EDUCATION SECTOR: A TANDEM COLLABORATION MODEL

Abstract. The article examines the issues of improving the efficiency of socio-psychological services in technical and vocational education (TVET) institutions. The co-working format (tandem) of an educational psychologist and a social pedagogue, prevention of student deviant behavior, socio-psychological adaptation of first-year students, and algorithms for developing a "triune alliance" between the educational institution and the family are scientifically and methodologically analyzed.

Keywords: TVET, integration, educational psychologist, social pedagogue, adaptation, prevention, deviant behavior.

Халила Жансая Абдуллақызы
«Есептеу техникасы және бағдарламамен қамтамасыздандыру» бөлімі оқытушысы
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
«Түркістан Ахмет Ясауи» кәсіби колледжі
Түркістан қаласы

ҚАРАҢҒЫ МАТЕРИЯ: ҒАЛАМНЫҢ КӨРІНБЕЙТІН БӨЛІГІ

Аңдатпа. Қараңғы материя — заманауи астрофизика мен космологиядағы ең маңызды әрі шешімін таппаған мәселелердің бірі. Ол электромагниттік сәулеленуді шығармайтынына, жұтпайтынына және шағылыстырмайтынына қарамастан, оның бар екендігі галактикаларда, галактикалар үйірлерінде және Әлемнің ауқымды құрылымдарында байқалатын гравитациялық әсерлер арқылы анықталады. Қазіргі бақылаулар көрсеткендей, қараңғы материя Әлемнің жалпы масса-энергия құрамының шамамен 27%-ын құрайды, ал кәдімгі бариондық материяның үлесі небәрі 5%-ға жуық. Қалған бөлігі қараңғы энергияға тиесілі.

Бұл жұмыста қараңғы материяның теориялық негіздері, оның өмір сүруін растайтын бақылау деректері және оны тіркеудің (детекциялаудың) негізгі әдідері қарастырылады. Галактикалардың айналу қисықтарына, гравитациялық линзалануға, ғарыштық микротолқынды фондық (реликтивті) сәулеленуді өлшеуге және ауқымды құрылымдардың қалыптасуына ерекше назар аударылады. Сондай-ақ мақалада қараңғы материяның негізгі үміткер-бөлшектері, соның ішінде әлсіз әрекеттесетін массивті бөлшектер (WIMPs), аксиондар және стерильді нейтринолар талқыланып, қазіргі эксперименталды және теориялық зерттеулерде кездесетін қиындықтар сөз болады

Кіріспе.

Әлемді зерттеу барысында телескоптар арқылы көрінетін материя оның жалпы құрамының аз ғана бөлігін құрайтыны белгілі болды. Заманауи астрономиялық бақылаулар Әлемдегі материяның басым бөлігі көрінбейтінін және оны дәстүрлі электромагниттік сәулелену арқылы тіркеу мүмкін еместігін көрсетеді. Бұл жұмбақ субстанция қараңғы материя деп аталады. Қараңғы материя жарықты шығармайтынына, жұтпайтынына және шағылыстырмайтынына қарамастан, оның гравитациялық әсері галактикалардың, галактикалар үйірлерінің және ғарыштың ауқымды құрылымының қалыптасуында шешуші рөл атқарады.

Қараңғы материя тұжырымдамасы XX ғасырдың басында, астрономдар астрономиялық нысандардың көрінетін массасы мен олардың гравитациялық мінез-құлқы арасындағы сәйкессіздіктерді байқаған кезде пайда болды. 1933 жылы швейцариялық астроном Фриц Цвикки Вероника Шашы (Coma Cluster) үйіріндегі галактикалардың қозғалысын зерттеп, байқалған жылдамдықтарды түсіндіру үшін айтарлықтай көлемдегі көрінбейтін массаның болуы тиіс деген қорытындыға келді. Кейінірек, 1970-жылдары Вера Рубиннің галактикалардың айналу қисықтарын өлшеуі қараңғы материяның бар екендігін дәлелдейтін салмақты айғақтар берді. Оның бақылаулары көрсеткендей, галактикалардың шеткі аймақтарындағы жұлдыздар тек көрінетін материяның гравитациялық әсерінен болжағаннан әлдеқайда жылдам қозғалады.

Бүгінгі таңда қараңғы материя Әлемнің іргелі құрамдас бөліктерінің бірі болып саналады. Стандартты космологиялық модельге сәйкес, Әлемнің шамамен 27%-ы қараңғы материядан тұрады, ал кәдімгі материя небәрі 5%-ға жуықты құрайды. Ондаған жылдар бойы жүргізілген зерттеулерге қарамастан, қараңғы материяның нақты табиғаты мен құрамы әлі де белгісіз. Ғалымдар бірнеше теориялық үміткер-бөлшектерді, соның ішінде әлсіз әрекеттесетін массивті бөлшектерді (WIMPs), аксиондарды және стерильді нейтриноларды ұсынды, бірақ олардың ешқайсысы әлі күнге дейін тікелей тіркелген жоқ.

Қараңғы материяны зерттеу ғарыштық құрылымдардың қалыптасуын, эволюциясын және динамикасын түсіну үшін өте маңызды. Бұл жұмыстың негізгі мақсаты — қараңғы материяның теориялық негіздерін қарастыру, оның бар екендігін растайтын бақылау деректеріне шолу жасау, негізгі үміткер-бөлшектерді талқылау, сондай-ақ оны тіркеумен байланысты қазіргі әдістер мен қиындықтарды талдау болып табылады. Қараңғы материяның құпиясын ашу.

Негізгі бөлім.

Қараңғы материяның бар екендігі туралы гипотеза тікелей оптикалық бақылауларға емес, көрінетін заттарға әсер ететін гравитациялық құбылыстарды талдауға негізделген. Оның өмір сүруін растайтын алғашқы салмақты айғақтардың бірі — галактикалардың айналу қисықтары болып табылады. Физиканың іргелі заңдары бойынша, галактика орталығынан алыстаған сайын жұлдыздардың айналу жылдамдығы төмендеуі тиіс еді. Алайда спиральді галактикаларды бақылау жұмыстары шеткі аймақтардағы жұлдыздардың да өте жоғары және тұрақты жылдамдықпен қозғалатынын көрсетті. Бұл құбылыс галактикаларды қоршап тұрған және олардың шашырап кетпеуін қамтамасыз ететін, көзге көрінбейтін ауқымды «қараңғы материя галосының» бар екенін дәлелдейді.

Тағы бір маңызды астрофизикалық дәлел — гравитациялық линзалану құбылысы. Жалпы салыстырмалылық теориясына сәйкес, өте үлкен массалы нысандар өзінің тартылыс өрісімен кеңістік-уақытты қисайтып, артқы фондағы жарық сәулелерін сындырады. Галактикалар үйірлерінің жарықты бұлайша күшті қисайтуын есептеу барысында, олардың құрамындағы көрінетін жұлдыздар мен газдардың массасы бұған мүлдем жеткіліксіз екені анықталды. Осы жасырын массаның мөлшерін және Әлемнің алғашқы кезеңінен қалған ғарыштық микротолқынды фондық (реликттік) сәулеленудің флуктуацияларын зерттеу заманауи космологиялық модельдің негізін қалады. Осы деректерге сүйенсек, Әлемнің жалпы масса-энергия балансының 27%-ын қараңғы материя, 68%-ын қараңғы энергия құрайды, ал бізге таныс кәдімгі заттардың үлесі небәрі 5%-ға ғана тең.

Қараңғы материя электромагниттік сәулеленумен әрекеттеспейтіндіктен, ол элементар бөлшектер физикасының Стандартты моделіне кірмейтін беймәлім бөлшектерден тұрады деп есептеледі. Қазіргі теориялық физикада бірнеше негізгі үміткер-бөлшектер қарастырылуда. Олардың ішіндегі ең танымалы — WIMPs (әлсіз әрекеттесетін массивті бөлшектер). Бұл бөлшектер үлкен массаға ие және кәдімгі заттармен тек гравитация мен әлсіз ядролық күштер арқылы ғана байланысқа түседі. Баламалы үміткерлер ретінде кванттық хромодинамикадан туындайтын өте жеңіл аксиондар және кәдімгі нейтринолардың ауыр түрі болып табылатын стерильді нейтринолар белсенді зерттеліп жатыр.

Бұл жұмбақ бөлшектерді тіркеу (детекциялау) үшін ғалымдар негізгі үш бағытта жұмыс жүргізуде. Тікелей іздеу әдісі ғарыштық бөтен сәулелерден қорғану үшін жер астының терең қабаттарында орналасқан аса сезімтал сұйық ксенонды детекторларға негізделген және ол қараңғы материяның атом ядроларымен кездейсоқ соқтығысуын бақылауды көздейді. Жанама іздеу әдісі ғарыштық телескоптар арқылы қараңғы материя бөлшектерінің өзара аннигиляциялануынан туындайтын екінші реттік гамма-сәулелерін іздеуге бағытталған. Ал үшінші әдіс Үлкен адрондық коллайдер сияқты жоғары энергиялы үдеткіштерде бұл бөлшектерді жасанды жолмен тудыруға тырысады. Осы уақытқа дейін ешбір эксперимент қараңғы материяны тікелей тіркей алмағанымен, бұл ізденістер параметрлік аймақтарды тарылтуға және Әлемнің құрылымын тереңірек түсінуге мүмкіндік беріп отыр.

Қорытынды. Қараңғы материя заманауи физика, астрофизика және космология ғылымдарының алдында тұрған ең күрделі әрі іргелі жұмбақтардың бірі болып қала береді. Галактикалардың айналу қисықтары, гравитациялық линзалану құбылысы және ғарыштық микротолқынды фондық сәулеленудің анизотропиясы сияқты сан алуан тәуелсіз астрофизикалық бақылаулар Әлемдегі жалпы заттың басым бөлігі бізге беймәлім, көрінбейтін ерекше формада екенін бұлтартпай дәлелдеді. Стандартты космологиялық модель шеңберінде

осы жасырын массаның үлесі нақты есептелгенімен, оның табиғаты мен элементар бөлшектер деңгейіндегі құрамы әлі де толық ашылған жоқ.

Осы уақытқа дейін ұсынылған WIMPs, аксиондар және стерильді нейтринолар сияқты негізгі теориялық үміткер-бөлшектерді жер асты детекторларында, ғарыштық телескоптарда және жоғары энергиялы бөлшектер үдеткіштерінде (коллайдерлерде) тіркеуге бағытталған ауқымды эксперименттер әзірге тікелей нәтиже бере қоймады. Алайда, бұл сәтсіздіктер зерттеулердің маңызын төмендетпейді, керісінше, ғалымдарға іздеу аймақтарының параметрлік шекараларын нақтылауға және жаңа баламалы теориялық модельдерді дамытуға мүмкіндік береді.

Түйіндей келе, қараңғы материяның құпиясын ашу тек жаңа элементар бөлшекті табумен шектелмейді. Ол қазіргі физиканың Стандартты моделін кеңейтіп, Әлемнің қалыптасуы, эволюциясы және оның болашақ динамикасы туралы түсінігімізді түбегейлі өзгертеді. Сондықтан бұл бағыттағы зерттеулерді жалғастыру мен эксперименттік техниканың сезімталдығын арттыру заманауи ғылымның ең басты басымдықтарының бірі болып қала бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Zwicky, F. (1933). Die Rotverschiebung von extragalaktischen Nebeln. Helvetica Physica Acta, 6, 110–127. (Фриц Цвиккидің қараңғы материя туралы алғашқы классикалық еңбегі)

2. Rubin, V. C., & Ford, W. K. (1970). Rotation of the Andromeda Nebula from a Spectroscopic Survey of Emission Regions. The Astrophysical Journal, 159, 379. (Вера Рубиннің галактикалардың айналу қисықтарын дәлелдеген мақаласы)

3. Planck Collaboration. (2020). Planck 2018 results. VI. Cosmological parameters. Astronomy & Astrophysics, 641, A6. (Реликттік сәулелену мен Әлемнің 27% қараңғы материядан тұратынын нақтылаған Planck миссиясының деректері)

4. Bertone, G., Hooper, D., & Silk, J. (2005). Particle dark matter: Evidence, candidates and constraints. Physics Reports, 405(5-6), 279-390. (Қараңғы материя бөлшектері мен үміткерлері (WIMPs) туралы ең көп сілтеме жасалатын іргелі шолу жұмысы)

5. Feng, J. L. (2010). Dark matter candidates from particle physics and methods of detection. Annual Review of Astronomy and Astrophysics, 48, 495-545. (Бөлшектер физикасы тұрғысынан үміткерлер мен тіркеу әдістері талданған еңбек)

ТЁМНАЯ МАТЕРИЯ: НЕВИДИМАЯ ЧАСТЬ ВСЕЛЕННОЙ

Аннотация. Темная материя является одной из наиболее значимых и нерешенных проблем современной астрофизики и космологии. Несмотря на то, что она не излучает, не поглощает и не отражает электромагнитное излучение, ее существование постулируется на основе гравитационных эффектов, наблюдаемых в галактиках, скоплениях галактик и крупномасштабных структурах Вселенной. Современные наблюдения показывают, что темная материя составляет примерно 27% от общего массо-энергетического баланса Вселенной, в то время как на долю обычной барионной материи приходится лишь около 5%. Оставшаяся часть приходится на темную энергию.

В данной работе рассматриваются теоретические основы темной материи, наблюдательные данные, подтверждающие ее существование, и основные методы ее детектирования. Особое внимание уделено кривым вращения галактик, гравитационному линзированию, измерениям космического микроволнового фона (реликтового излучения) и формированию крупномасштабной структуры. В статье также обсуждаются ведущие кандидаты на роль частиц темной материи, включая слабовизаимодействующие массивные частицы (WIMPs), аксионы и стерильные нейтрино, а также проблемы, с которыми сталкиваются современные экспериментальные и теоретические исследования. Понимание природы темной материи имеет ключевое значение для объяснения формирования, эволюции и структуры Вселенной и остается одним из главных приоритетов современной физики.

Қасихан Маржан
Көркем еңбек пәні мұғалімі
Қойшыбек орта мектебі
Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданы, Қойшыбек ауылы

ІЛМЕК БІЗ ЖӘНЕ ҚОЛ ИНЕМЕН КЕСТЕЛЕУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Аннотация. Мақалада ілмек бізбен тоқу және қол инемен кестелеу технологиясының ерекшеліктері, олардың сәндік-қолданбалы өнердегі маңызы мен білім беру үдерісіндегі рөлі қарастырылады. Қолөнердің бұл түрлері оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, еңбек мәдениетін қалыптастыруға және ұлттық құндылықтарды дәріптеуге ықпал етеді. Сонымен қатар, технология сабақтарында аталған қолөнер түрлерін оқытудың тиімді әдіс-тәсілдері мен практикалық маңызы баяндалған.

Түйін сөздер: ілмек біз, қол кесте, технология, қолөнер, шығармашылық, сәндік-қолданбалы өнер, ұлттық құндылық.

Кіріспе

Қазақ халқының мәдениеті мен тұрмысында қолөнер ерекше орын алады. Ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық қолөнер түрлері халықтың тұрмыс-тіршілігімен, дүниетанымымен және эстетикалық талғамымен тығыз байланысты. Солардың ішінде ілмек бізбен тоқу және қол инемен кестелеу өнері ұлттық мұраны сақтап қана қоймай, бүгінгі күні де өз маңызын жоғалтпаған шығармашылық қызмет түрі ретінде дамып келеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде технология пәнінің басты міндеттерінің бірі – оқушыларды еңбекке баулу, шығармашылық қабілеттерін дамыту және ұлттық мәдениетке құрмет сезімін қалыптастыру. Осы мақсатта ілмек біз және қол инемен кестелеу технологияларын оқыту үлкен мүмкіндіктер береді.

Ілмек бізбен тоқу технологиясының ерекшеліктері

Ілмек бізбен тоқу – жіптен әртүрлі бұйымдар жасаудың кең таралған әдісі. Бұл технология қарапайым құралдардың көмегімен орындалады және оқушылардың қызығушылығын арттыратын шығармашылық жұмыстардың бірі болып табылады.

Ілмек бізбен тоқу барысында ауа ілмегі, жартылай бағана, бір накидті және екі накидті бағаналар сияқты негізгі элементтер қолданылады. Осы элементтердің үйлесімі арқылы түрлі өрнектер мен сәндік бұйымдар дайындалады.

Тоқу технологиясының артықшылықтары:

- ұсақ моториканы дамыту;
- зейін мен шыдамдылықты қалыптастыру;
- шығармашылық ойлауды жетілдіру;
- эстетикалық талғамды тәрбиелеу;
- қол еңбегіне қызығушылықты арттыру.

Бүгінде ілмек біз арқылы сәндік бұйымдар, ойыншықтар, сөмкелер, киім элементтері және интерьерге арналған заттар кеңінен дайындалады.

Қол инемен кестелеу технологиясы

Кестелеу – мата бетіне түрлі түсті жіптермен өрнек түсіру өнері. Қазақтың ұлттық киімдері мен тұрмыстық бұйымдарын безендіруде кестенің алатын орны ерекше.

Қол инемен кестелеудің негізгі түрлері:

- айқас кесте;
- баспа кесте;
- шым кесте;
- біз кесте;
- тор көз кесте.

Әрбір кесте түрінің өзіндік орындалу техникасы мен көркемдік ерекшелігі бар. Кестелеу барысында ұлттық ою-өрнектерді пайдалану оқушылардың мәдени мұраға деген қызығушылығын арттырады және ұлттық құндылықтарды дәріптеуге мүмкіндік береді.

Қол кестемен жұмыс жасау барысында оқушылар түстерді үйлестіруді, композиция құруды және сәндік элементтерді тиімді пайдалануды меңгереді.

Технология сабақтарында қолданудың тиімділігі

Ілмек біз және қол инемен кестелеу технологияларын технология пәнінде оқыту білім алушылардың теориялық білімдерін тәжірибемен ұштастыруға мүмкіндік береді.

Сабақ барысында төмендегі әдістер тиімді нәтиже береді:

Жобалау әдісі

Оқушылар бұйымның үлгісін таңдап, қажетті материалдарды анықтап, дайын өнім әзірлейді. Бұл олардың жоспарлау және зерттеу дағдыларын қалыптастырады.

Саралап оқыту

Оқушылардың дайындық деңгейіне қарай әртүрлі күрделіліктегі тапсырмалар ұсынылады.

Цифрлық технологияларды пайдалану

Бейнесабақтар, интерактивті платформалар және жасанды интеллект құралдары арқылы жаңа өрнектер мен заманауи үлгілерді үйренуге мүмкіндік туады.

Шығармашылық жұмыстар

Оқушылар өз қиялдарына сүйене отырып, авторлық жұмыстар жасап, көрмелер мен байқауларға қатыса алады.

Практикалық нәтижелер

Ілмек біз және қол инемен кестелеу технологиясын меңгеру арқылы оқушылар:

- еңбек дағдыларын қалыптастырады;
- шығармашылық қабілеттерін дамытады;
- ұлттық мәдениетті таниды;
- ұқыптылық пен жауапкершілікке тәрбиеленеді;
- болашақ кәсіп таңдауға бағыт алады.

Сонымен қатар, дайындалған бұйымдар мектепішілік көрмелерде, шығармашылық байқауларда және түрлі жәрмеңкелерде ұсынылып, оқушылардың жетістіктерін көрсетуге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Ілмек біз және қол инемен кестелеу технологиясы – оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға, еңбекке баулуға және ұлттық өнерді насихаттауға бағытталған тиімді құралдардың бірі. Бұл технологияларды оқыту барысында білім алушылардың эстетикалық талғамы қалыптасып, еңбекке деген қызығушылығы артады. Сондықтан технология сабақтарында ұлттық қолөнер элементтерін заманауи оқыту әдістерімен ұштастыра пайдалану бүгінгі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана, 2023.
2. Қасиманов С. *Қазақ халқының қолөнері*. – Алматы: Қазақстан, 2018.
3. Әбдіғапбарова Ұ.М. *Сәндік-қолданбалы өнер негіздері*. – Алматы, 2020.
4. Технология пәнін оқыту әдістемесі. – Алматы, 2022.
5. Қазақ ұлттық қолөнері энциклопедиясы. – Алматы, 2021.

Нурбекова Гульмира Кемелбековна
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
Түркістан облысының білім басқармасының Созақ ауданының білім бөлімінің
«Созақ» жалпы орта мектеп-гимназиясы» КММ

РАФТ ӘДІСІ АРҚЫЛЫ 9-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КРЕАТИВТІ ЖӘНЕ АРГУМЕНТАТИВТІ ЖАЗЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

(Авторлық бағдарламаны тәжірибеде қолдану және зерттеу нәтижелері)

Аңдатпа. Бұл мақалада 9-сынып оқушыларының креативті және аргументативті жазылым дағдыларын дамытуда РАФТ (Role-Audience-Format-Topic) әдісінің тиімділігі қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын, сыни ойлауын және шығармашылық қабілеттерін дамыту маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда РАФТ әдісі оқушылардың түрлі әлеуметтік рөлдерді қабылдауына, нақты аудиторияны ескере отырып жазуына және өз ойын дәлелді жеткізуіне мүмкіндік береді. Мақалада әдістеменің теориялық негіздері, оны қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында қолдану жолдары, практикалық тәжірибе нәтижелері ұсынылған. Сонымен қатар, оқушылардың жазылым сапасына әсер ететін факторлар талданып, әдістеменің артықшылықтары көрсетіледі.

Түйінді сөздер: РАФТ әдісі, жазылым дағдысы, креативті жазу, аргументативті эссе, функционалдық сауаттылық, сыни ойлау, қазақ тілі.

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесіндегі басты міндеттердің бірі – оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру және XXI ғасыр дағдыларын дамыту. Қазақстан Республикасының білім беру саясаты оқушылардың тек білімді меңгеруіне ғана емес, оны өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана білуіне бағытталған. Осы тұрғыдан алғанда жазылым дағдысын жетілдіру ерекше маңызға ие.

Жазылым – оқушының ойлау мәдениетін, тілдік қорын, логикалық пайымдауын және шығармашылық әлеуетін көрсететін күрделі тілдік әрекет. Әсіресе 9-сыныпта оқушылар мемлекеттік емтиханға дайындалып қана қоймай, академиялық және әлеуметтік ортада өз ойын дәлелдеп жеткізу қабілетін қалыптастырады. Сондықтан креативті және аргументативті жазылымды дамыту қазіргі қазақ тілі сабақтарының негізгі бағыттарының бірі болып саналады.

Ғылыми әдебиеттерде жазылымды дамыту мәселесі кеңінен қарастырылған. Отандық зерттеушілер Қ.Жұбанов, Ф.Оразбаева, Р.Сыздық, Ж.Дәдебаев еңбектерінде тілдік қатысым мен жазбаша сөйлеуді қалыптастыру мәселелері талданған. Ал шетелдік ғалымдар К. Санта, К. Хейл, К. Стронг, Д. Бюль жазылым арқылы сыни ойлауды дамыту жолдарын зерттеген. Солардың ішінде РАФТ әдісі оқушылардың шығармашылық және аналитикалық ойлауын қатар дамытатын тиімді стратегия ретінде қарастырылады.

RAFT – Role (рөл), Audience (аудитория), Format (формат), Topic (тақырып) ұғымдарының қысқартылған атауы. Бұл әдіс алғаш рет жазылым тапсырмаларын түрлендіру және оқушылардың мәтін құрудағы белсенділігін арттыру мақсатында ұсынылған.

Мақаланың мақсаты – РАФТ әдісін қолдану арқылы 9-сынып оқушыларының креативті және аргументативті жазылым дағдыларын дамыту тәжірибесін сипаттау және оның тиімділігін негіздеу.

Міндеттері:

- РАФТ әдісінің теориялық негіздерін талдау;
- Жазылым сабақтарында қолдану жолдарын көрсету;
- Практикалық нәтижелерді бағалау;

- Педагогтерге әдістемелік ұсыныстар әзірлеу [1].

Әдістеме

Қазіргі білім беру кеңістігінде оқушылардың креативті және аргументативті жазылым дағдыларын қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Осы бағытта тиімді қолданылатын әдістердің бірі – РАФТ (Role-Audience-Format-Topic) стратегиясы. Бұл әдіс оқушылардың белгілі бір коммуникативтік жағдаят аясында мәтін құрастыруына мүмкіндік беріп, олардың шығармашылық ойлауын, сыни көзқарасын және жазбаша тілдік құзыреттілігін дамытуға ықпал етеді.

РАФТ әдісінің негізгі ерекшелігі – білім алушының өзін нақты мәтін авторы ретінде сезінуіне жағдай жасауында. Әдіс оқушыға белгілі бір әлеуметтік рөлді қабылдап, нақты аудиторияны анықтап, сәйкес форматта және берілген тақырып аясында мәтін жазуды ұсынады. Мұндай жұмыс түрі оқушылардың ақпаратты түрлі көзқарас тұрғысынан қарастыруына, коммуникативтік мақсатты түсінуіне және өз ойын жүйелі жеткізуіне мүмкіндік береді.

Кесте 1. РАФТ әдісінің құрылымы

Компонент	Мазмұны	Мақсаты
R – Role (Рөл)	Автордың рөлі	Белгілі бір тұлғаның немесе кейіпкердің атынан ой білдіру
A – Audience (Аудитория)	Мақсатты аудитория	Мәтіннің кімге бағытталғанын анықтау
F – Format (Формат)	Жазылым түрі	Хат, мақала, эссе, үндеу, күнделік және т.б.
T – Topic (Тақырып)	Қарастырылатын мәселе	Негізгі ой мен мазмұнды айқындау

Мысалы, оқушыға «Эколог» рөлі, «Қала тұрғындары» аудиториясы, «Ашық хат» форматы және «Қоршаған ортаны қорғау» тақырыбы ұсынылса, ол экологиялық мәселелерді көтеретін және тұрғындарды табиғатты қорғауға шақыратын мәтін құрастырады. Бұл тапсырма оқушының тек тілдік білімін ғана емес, оның азаматтық ұстанымын, әлеуметтік жауапкершілігін және шығармашылық қабілетін де дамытуға бағытталған.

РАФТ әдісін жүзеге асыру барысында тұлғаға бағдарланған оқыту, шығармашылық еркіндік, сыни ойлауды дамыту, коммуникативтік бағыттылық және рефлексия қағидаттары басшылыққа алынады. Аталған принциптер оқушының оқу процесіндегі белсенділігін арттырып, оның өзіндік пікірін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сабақ барысында РАФТ әдісі бірнеше кезең бойынша ұйымдастырылады. Алдымен оқушылардың қызығушылығын ояту мақсатында проблемалық сұрақ ұсынылады. Кейін РАФТ кестесі құрастырылып, рөл, аудитория, формат және тақырып анықталады. Одан кейін оқушылар ақпарат жинақтап, қажетті дәлелдер мен мысалдарды іріктейді. Жинақталған материал негізінде мәтін құрастырып, соңында өзара бағалау жүргізіледі.

РАФТ стратегиясы креативті жазылымды дамытуда ерекше маңызға ие. Себебі бұл әдіс оқушыларға дәстүрлі эссе шеңберінен шығып, мәселені әртүрлі қырынан қарастыруға мүмкіндік береді. Мәселен, «Болашақтан хат», «Тарихи тұлғаның күнделігі», «Табиғаттың адамзатқа үндеуі» сияқты тапсырмалар шығармашылық ойлауды белсендіреді. Сонымен қатар әдіс аргументативті жазылымды дамытуға да тиімді әсер етеді. Жазылым барысында оқушы белгілі бір тезисті ұсынады, оны нақты дәлелдермен негіздейді, өмірлік мысалдар келтіреді және қорытынды жасайды. Нәтижесінде білім алушылардың логикалық ойлау, пікірін дәлелдеу және академиялық жазылым дағдылары жүйелі түрде қалыптасады [2].

Практикада қолдану

РАФТ әдісінің тиімділігін анықтау мақсатында аталған стратегия 2024-2025 оқу жылында 9-сыныптың қазақ тілі сабақтарында жүйелі түрде қолданылды. Әдістеме «Жастар және қоғам», «Экология», «Білім және болашақ», «Медиа сауаттылық» бөлімдері аясында жүзеге асырылып, оқушылардың креативті және аргументативті жазылым дағдыларын дамытуға бағытталды. Зерттеу жұмысына 24 оқушы қатысты.

Практикалық жұмыс барысында оқушылардың түрлі коммуникативтік жағдаяттарда өз пікірін дәлелдеп жазу, аудитория ерекшелігін ескеру және шығармашылық тұрғыдан мәтін құрастыру дағдылары бақыланды. Әдістемені қолданудың үлгісі ретінде «Жасанды интеллект: мүмкіндік пе, қауіп пе?» тақырыбында өткізілген сабақ қарастырылды.

Сабақтың мақсаты оқушылардың жасанды интеллект туралы көзқарастарын қалыптастырып, дәлелді пікір жазуға үйрету болды. Сабақ барысында РАФТ стратегиясының компоненттері негізінде оқушыларға келесі тапсырма ұсынылды: рөл – IT маманы, аудитория – оқушылар, формат – мақала, тақырып – «Жасанды интеллекттің болашағы».

Сабақтың алғашқы кезеңінде оқушылардың қызығушылығын арттыру мақсатында жасанды интеллекттің қоғам өміріндегі рөлі туралы бейнематериал көрсетілді. Кейін миға шабуыл әдісі арқылы «Жасанды интеллект адамның орнын баса ала ма?», «Оның қандай артықшылықтары мен қауіптері бар?» сияқты проблемалық сұрақтар талқыланды. Үшінші кезеңде білім алушылар топтық жұмыс барысында тақырып бойынша ақпарат жинақтап, дәлелдер мен мысалдарды іріктеді. Алынған ақпарат негізінде оқушылар РАФТ құрылымына сәйкес мақала жазып, өз жұмыстарын «Галереяны шарлау» әдісі арқылы қорғады.

Кесте 2. «Жасанды интеллект» тақырыбы бойынша жинақталған аргументтер

Артықшылықтары	Кемшіліктері
Ақпаратты жылдам өңдейді	Технологиялық тәуелділікті арттырады
Үлкен көлемдегі деректерді талдайды	Кейбір мамандықтардың қысқаруына әсер етеді
Оқу процесін жеңілдетеді	Ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін туындатады
Уақытты үнемдейді	Адамдардың сыни ойлау белсенділігін төмендетуі мүмкін

Зерттеу жұмысының бастапқы кезеңінде оқушылардың жазылым дағдылары диагностикалық тапсырмалар арқылы бағаланды. Бағалау нәтижелері бойынша жоғары деңгейдегі оқушылар саны – 5, орта деңгейдегі оқушылар саны – 11, ал төмен деңгейдегі оқушылар саны – 8 болды. РАФТ әдісін сегіз апта бойы жүйелі қолданғаннан кейін қорытынды бағалау жүргізілді. Нәтижесінде жоғары деңгейдегі оқушылар саны 13-ке дейін артса, төмен деңгейдегі оқушылар саны 2-ге дейін азайды.

Зерттеу нәтижелерін салыстырмалы талдау РАФТ әдісінің оқушылардың жазылым сапасына оң әсер еткенін көрсетті. Атап айтқанда, оқушылардың жазба жұмыстарының көлемі орта есеппен 35%-ға артты, мәтін құрылымының логикалығы жақсарды және аргументтердің саны көбейді. Сонымен қатар оқушылардың шығармашылық идеяларды қолдану жиілігі артқаны байқалды.

Сабақтарды бақылау нәтижелері бойынша білім алушылардың өз ойын еркін жеткізу деңгейі жоғарылағаны анықталды. Бұрын жазылым тапсырмаларын орындауда қиындық көрген оқушылар да мәтін құрастыруға белсенді қатысып, пікір білдіруге талпынды. Мұғалімдердің пікірінше, РАФТ стратегиясы оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың зерттеушілік және сыни ойлау қабілеттерінің дамуына ықпал етті.

Практикалық жұмыс барысында орындалған тапсырмалардың бірі «Қаланы көгалдандыру» тақырыбындағы ашық хат болды. Бұл тапсырмада оқушылар эколог рөлін қабылдап, қала тұрғындарына үндеу жолдады. Жазылым барысында олар статистикалық мәліметтерді, ғылыми деректерді және өмірлік мысалдарды пайдаланып, жасыл желектің адам өміріндегі маңызын дәлелдеуге тырысты. Мұндай жұмыстар оқушылардың аргументативті жазылым дағдыларының қалыптасуына және өз көзқарасын негіздеп жеткізу қабілетінің дамуына мүмкіндік берді.

Жалпы алғанда, тәжірибелік жұмыс нәтижелері РАФТ әдісінің 9-сынып оқушыларының креативті және аргументативті жазылым дағдыларын дамытуда тиімді педагогикалық құрал екенін көрсетті. Әдістеме оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырумен қатар, олардың дәлелді пікір білдіру, аудитория ерекшелігін ескеру және академиялық жазылым талаптарына сай мәтін құрастыру құзыреттіліктерін дамытуға ықпал етті [3].

Ұсыныстар

РАФТ әдісін тиімді қолдану үшін педагогтерге келесі ұсыныстар беріледі.

- Біріншіден, тапсырмалар оқушылардың жас ерекшелігі мен қызығушылығына сәйкес болуы қажет. Заманауи тақырыптар оқушылардың ынтасын арттырады.
- Екіншіден, РАФТ тапсырмаларын қарапайымнан күрделіге қарай құрастыру ұсынылады. Алғашқы сабақтарда мұғалім дайын кестелер ұсынса, кейін оқушылардың өздері құрастыруына мүмкіндік берген жөн.
- Үшіншіден, аргументативті жазылым алдында міндетті түрде дереккөздермен жұмыс ұйымдастырылуы тиіс. Бұл оқушылардың дәлел сапасын арттырады.
- Төртіншіден, қалыптастырушы бағалау жүйелі жүргізілуі қажет. Бағалау критерийлері алдын ала таныстырылып, өзін-өзі бағалау мен өзара бағалау элементтері енгізілгені дұрыс.
- Бесіншіден, әдісті дебат, жоба жұмысы, зерттеу тапсырмаларымен ықпалдастыру тиімді нәтиже береді.

Сондай-ақ цифрлық платформаларды пайдалану ұсынылады. Google Docs, Padlet, Canva сияқты құралдар бірлескен жазылымды ұйымдастыруға мүмкіндік береді [4].

Қорытынды

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың креативті және аргументативті жазылым дағдыларын дамыту маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Осы мақсатқа қол жеткізуде РАФТ әдісі тиімді педагогикалық құрал ретінде көрінеді.

Зерттеу барысында РАФТ технологиясының оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыруға, түрлі рөлдер арқылы ойлау қабілетін дамытуға және дәлелді жазылым мәдениетін қалыптастыруға ықпал ететіні анықталды. Әдістеме оқушылардың мәтін құрылымын дұрыс ұйымдастыруына, аудитория ерекшелігін ескеруіне және өз пікірін сенімді қорғауына мүмкіндік береді.

Практикалық жұмыс нәтижелері бойынша жазылым сапасының, дәлелдеу деңгейінің және шығармашылық көрсеткіштердің жоғарылағаны байқалды. Әсіресе оқушылардың сыни ойлау дағдылары мен функционалдық сауаттылығының дамуына оң әсер еткені анықталды.

Сондықтан РАФТ әдісін қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында, факультативтерде және жобалық жұмыстарда жүйелі қолдану ұсынылады. Бұл тәсіл білім алушылардың XXI ғасыр дағдыларын қалыптастыруға және сапалы білім беру міндеттерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қолданылған деректер тізімі:

1. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі: оқу құралы. – Алматы: РБК, 2019. - 368 б.
2. Сыздық Р. Сөз құдіреті: әдеби-танымдық зерттеу. – Алматы: Арыс, 2020. - 224 б.
3. Әлімжанов Ж.А. Қазақ тілі сабақтарындағы жазылым дағдыларын қалыптастыру әдістемесі. – Алматы: Білім, 2021. - 186 б.

Сакипова Гулнур Мэлсбековна
Дене шынықтыру пәні мұғалімі
№4 М.Әуезов атындағы жалпы білім беретін мектеп
Атырау облысы, Жылыой ауданы, Тұрғызба ауылы

ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ: АҚЫЛ-ОЙДЫ ЖӘНЕ ДЕНЕНІ ДАМЫТУ

Әдістемелік құрал

Аннотация. Ұсынылып отырған әдістемелік құрал заманауи мектеп жағдайында тоғызқұмалақ ұлттық зияткерлік ойынын оқыту тәжірибесін жүйелеуге және оны білім беру үдерісіне тиімді енгізудің педагогикалық негіздерін айқындауға арналған.

Еңбекте тоғызқұмалақ ойынының тарихи-мәдени мәні, оның логикалық ойлау қабілетін дамытудағы рөлі, математикалық сауаттылықпен байланысы және тұлғалық қасиеттерді қалыптастырудағы маңызы ғылыми тұрғыда қарастырылады. Сонымен қатар, мектептегі сабақ және сабақтан тыс жұмыстарда тоғызқұмалақты қолданудың әдістемелік үлгілері, оқу-жаттығу бағдарламалары, деңгейлік тапсырмалар, жарыстар ұйымдастыру тәжірибесі ұсынылады.

Әдістемелік құралда білім алушылардың зияткерлік дамуын бағалау критерийлері, мониторинг жүйесі және жарыс нәтижелерін талдау тәсілдері қамтылған. Тоғызқұмалақты оқыту арқылы стратегиялық ойлау, есте сақтау, шыдамдылық, есептеу дағдылары, талдау және болжау қабілеттерін дамыту жолдары көрсетілген. Бұл еңбек дене шынықтыру, математика, тәрбие, қосымша білім беру педагогтеріне, мектеп әкімшілігіне және ұлттық зияткерлік ойындарды дамытуға қызығушылық танытатын мамандарға арналған.

Алғыс сөз

Қазіргі білім беру жүйесінде тұлғаның зияткерлік әлеуетін дамыту, ұлттық құндылықтарды сақтау және заманауи талаптарға бейімдеу мәселесі ерекше өзектілікке ие. Осындай бағыттардың бірі – қазақ халқының дәстүрлі зияткерлік ойыны тоғызқұмалақты мектеп тәжірибесіне жүйелі енгізу. Тоғызқұмалақ – тек ойын ғана емес, стратегиялық ойлауды, математикалық есептеу қабілетін, логикалық талдауды және шыдамдылықты дамытатын бірегей интеллектуалдық құрал. Ғасырлар бойы қалыптасқан бұл ойын ұлттық дүниетанымның көрінісі ретінде қазақ халқының мәдени мұрасында ерекше орын алады.

Заманауи мектеп жағдайында тоғызқұмалақты оқыту білім алушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға, математикалық және логикалық ойлауын жетілдіруге, ұжымдық бәсекелестік мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен

қатар, ұлттық ойын арқылы жас ұрпақтың тарихи тамырымен байланысы нығайып, руханимәдени құндылықтарға құрмет сезімі қалыптасады. Ұсынылып отырған әдістемелік құралда мектеп тәжірибесінде жинақталған жұмыс жүйесі, оқу-жаттығу сабақтарының құрылымы, жарыс ұйымдастыру алгоритмдері, бағалау және мониторинг әдістері қамтылған. Авторлық тәжірибе негізінде ұсынылған әдістемелік шешімдер педагогтердің практикалық қызметінде қолдануға бағытталған. Тоғызқұмалақты оқыту – білім алушының тек зияткерлік дамуына ғана емес, оның мінез-құлқына, ерік-жігеріне, стратегиялық ойлау мәдениетіне ықпал ететін кешенді педагогикалық үдеріс. Осы еңбектің мазмұны ұлттық ойын арқылы жас ұрпақтың интеллектуалдық және рухани дамуына үлес қосады деп сенеміз.

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесі тұлғаның жан-жақты дамуына, оның зияткерлік әлеуетін ашуға және ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиені күшейтуге бағытталған. Осындай маңызды бағыттардың бірі – қазақ халқының дәстүрлі зияткерлік ойыны тоғызқұмалақты заманауи мектеп тәжірибесіне жүйелі енгізу. Тоғызқұмалақ – ғасырлар бойы қалыптасқан, терең логикалық ойлауға, стратегиялық жоспарлауға және математикалық есептеуге негізделген ұлттық ойын. Ол тек мәдени мұра ретінде ғана емес, интеллектуалдық дамудың тиімді құралы ретінде де ерекше маңызға ие. Заманауи мектеп жағдайында білім алушылардың аналитикалық ойлау қабілетін, зейін тұрақтылығын, есте сақтау дағдыларын дамыту басты міндеттердің бірі болып отыр. Ақпараттық қоғам жағдайында жылдам шешім қабылдау, деректерді сараптау, болжам жасау қабілеттері жоғары бағаланады. Тоғызқұмалақ ойыны осы талаптарға толық жауап береді, себебі ойын барысында әрбір жүріс алдын ала есептеліп, қарсыластың мүмкін әрекеттері ескеріледі. Бұл үдеріс логикалық жүйелілік пен стратегиялық пайымдауды қажет етеді.

Сонымен қатар, тоғызқұмалақты мектепте оқыту ұлттық мәдениетті сақтаудың және оны жас ұрпақ санасына сіңірудің маңызды тетігі болып табылады. Ұлттық зияткерлік ойын арқылы білім алушылар өз халқының рухани мұрасымен танысып, тарихи сабақтастықты сезінеді. Бұл олардың ұлттық сана-сезімін нығайтып, мәдени құндылықтарға деген құрметін арттырады. Тоғызқұмалақ ойынын білім беру мазмұнымен ықпалдастыру математикалық пәндермен де тығыз байланысты. Ойын барысында санау, үлестіру, салыстыру, ықтималдықты бағалау сияқты әрекеттер орындалады. Мұндай тәжірибе білім алушылардың функционалдық сауаттылығын жетілдіріп, теориялық білімді практикамен ұштастыруға мүмкіндік береді. Осы әдістемелік еңбекте заманауи мектеп жағдайында тоғызқұмалақты оқытудың педагогикалық негіздері, тәжірибелік ұйымдастыру жолдары және даму перспективалары қарастырылады.

Әдістемелік мазмұн жалпы білім беретін мектептердегі сабақ және сабақтан тыс жұмыстарда тоғызқұмалақты қолданудың құрылымдық моделін ұсынуға бағытталған. Сонымен қатар, ұлттық зияткерлік ойын арқылы білім алушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру, олардың ұлттық мәдениетке деген құрметін қалыптастыру және тұлғалық қасиеттерін дамыту мәселелері қамтылады. Бұл еңбек педагогтердің практикалық қызметіне арналып, оқу-жаттығу сабақтарының үлгілері, жарыс ұйымдастыру алгоритмдері, бағалау критерийлері және мониторинг жүйесін қамтиды.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру мазмұны тек академиялық біліммен шектелмей, білім алушылардың өмірлік құзыреттіліктерін дамытуға бағытталуы тиіс. Логикалық ойлау, стратегиялық жоспарлау, математикалық сауаттылық, аналитикалық талдау сияқты дағдылар XXI ғасыр тұлғасының негізгі қасиеттері болып саналады. Тоғызқұмалақ ойыны – дәл осындай қабілеттерді дамытатын ұлттық интеллектуалдық құрал.

Әдістемелік құралдың жаңалығы тоғызқұмалақты тек ойын ретінде емес, педагогикалық технология элементі ретінде қарастыруымен сипатталады. Ұлттық зияткерлік ойынды білім беру мазмұнымен ықпалдастыру арқылы кешенді әдістемелік модель ұсынылады.

Еңбекте:
– сабақ құрылымына енгізу тәсілдері;
– деңгейлік тапсырмалар жүйесі;
– жарыс ұйымдастыру алгоритмдері;
– бағалау критерийлері мен мониторинг жүйесі;
– цифрлық ресурстарды қолдану мүмкіндіктері жүйеленген.

Әдістемелік мазмұн білім алушылардың интеллектуалдық дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Тоғызқұмалақ ойыны арқылы келесі қабілеттер қалыптасады:
– логикалық ойлау;
– стратегиялық жоспарлау;
– математикалық есептеу;
– есте сақтау;
– зейінді шоғырландыру;
– шыдамдылық пен табандылық.

Мақсаты

Заманауи мектеп жағдайында тоғызқұмалақ ойынын жүйелі оқыту арқылы білім алушылардың зияткерлік, логикалық және тұлғалық қабілеттерін дамыту, ұлттық мәдени мұраны насихаттау.

Міндеттері
– тоғызқұмалақтың тарихи және мәдени негіздерін таныстыру;
– ойын ережелерін жүйелі меңгерту;
– стратегиялық ойлау дағдыларын қалыптастыру;
– математикалық есептеу қабілетін дамыту;
– жарыс ұйымдастыру тәжірибесін қалыптастыру;
– бағалау және мониторинг жүйесін енгізу;
– білім алушылардың қызығушылығын арттыру.

Әдістемелік құралдың ерекшелігі ұлттық ойын мен заманауи педагогикалық технологияларды ұштастыруында. Сабақ барысында теориялық түсіндіру, практикалық жаттығу, талдау, рефлексия кезеңдері үйлесімді ұйымдастырылады. Тоғызқұмалақты оқыту жеке және топтық форматта жүргізіледі. Деңгейлік тапсырмалар білім алушылардың қабілетіне қарай сараланады. Сонымен қатар, турнирлік формат мотивацияны арттыруға ықпал етеді.

Әдістемелік жүйені жүзеге асыру нәтижесінде:
– білім алушылардың логикалық ойлау деңгейі артады;
– стратегиялық жоспарлау қабілеті қалыптасады;
– математикалық сауаттылығы жетіледі;
– ұлттық мәдениетке қызығушылығы күшейеді;
– жарыс мәдениеті мен жауапкершілік дамиды.

Нәтижелерді бағалау үшін:
– бақылау ойындары;
– турнирлік жарыстар;
– тест тапсырмалары;
– мониторинг кестелері;
– портфолио жинақтау әдісі қолданылады.

Ұлттық зияткерлік ойындар адамзат өркениетінің ерте кезеңдерінен бастап әлеуметтік-мәдени дамудың ажырамас құрамдас бөлігі болып қалыптасты. Олар тек ойын-сауық құралы ретінде емес, дүниетанымдық модель, логикалық ойлау мектебі, әлеуметтік қатынастарды реттеуші тетік ретінде қызмет атқарды. Әсіресе көшпелі және жартылай көшпелі өркениеттерде зияткерлік ойындар практикалық өмірмен тығыз байланысты болды: мал

шаруашылығы, есеп жүргізу, уақытты жоспарлау, стратегиялық шешім қабылдау сияқты әрекеттер адамның аналитикалық қабілетін талап етті.

Осы тарихи-мәдени контексте Тоғызқұмалақ ойыны ерекше феномен ретінде қарастырылады. Ол түркі халықтарының интеллектуалдық тәжірибесінің нәтижесі ретінде қалыптасып, ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырған. Зерттеушілер тоғызқұмалақты әлем халықтарына кең таралған манкала типтес ойындардың бір тармағы ретінде сипаттайды. Алайда оның құрылымдық жүйесі, ережелік ерекшеліктері және атаулары қазақ халқының тұрмыс-тіршілігімен, шаруашылық құрылымымен және дүниетанымымен тығыз байланыста дамығанын көрсетеді.

Ұлттық зияткерлік ойындардың эволюциясы үш негізгі кезең арқылы сипатталады: біріншіден, ойынның утилитарлық сипаттағы қалыптасу кезеңі; екіншіден, мәдени-әлеуметтік институт ретінде орнығу кезеңі; үшіншіден, спорттық және білім беру жүйесіне интеграциялану кезеңі.

Тоғызқұмалақ алғашқы кезеңде есеп жүргізу мен стратегиялық ойлауды дамыту құралы ретінде пайда болған деп болжанады. Мал шаруашылығына негізделген қоғамда сандық қатынастарды жедел есептеу, үлестіру, салыстыру дағдылары өмірлік маңызға ие болды. Ойын құрылымындағы «отау», «қазан», «құмалақ» ұғымдары шаруашылық лексикасымен сабақтасып, нақты өмірлік модельді бейнелейді.

Екінші кезеңде тоғызқұмалақ әлеуметтік коммуникация құралына айналды. Ауыл ақсақалдары мен ел ішіндегі зерделі тұлғалар арасындағы ойындар тек бәсекелестік сипатта емес, танымдық және тәрбиелік сипатта өтті. Жастар үлкендерден ойлау тәсілін, стратегиялық пайымдауды, сабырлылық пен ұстамдылықты үйренді. Бұл кезеңде ойын мәдениет феномені ретінде орнықты.

Үшінші кезең – институционалдану кезеңі. XX ғасырдың екінші жартысынан бастап тоғызқұмалақ ережелері жүйеленіп, жарыс форматы қалыптасты, федерациялық құрылымдар құрылды. Бүгінде тоғызқұмалақ ресми спорт түрі ретінде танылып, халықаралық деңгейде дамып келеді. Бұл құбылыс ұлттық зияткерлік мұраның жаһандану жағдайында жаңаша сипат алуын көрсетеді.

Тоғызқұмалақтың этномәдени мазмұны

Тоғызқұмалақтың этномәдени мазмұны оның құрылымдық элементтерінен, терминологиялық жүйесінен және символикалық мәнінен айқын көрінеді. Ойын тақтасының екі жақты симметриясы – дүниенің тепе-теңдік моделін бейнелейді. Әр ойыншының тоғыз отауы мен бір қазаны бар құрылым көшпелі қоғамдағы меншік, үлес, ортақ қазан ұғымдарымен астасады. «Қазан» – қазақ мәдениетінде бірлік пен ырыстың белгісі. Ойын барысында құмалақтарды қазанға жинау – стратегиялық жетістікке жетудің символдық

көрінісі. Ал «тұздық» алу ережесі – ерекше тактикалық басымдықты білдіреді. Бұл ұғымдар тек техникалық термин емес, мәдени мағынаға ие семиотикалық белгілер болып табылады.

Тоғызқұмалақтағы сандық жүйе де этномәдени мәнге ие. Қазақ дүниетанымында «тоғыз» саны киелі, толықтық пен тұтастықтың белгісі ретінде қарастырылады. Ойын құрылымының тоғыз отауға негізделуі кездейсоқ емес, ол сандық символиканың мәдени қабатымен байланысты. Этномәдени мазмұнның тағы бір қыры – уақыт пен кеңістік түсінігі. Ойын барысындағы жүрістер тізбегі уақыттың циклдік сипатын, ал тақтадағы орналасу кеңістіктің құрылымын бейнелейді. Осы тұрғыдан тоғызқұмалақ тек логикалық есеп жүйесі ғана емес, дүниетанымдық модель ретінде бағаланады.

Сонымен қатар, ойын барысында қалыптасатын мінез-құлық нормалары қазақ қоғамындағы әдеп кодексімен сәйкес келеді. Қарсыласқа құрмет көрсету, асықпай ойлану, жеңісті сабырмен қабылдау, жеңіліске төзімділік таныту – ұлттық мінез мәдениетінің көрінісі. Этнопедагогикалық тұрғыдан тоғызқұмалақ – ұрпақ тәрбиесінің құралы. Ол жас буынның ойлау мәдениетін қалыптастырып қана қоймай, ұлттық болмысты сақтауға ықпал етеді. Заманауи мектеп жағдайында бұл аспект ерекше өзекті, себебі жаһандану үдерісі ұлттық мәдени кодтардың әлсіреуіне әкелуі мүмкін. Тоғызқұмалақты білім беру мазмұнына енгізу – мәдени сабақтастықты сақтаудың тиімді жолы.

Қазақ қоғамындағы стратегиялық ойлау дәстүрі

Қазақ қоғамының тарихи дамуында стратегиялық ойлау маңызды рөл атқарды. Көшпелі өмір салты табиғи ортаға бейімделуді, ұзақ мерзімді жоспар құруды және тәуекелдерді алдын ала болжауды талап етті. Мал жайылымын таңдау, көшу бағытын анықтау, қауымдық қатынастарды реттеу – барлығы стратегиялық пайымдауға негізделді. Бұл ойлау мәдениеті халықтың ауыз әдебиетінде, шешендік өнерінде, әскери тактикада көрініс тапты. Хандар мен батырлардың шешім қабылдау тәжірибесі де аналитикалық және болжамдық қабілеттерге сүйенді. Осындай тарихи ортада тоғызқұмалақ стратегиялық ойлаудың символдық моделі ретінде қызмет атқарды.

Ойын барысында әрбір жүріс тек ағымдағы нәтиже үшін емес, болашақ позициялық артықшылық үшін жасалады. Бұл ұзақ мерзімді жоспарлау дағдысын қалыптастырады. Қарсыластың ықтимал әрекетін болжау – когнитивтік эмпатия элементтерін дамытады.

Стратегиялық ойлау құрылымы бірнеше компоненттен тұрады:

– мақсат қою;
– жағдайды талдау;
– баламаларды салыстыру;
– ықтимал нәтижені болжау;
– шешім қабылдау;
– нәтижені бағалау.

Тоғызқұмалақ осы кезеңдердің барлығын қамтиды. Сондықтан ол когнитивтік модель ретінде стратегиялық ойлау дәстүрінің жалғасы болып саналады.

Қазіргі білім беру парадигмасы да стратегиялық және сыни ойлауды дамытуды басым бағыт ретінде белгілейді. Осы тұрғыдан алғанда, тоғызқұмалақ тарихи тәжірибе мен заманауи педагогикалық талаптардың тоғысқан нүктесі болып табылады. Қазақ қоғамындағы стратегиялық ойлау дәстүрі тек әскери немесе шаруашылық сипатта емес, интеллектуалдық мәдениетте де көрініс тапқан. Айтыс өнері, шешендік сөздер, билер соты – барлығы логикалық дәлел мен тактикалық пайымдауға негізделді. Тоғызқұмалақ осы мәдени контекстің бір бөлігі ретінде зерде мәдениетін қалыптастырды. Тоғызқұмалақтың тарихи-мәдени бастауларын талдау оның көпқабатты феномен екенін көрсетеді. Біріншіден, ол ұлттық зияткерлік ойындардың эволюциялық даму нәтижесі болып табылады. Екіншіден, оның құрылымында этномәдени символика мен дүниетанымдық модельдер көрініс тапқан. Үшіншіден, қазақ қоғамындағы стратегиялық ойлау дәстүрінің жалғасы ретінде когнитивтік мәдениетті қалыптастыру қызметін атқарған.

Қорытынды

Зерттеу барысында заманауи мектеп жағдайында тоғызқұмалақ ойынын жүйелі оқытудың педагогикалық тиімділігі дәлелденді. Талдау нәтижелері көрсеткендей, әдістемелік жүйе білім алушылардың логикалық ойлау, стратегиялық жоспарлау, математикалық есептеу және зейін тұрақтылығын арттыруға ықпал етеді. Басқа зерттеулермен салыстырғанда (Мұқашев, 2020; Қуандықов, 2021), жүйелі деңгейлік тапсырмалар, сабақ құрылымы және турнирлік жарыстар оқушылардың когнитивтік дамуына нақты нәтиже беретінін көрсетеді. Сонымен қатар, оқушылардың қызығушылығы мен сабаққа қатысу белсенділігі артып, бәсекелестік мәдениеті қалыптасады. Тоғызқұмалақ – тек ұлттық ойын ретінде ғана емес, стратегиялық ойлау мәдениетін қалыптастыратын педагогикалық құрал. Ойын барысында білім алушылар математикалық және логикалық дағдыларын жетілдіріп қана қоймай, жоспарлау, болжам жасау, шешім қабылдау қабілеттерін дамытады. Бұл зерттеу мектеп тәжірибесінде ұлттық ойындардың ғылыми-әдістемелік негізін құруға мүмкіндік береді. Зерттеу көрсеткендей, тоғызқұмалақ ойынының жүйелі оқытылуы:

- Логикалық және стратегиялық ойлауды дамытуға;
- Математикалық сауаттылық пен есептеу қабілетін жетілдіруге;
- Ұжымдық әрекет, турнирлік мәдениет пен өзара көмек көрсетуді қалыптастыруға;

Осыған байланысты мектептегі сабақтар мен үйірме жұмыстарында тоғызқұмалақ ойынының интеграциясы білім беру процесін тиімді әрі тартымды етеді. Сонымен қатар, цифрлық платформалар мен онлайн ресурстарды пайдалану арқылы ойынның жаңа форматтары енгізілуі мүмкін, бұл оқушылардың қызығушылығын арттырады және қашықтан оқыту мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мұқашев, Ж. Тоғызқұмалақ ойынының мектептегі педагогикалық әлеуеті. – Алматы: Білім, 2020. – 176 б.
2. Қуандықов, А. Ұлттық ойындар мен логикалық ойлау. – Астана: Ғылым, 2021. – 142 б.
3. Баймұхамедов, С. Тоғызқұмалақ: тарихы, ережелері, әдістемесі. – Шымкент: Тәрбие, 2019. – 168 б.
4. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. Жалпы білім беретін мектептерге арналған оқу бағдарламасы. – Нұр-Сұлтан, 2022. – 320 б.
5. Ермекбаев, Д. Педагогикалық психология және когнитивтік даму. – Алматы: Ғылым, 2020. – 224 б.
6. UNESCO. Traditional Games in Education: Global Perspectives. – Paris, 2018. – 180 p.
7. Нұржанов, Б. STEM-білім және ұлттық ойындар интеграциясы. – Алматы: ҚазҰУ, 2021. – 200 б.
8. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. Мектепішілік жарыстар мен турнирлерді ұйымдастыру ережелері. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 64 б.

Адилгазиева Гулжаухар Нуртасовна
Ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-модератор
№4 М.Әуезов атындағы жалпы орта білім беретін мектеп
Атырау облысы, Жылыой ауданы, Тұрғызба ауылы

ОҚУ ЖӘНЕ ЖАТТЫҒУ ЖАСАУҒА АРНАЛҒАН АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ МӘТІНДЕР ЖИНАҒЫ

«English texts for reading and practice»
Әдістемелік құрал

Аңдатпа. Бұл әдістемелік құрал ағылшын тілін оқытуда тиімді қолдануға арналған мәтіндер мен тапсырмалар жинағын қамтиды. Жинақта әртүрлі тақырыптар бойынша танымдық мәтіндер ұсынылып, оларды меңгеруге бағытталған әртүрлі тапсырмалар беріледі.Әдістемелік құрал оқушылардың оқылым, жазылым, тыңдалым және сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Әр мәтін мазмұнды әрі қызықты болуымен қатар, тіл үйренушілердің сөздік қорын байытып, логикалық ойлау қабілетін жетілдіруге бағытталған.Бұл жинақ ағылшын тілін 7-8 сынып оқушыларын оқытатын мұғалімдерге, оқушыларға және өз бетінше тіл үйренушілерге арналған. Ол оқушылардың тілдік дағдыларын жүйелі түрде дамытуға, сыни ойлау қабілетін арттыруға және пәнге деген қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді.

Түсінік хат

Бұл әдістемелік құрал 7-8 сынып оқушыларына арналған танымдық және тәрбиелік мәні бар мәтіндер жинағынан тұрады. Құралдың негізгі мақсаты – оқушылардың оқу дағдыларын дамыту, олардың таным көкжиегін кеңейту және сыни ойлау қабілеттерін жетілдіру. Әрбір мәтін оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай таңдалып, қарапайым әрі түсінікті тілмен жазылған.Жинақта әртүрлі тақырыптар қамтылған, соның ішінде ғылым мен техника, тарих, табиғат құбылыстары, дәстүрлер мен мәдениет, денсаулық пен экология мәселелері қарастырылған. Әрбір мәтіннен кейін оқушылардың мәтінді түсінуін, логикалық ойлауын және шығармашылық қабілеттерін дамытуға арналған тапсырмалар беріледі. Бұл тапсырмалар мәтін мазмұнын талдауға, жаңа ақпаратты меңгеруге және оны өмірлік тәжірибеде қолдануға бағытталған.Әдістемелік құрал оқушылардың білім деңгейіне қарай бейімделген және мұғалімдерге сабақ барысында қолдануға ыңғайлы етіп жасалған. Оқушылардың қызығушылығын арттыру мақсатында мәтіндерге байланысты түрлі тапсырмалар ұсынылған, соның ішінде сәйкестендіру, толықтыру, сұрақ-жауап, шығармашылық жазу және пікірталас

ұйымдастыру сияқты жаттығулар бар.Бұл жинақ оқушылардың тек білімін ғана емес, сонымен қатар олардың зерттеушілік дағдыларын дамытып, қоршаған ортаға деген жауапкершілік сезімін қалыптастыруға ықпал етеді. Әдістемелік құрал оқыту процесін қызықты әрі тиімді етіп, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға көмектеседі.

Жобаның мақсаты:

Бұл әдістемелік құралдың негізгі мақсаты – оқушылардың оқу, түсіну, ойлау және шығармашылық қабілеттерін дамыту. Мәтіндер арқылы олардың таным көкжиегін кеңейту, сөздік қорын байыту және өз ойын еркін жеткізе білуге үйрету көзделген. Сонымен қатар, оқушылардың экологиялық, тарихи және мәдени сауаттылығын арттыру да басты мақсаттардың бірі болып табылады.

Жобаның міндеттері:

- Оқушыларға қызықты және танымдық мәні бар мәтіндерді ұсыну;
- Мәтіндерді оқу арқылы түсіну, анализ жасау және қорытынды шығару дағдыларын дамыту;
- Логикалық ойлау мен сыни тұрғыдан ойлау қабілетін жетілдіру;
- Оқушыларды экологиялық, тарихи және мәдени мәселелер туралы ойландыру;
- Тапсырмалар арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту;
- Қоршаған ортаға, ғылымға және тарихи мұраларға деген қызығушылықты арттыру.

Өзектілігі:

Бүгінгі таңда оқушылардың оқу сауаттылығын арттыру, олардың өзіндік ойлау қабілетін дамыту – білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі. Ақпараттық технологиялардың дамуы нәтижесінде оқушылардың назарын маңызды білімге бағыттау қиындық тудыруда. Осыған байланысты, қызықты әрі мазмұнды мәтіндер мен шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушылардың оқу дағдыларын жақсарту өзекті болып табылады.

Сонымен қатар, қазіргі әлемде экологиялық мәселелер, мәдени құндылықтарды сақтау, ғылым мен технологияның дамуы сияқты тақырыптар ерекше маңызға ие. Бұл әдістемелік құрал оқушылардың осы мәселелерге деген көзқарасын қалыптастыруға, оларды саналы әрі жауапкершілікті азамат болуға тәрбиелеуге бағытталған.

Кіріспе

Қазіргі кезеңде жалпы білім беретін мектептерде шет тілдерін оқытудың басты міндеттерінің бірі – білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру, олардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту және алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана алуына жағдай жасау болып табылады. Осы тұрғыда ағылшын тілін оқыту үдерісінде мәтінмен жұмыс жүргізудің маңызы ерекше.

Ұсынылып отырған әдістемелік құрал жалпы білім беретін мектептерде ағылшын тілін оқыту барысында пайдалануға арналған мәтіндер жинағы болып табылады. Құралдың негізгі мақсаты – білім алушылардың ағылшын тілінде оқу, мәтінді түсіну, талдау, ой қорыту және алған ақпаратты практикалық тапсырмалар арқылы бекіту дағдыларын жүйелі түрде дамыту. Сонымен қатар жинақ оқушылардың сөздік қорын байытуға, грамматикалық құрылымдарды мәтін аясында меңгеруге және тілдік материалды саналы түрде қолдануына ықпал етеді.

Әдістемелік құрал мазмұны білім алушылардың жас ерекшеліктерін, психологиялық және танымдық мүмкіндіктерін ескере отырып құрастырылған. Жинаққа әртүрлі тақырыптарды қамтитын ағылшын тіліндегі мәтіндер енгізілген. Мәтіндердің тақырыптық аясы күнделікті өмір, қоғам, мәдениет, білім, ғылым мен технология, экология, салауатты өмір салты сияқты өзекті бағыттарды қамтиды. Бұл оқушылардың дүниетанымын кеңейтуге, пәнге деген қызығушылығын арттыруға және тілдік материалды өмірмен байланыстыра меңгеруіне мүмкіндік береді.

Әрбір мәтіннен кейін білім алушылардың оқығанын түсіну деңгейін анықтауға, негізгі ойды табуға, мәтін мазмұнын талдауға және өз көзқарасын білдіруге бағытталған тапсырмалар жүйесі ұсынылған. Тапсырмалар әртүрлі формада беріліп, білім алушылардың

репродуктивтік, аналитикалық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Сонымен қатар тапсырмалар арқылы оқушылардың ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын жетілдіру, сыни ойлау қабілетін қалыптастыру көзделеді.

Ұсынылған тапсырмалар жеке, жұптық және топтық жұмыс түрлерін ұйымдастыруға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде оқыту үдерісін белсенді әрі нәтижелі етуге жағдай жасайды. Әдістемелік құрал мұғалімдерге сабақ барысында қосымша дидактикалық материал ретінде пайдалануға, ал білім алушыларға өз бетінше жұмыс жүргізуге қолайлы болып табылады.

Бұл әдістемелік құралды қолдану ағылшын тілін оқыту үдерісін жетілдіруге, білім алушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға, тілдік құзыреттілігін арттыруға және білім сапасын көтеруге бағытталған. Жинақ мұғалімдердің тәжірибесінде тиімді қолданылып, оқу-тәрбие үдерісінде оң нәтижелер береді деп күтіледі.

Қорытынды

Ұсынылып отырған әдістемелік құрал жалпы білім беретін мектептерде ағылшын тілін оқыту үдерісінде мәтінмен жұмысты жүйелі түрде ұйымдастыруға арналған оқу-әдістемелік материал болып табылады. Жинақта ұсынылған мәтіндер мен тапсырмалар білім алушылардың жас ерекшеліктерін, оқу бағдарламасының талаптарын және заманауи білім беру үдерісінің негізгі бағыттарын ескере отырып әзірленген. Экологиялық, тарихи және мәдени тақырыптарды қамтитын мәтіндер оқушылардың әлемге деген көзқарасын кеңейтеді. Сонымен қатар, логикалық ойлау, дәлелдер келтіру және мәселелерді шешу дағдылары дамытады. Практикалық тапсырмалар мен қызықты әдістерді қолдану нәтижесінде оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артады. Олар өз бетімен ізденуге, зерттеуге және жаңа білімді меңгеруге ынталанады.

Әдістемелік құралдың мазмұны оқушылардың ағылшын тілінде оқу, мәтінді түсіну, негізгі ойды анықтау, ақпаратты талдау және оны практикалық тапсырмалар арқылы бекіту дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Мәтіндерге берілген тапсырмалар білім алушылардың сөздік қорын байытуға, грамматикалық білімдерін жетілдіруге, ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын дамытуға, сондай-ақ өз ойын дәлелді түрде жеткізе білу қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жинақтағы тапсырмалар әртүрлі деңгейде ұсынылып, оқушылардың репродуктивтік, аналитикалық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Жеке, жұптық және топтық жұмыс түрлерін ұйымдастыруға арналған тапсырмалар оқыту үдерісінің белсенділігін арттырып, білім алушылардың бірлескен әрекет арқылы тілдік материалды тиімді меңгеруіне жағдай жасайды. Бұл өз кезегінде оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға оң ықпал етеді.

Әдістемелік құралды қолдану мұғалімдерге сабақ құрылымын тиімді жоспарлауға, оқу мақсатына сәйкес мәтінмен жұмыс түрлерін жүйелі түрде ұйымдастыруға және оқыту үдерісін түрлендіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар жинақтағы материалдар ағылшын тілі пәні бойынша білім алушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыруда, білімін бекіту мен қайталауда, қосымша оқу материалы ретінде пайдалануға қолайлы. Қорытындылай келе, ұсынылып отырған әдістемелік құрал жалпы білім беретін мектептерде ағылшын тілін оқытудың сапасын арттыруға, білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын қалыптастыруға және тілдік дағдыларын дамытуға бағытталған маңызды оқу-әдістемелік еңбек болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Құдайбергенова, К. «Қазіргі білім беру технологиялары» – Алматы: Білім, 2020.
2. Әбдіғалиев, Қ. «Оқыту әдістері және олардың тиімділігі» – Астана: Нұр-пресс, 2019.
3. Жұмабаев, М. «Педагогика» – Алматы: Ана тілі, 2021.
4. Выготский, Л.С. «Ойлау және сөйлеу» – Мәскеу: Педагогика, 1982.

Халхабай Балдаурен Назарбековна
Тәрбиеші
“Ай-Дана” ЖШС бөбекжайы

ОРТАҢҒЫ ТОПҚА АРНАЛҒАН ОЙЫНДАР КЕШЕНІ: ҚҰММЕН ОЙНАУ ЭЛЕМЕНТТЕРІМЕН

Әдістемелік құрал

Түсінік хат

1. Әдістемелік құралдың өзектілігі

Мектепке дейінгі ортаңғы топ кезеңі (4–5 жас) – баланың тілдік, танымдық, қимыл-қозғалыс, әлеуметтік-эмоциялық және шығармашылық қабілеттері қарқынды дамитын маңызды жас кезеңі. Осы жаста ойын – баланың жетекші әрекеті ретінде оның қоршаған ортаны тануына, қарым-қатынас жасауына, өзін көрсетуіне және жаңа дағдыларды табиғи түрде меңгеруіне мүмкіндік береді.

Қазіргі балабақша тәжірибесінде ойындарды мақсатты түрде жүйелеу, жас ерекшелігіне сай ықшам әрі қолдануға дайын ойындар кешенін ұсыну қажеттілігі артып отыр. Сонымен бірге сенсорлық тәжірибені күшейтетін, ұсақ қол моторикасын дамытатын және балаға эмоциялық жайлылық беретін құралдардың бірі – құммен ойындар. Құммен ойнау баланың қиялын оятып, сөйлеуін дамытуға, зейінін тұрақтандыруға, өз эмоциясын реттеуге ықпал етеді.

Осы әдістемелік құралдың өзектілігі – ортаңғы топ тәрбиешілеріне арналған ойындарды бір жүйеге келтіріп, соның ішінде құммен ойнауға негізделген ойындар кешенін ұсынып, оқу-тәрбие үдерісін баланың даму қажеттіліктеріне сәйкес қызықты әрі нәтижелі ұйымдастыруға көмектесуінде.

2. Мақсаты

Ортаңғы топ балаларының (4–5 жас) негізгі даму бағыттарын ойын арқылы жүйелі жетілдіруге мүмкіндік беретін ойындар кешенін ұсыну және құммен байланысты ойындарды тиімді ұйымдастырудың әдістемелік жолдарын көрсету.

3. Міндеттері

• ортаңғы топқа тән жас ерекшеліктерін ескере отырып, ойындарды іріктеу және жүйелеу;

• балалардың тілін, танымын, қимыл-қозғалысын, сенсорикасын, ұсақ моторикасын, шығармашылық қиялын ойын арқылы дамыту;

• құммен ойнауға арналған ойындардың мазмұнын, кезеңдерін, құралдарын және өткізу тәртібін ұсыну;

• ойын барысында баланың белсенділігін арттыруға арналған тәрбиеші әрекеттерін (нұсқау беру, ынталандыру, бақылау, қолдау) көрсету;

• балалардың даму динамикасын бақылауға арналған қарапайым мониторинг құралдарын (бақылау парағы, чек-лист, қысқа диагностика) дайындау.

4. Әдістемелік құралдың нысаналы аудиториясы

• мектепке дейінгі ұйым тәрбиешілері (ортаңғы топ);

• әдіскерлер, тәрбие жұмысы бойынша жетекшілер;

• педагогикалық практика өтуші студенттер;

• қажет болған жағдайда ата-аналарға ұсыныс ретінде қолдануға болады.

5. Қолдану аясы

Әдістемелік құралды:

• күнделікті ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті кезінде;

• таңертеңгі қабылдау, сергіту сәттері, ойын сағатында;

• еркін ойын кезінде (орталықтарда);

• серуен мен таза ауадағы әрекеттерде;

• түзете-дамыту жұмыстары элементі ретінде;

• ата-анамен бірлескен ойын форматында пайдалануға болады.

6. Күтілетін нәтижелер

Әдістемелік құралды жүйелі қолдану нәтижесінде балаларда:

• сөздік қоры кеңейіп, қарапайым байланыстырып сөйлеу дағдысы дамиды;

• түстерді, пішіндерді, көлемді ажырату, салыстыру, топтастыру сияқты танымдық қабілеттері нығаяды;

• ұсақ қол моторикасы, сенсорлық қабылдауы, қол-саусақ үйлесімділігі артады;

• бірлескен ойынға қатысу, ережені сақтау, кезек күту, келісу сияқты әлеуметтік дағдылар қалыптасады;

• эмоциясын реттеу, тыныштану, назарын шоғырландыру қабілеті күшейеді;

• шығармашылық қиялы дамып, құрастыру, бейнелеу, сюжет құру әрекеттері белсендіріледі.

7. Әдістемелік ұстанымдары мен жұмыс қағидалары

Құрал мазмұны төмендегі ұстанымдарға негізделеді:

• жас ерекшелік сәйкестігі (4–5 жасқа лайықтылық);

• ойын арқылы оқыту (қызығушылық пен еркін әрекет арқылы);

• қауіпсіздік және денсаулық сақтау (құммен жұмыста гигиена, тазалық талаптары);

• біртіндеп күрделендіру (қарапайымнан күрделіге);

• инклюзивті және сараланған тәсіл (әр баланың мүмкіндігіне сай қолдау);

• тәжірибелік бағыт (тәрбиешіге қолдануға дайын жоспарлар мен ойын сипаттамалары).

8. Құралдың құрылымы

Әдістемелік құрал кіріспеден, теориялық және практикалық бөлімдерден тұрады. Практикалық бөлімде ортаңғы топқа арналған ойындар кешені және жеке бөлім ретінде құммен ойнайтын ойындар кешені берілген. Соңында тәрбиешіге арналған бақылау парақтары, ойын карточкалары, көрнекілік үлгілері мен қосымшалар ұсынылған.

Кіріспе

Қазіргі білім беру кеңістігінде мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесінің басты мақсаты – баланың жеке тұлға ретінде жан-жақты дамуына жағдай жасау, оның табиғи қабілеттерін ашу және мектепке дейінгі кезеңде қажетті негізгі құзыреттерді қалыптастыру болып табылады. Бұл үдерісте ойын әрекеті баланың жетекші іс-әрекеті ретінде ерекше маңызға ие. Себебі ойын арқылы бала қоршаған ортаны таниды, өз ойын еркін жеткізуді

үйренеді, қарым-қатынас мәдениетін меңгереді және түрлі өмірлік жағдаяттарды модельдеу арқылы әлеуметтік тәжірибе жинақтайды.

Ортаңғы топ жасы (4–5 жас) – баланың тілдік қоры қарқынды толығып, ойлау, қабылдау, қиял және эмоциялық-еріктік салалары белсенді дамитын кезең. Бұл жаста балалар заттарды салыстыруға, топтастыруға, қарапайым қорытынды жасауға талпынады, үлкендермен және құрдастарымен қарым-қатынасы жаңа деңгейге көтеріледі. Сондықтан оқу-тәрбие үдерісін дәл осы жас кезеңінің психологиялық және физиологиялық ерекшеліктеріне сай, ойын арқылы ұйымдастыру – педагог үшін маңызды міндеттердің бірі.

Мектепке дейінгі ұйым тәжірибесінде ойындар әртүрлі бағытта қолданылғанымен, оларды мақсатты түрде жүйелеу және белгілі бір даму міндеттерін шешуге бағыттау әрдайым жеткілікті деңгейде жүзеге аса бермейді. Осы тұрғыдан алғанда, тәрбиешілерге арналған құрылымы айқын, қолдануға дайын, практикалық маңызы жоғары ойындар кешенінің қажеттілігі туындайды. Ұсынылып отырған әдістемелік құрал осы қажеттілікті ескере отырып әзірленді және ортаңғы топ балаларының негізгі даму бағыттарын қамтитын ойындарды бір жүйеге келтіруді көздейді.

Әдістемелік құралдың маңызды құрамдас бөлігі ретінде құммен ойнауға негізделген ойындар кешенінің енгізілуі кездейсоқ емес. Құммен ойындар баланың сенсорлық қабылдауын жетілдіруге, ұсақ қол моторикасын дамытуға, зейінін тұрақтандыруға және эмоциялық күйін реттеуге үлкен ықпал етеді. Сонымен қатар құммен жұмыс жасау барысында бала өз қиялын еркін жүзеге асырып, түрлі бейнелер мен сюжеттер құрастырады, бұл оның шығармашылық қабілеттерінің дамуына оң әсерін тигізеді.

Ұсынылып отырған әдістемелік құралда ойындар баланың тілін дамыту, танымдық белсенділігін арттыру, қимыл-қозғалыс дағдыларын жетілдіру, әлеуметтік қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру және шығармашылық әлеуетін ашу мақсатында жүйеленіп берілген. Әр ойынның мазмұны, мақсаты, қажетті құралдары және өткізу тәртібі тәрбиешінің күнделікті жұмысында оңай қолдануына ыңғайлы етіп құрылды.

Бұл әдістемелік құрал мектепке дейінгі ұйым тәрбиешілеріне оқу-тәрбие үдерісін қызықты, мазмұнды және нәтижелі ұйымдастыруға, ал балаларға ойын арқылы дамудың табиғи әрі қуанышты жолын ұсынуға бағытталған практикалық көмекші құрал ретінде ұсынылады.

Ортаңғы топ кезеңі (4–5 жас) – баланың психикалық, танымдық және тұлғалық дамуы қарқынды жүретін маңызды даму сатысы болып табылады. Бұл жаста баланың қоршаған ортаға деген қызығушылығы артып, заттар мен құбылыстарды саналы түрде қабылдау, салыстыру, қарапайым қорытынды жасау қабілеттері қалыптаса бастайды. Балалар өз әрекеттерін жоспарлауға, үлкендердің нұсқауын түсініп орындауға және өз ойын сөзбен жеткізуге ұмтылады.

Танымдық даму тұрғысынан алғанда, 4–5 жастағы балаларда қабылдау, зейін, есте сақтау және ойлау процестері белсенді дамиды. Зейін әлі де тұрақсыз болғанымен, қызықты және ойын түрінде ұйымдастырылған әрекет барысында бала бір іс-әрекетке ұзақ уақыт шоғырлана алады. Есте сақтау көбіне еріксіз сипатта болады, бірақ көрнекілікке, қимылға және эмоциялық әсерге сүйенген материал жақсы сақталады. Ойлау нақты-бейнелік сипатта дамып, балалар заттарды салыстыру, топтастыру, ұқсастық пен айырмашылықты табу сияқты қарапайым логикалық операцияларды орындай бастайды.

Тілдік даму бұл кезеңде ерекше қарқын алады. Балалардың сөздік қоры едәуір кеңейіп, олар 4–5 сөзден тұратын сөйлемдер құрастыра алады, қарапайым әңгіме құрауға, өз әсерін, көргенін баяндауға талпынады. Дегенмен дыбыстарды дұрыс айтуда, сөйлем құрылымын сақтауда әлі де тұрақсыздық байқалуы мүмкін. Сондықтан дәл осы жаста тілдік дамуды қолдайтын ойындар мен сөздік әрекеттердің маңызы зор.

Қимыл-қозғалыс дамуы жағынан алғанда, балалардың жалпы моторикасы (жүгіру, секіру, өрмелеу, лақтыру) айтарлықтай жетіледі, ал ұсақ қол моторикасы әлі де белсенді

дамытуды қажет етеді. Саусақтардың дәл қимылын талап ететін әрекеттер (құрастыру, жапсыру, мүсіндеу, құммен ойнау) баланың жазуға, сурет салуға, тұрмыстық дағдыларды меңгеруге дайындығын қалыптастырады.

Эмоциялық-әлеуметтік даму саласында 4–5 жастағы балалар өз сезімдерін біртіндеп түсініп, оны басқаруға үйрене бастайды. Олар құрдастарымен бірлескен ойынға белсенді қатысады, рөлдерді бөлісуді, қарапайым ережелерді сақтауды меңгереді. Дегенмен эмоциясын басқару қабілеті әлі де толық қалыптаспағандықтан, кей жағдайда көңіл күйінің тез өзгеруі, ренжу, қызбалық байқалуы мүмкін. Осыған байланысты ойын барысында ынтымақтастыққа, келісімге келуге, кезек күтуге үйрету маңызды.

Қорытынды

Ұсынылып отырған «Ортаңғы топқа арналған ойындар кешені (құммен ойнайтын ойындар элементтерімен)» әдістемелік құралы мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту үдерісін жаңаша, баланың жас ерекшелігіне сай және дамытушы ортаға негіздей отырып ұйымдастыруға бағытталған.

Әдістемелік құралда ойын әрекетінің мектепке дейінгі кезеңдегі жетекші рөлі теориялық тұрғыдан негізделіп, оны тәжірибеде тиімді қолданудың жолдары көрсетілді. Практикалық бөлімде ортаңғы топ балаларына арналған қимыл-қозғалыс, дидактикалық, сюжеттік-рөлдік, шығармашылық ойындар және құммен ойнауға негізделген арнайы ойындар кешені жүйелі түрде ұсынылды. Әр ойынның мақсаты, мазмұны және өткізу тәртібі тәрбиешінің күнделікті жұмысында қолдануға ыңғайлы форматта берілді.

Құралдың маңызды ерекшелігі – құммен ойнауға арналған ойындардың жеке бөлім ретінде қарастырылып, олардың сенсорлық, моторикалық, эмоциялық және шығармашылық дамуға тигізетін әсерінің жан-жақты ашылуында. Құм терапия элементтерін пайдалану арқылы баланың ішкі күйін реттеу, қиялын дамыту, өзіне деген сенімін арттыру және ойынға қызығушылығын күшейту мүмкіндігі дәлелденді.

Сонымен қатар әдістемелік құралда балалардың даму деңгейін бақылау және бағалау жүйесі ұсынылып, тәрбиешілерге арналған бақылау парақтары мен чек-парақ үлгілері берілді. Бұл құралдар педагогқа әр баланың жеке даму динамикасын қадағалауға, дер кезінде қолдау көрсетуге және оқу-тәрбие үдерісін тиімді жоспарлауға мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, ұсынылып отырған әдістемелік құрал мектепке дейінгі ұйым тәрбиешілеріне практикалық көмекші құрал ретінде қызмет етіп, ортаңғы топ балаларының танымдық, тілдік, қимыл-қозғалыс, әлеуметтік және шығармашылық дамуын кешенді түрде қамтамасыз етуге бағытталған. Құралды күнделікті оқу-тәрбие жұмысында, түзете-дамыту сабақтарында, еркін ойын кезінде және ата-аналармен бірлескен жұмыс барысында тиімді пайдалануға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, соңғы редакция.
2. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.
3. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы. – Астана: ҚР Оқу-ағарту министрлігі, 2022.
4. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2022.
5. Выготский Л.С. Баланың психикалық дамуы. – Алматы: Мектеп, 2019.
6. Эльконин Д.Б. Ойын психологиясы. – Алматы: Білім, 2018.
7. Запорожец А.В. Мектепке дейінгі баланың дамуы. – Алматы: Рауан, 2017.
8. Мухина В.С. Балалар психологиясы. – Алматы: Атамұра, 2019.
9. Құнанбаева С.С. Мектепке дейінгі педагогика. – Алматы: Білім, 2020.
10. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Мектеп, 2018.

Көшегәлиева Жұлдыз Тұрғұнбайқызы
Әдіскер
«Балнұр – Орда» балабақша бөбекжайы жеке мекемесі
Қызылорда қаласы

БАЛАБАҚШАДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕНІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Аннотация. Бұл мақалада мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық тәрбиені ұйымдастырудың заманауи әдістемелік жолдары қарастырылады. Экологиялық тәрбие – баланың табиғатқа деген сүйіспеншілігін, қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарауын және табиғатты қорғау мәдениетін қалыптастыруға бағытталған үздіксіз педагогикалық үдеріс. Мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың экологиялық түсініктерін қалыптастыруда бақылау, тәжірибелік зерттеу, ойын технологиялары, жобалау әдісі, шығармашылық жұмыстар және ата-аналармен бірлескен әрекеттердің маңыздылығы ашылады. Сонымен қатар әдіскердің экологиялық тәрбиені ұйымдастырудағы кәсіби рөлі мен педагогтерге әдістемелік қолдау көрсету бағыттары сипатталады.

Кілт сөздер: экологиялық тәрбие, табиғат, мектепке дейінгі ұйым, экологиялық мәдениет, әдістеме, тәжірибе, бақылау, зерттеу, ойын технологиясы, тәрбиеші.

Кіріспе

Қазіргі қоғамдағы ең өзекті мәселелердің бірі – қоршаған ортаны қорғау және табиғи байлықтарға ұқыпты қарау мәдениетін қалыптастыру. Табиғат пен адам арасындағы үйлесімді байланысты сақтау тек ересектердің ғана емес, өскелең ұрпақтың да міндеті болып табылады. Осыған байланысты мектепке дейінгі кезеңнен бастап балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру – білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі.

Баланың тұлғалық қалыптасуының алғашқы кезеңі – мектепке дейінгі жас. Бұл кезеңде бала қоршаған ортаны танып, табиғат құбылыстарын бақылау арқылы әлем туралы алғашқы түсініктерін қалыптастырады. Баланың табиғатқа деген қарым-қатынасы осы жаста қалыптасатындықтан, экологиялық тәрбие беру жұмыстары жүйелі әрі мақсатты түрде ұйымдастырылуы қажет.

Балабақша – баланың табиғатпен тікелей байланысқа түсетін алғашқы ортасы. Мұнда бала өсімдіктерді күту, жануарларға қамқорлық жасау, табиғи құбылыстарды бақылау арқылы табиғатты қорғаудың қарапайым жолдарын меңгереді. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық тәрбиені ұйымдастыру баланың танымдық дамуына ғана емес, оның адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына да ықпал етеді.

Әдіскер үшін экологиялық тәрбие бағыты – педагогикалық ұжымның жұмысын жүйелеуді, тәрбиешілердің кәсіби шеберлігін жетілдіруді және оқу-тәрбие үдерісіне экологиялық мазмұнды тиімді енгізуді талап ететін маңызды бағыттардың бірі.

1. Мектепке дейінгі кезеңдегі экологиялық тәрбиенің теориялық негіздері

Экологиялық тәрбие ұғымы – баланың табиғат туралы білімін қалыптастырумен қатар, оның қоршаған ортаға деген эмоционалдық қарым-қатынасын, табиғатты қорғауға деген қажеттілігін және жауапты әрекет ету дағдыларын дамыту үдерісі.

Мектепке дейінгі жастағы бала табиғатты сезім арқылы қабылдайды. Ол гүлдің түсіне, құстың үніне, жануарлардың қозғалысына қызығушылық танытады. Осындай табиғи қызығушылықты дұрыс бағыттау арқылы балада табиғатқа деген сүйіспеншілік пен қамқорлық сезімі қалыптасады.

Экологиялық тәрбиенің негізгі мақсаты – табиғатты түсінетін, оны бағалайтын, қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарайтын тұлға қалыптастыру.

Бұл мақсатқа жету үшін келесі міндеттер жүзеге асырылады:

- балаларға табиғат туралы қарапайым ғылыми білім беру;
- табиғат құбылыстарын бақылау қабілетін дамыту;
- тірі және өлі табиғат арасындағы байланысты түсіндіру;
- табиғи ресурстарды қорғау туралы түсінік қалыптастыру;
- еңбек әрекеті арқылы табиғатқа қамқорлық жасауға тәрбиелеу;
- экологиялық мәдениеттің алғашқы дағдыларын қалыптастыру.

Экологиялық тәрбие баланың ойлау қабілетін, байқағыштығын, зерттеушілік белсенділігін және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

2. Балабақшада экологиялық тәрбиені ұйымдастырудың негізгі бағыттары

2.1 Табиғатты бақылау арқылы экологиялық түсініктерін қалыптастыру

Бақылау әдісі – мектепке дейінгі жастағы балаларға экологиялық білім берудің ең тиімді әдістерінің бірі.

Балалар табиғатты бақылау арқылы:

- жыл мезгілдерінің ерекшелігін;
- өсімдіктердің өсуін;
- жануарлардың тіршілігін;
- ауа райының өзгерістерін;
- табиғаттағы өзара байланысты түсінеді.

Мысалы, тәрбиеші серуен кезінде балалармен бірге ағаштарды бақылап, «Неліктен жапырақтар сарғаяды?», «Ағашқа не қажет?», «Құстар неге жылы жаққа ұшады?» деген сұрақтар арқылы балалардың ойлау қабілетін дамытады.

Бақылау барысында бала дайын ақпаратты қабылдаушы емес, табиғатты зерттеуші ретінде әрекет етеді.

2.2 Тәжірибелік-зерттеу әрекеті арқылы экологиялық білім беру

Балалардың табиғат туралы білімін тереңдетуде тәжірибелік жұмыстардың маңызы зор.

Мектепке дейінгі ұйымдарда қарапайым зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруға болады:

- тұқымның өсуін бақылау;
- судың қасиеттерін зерттеу;
- топырақ түрлерін салыстыру;
- өсімдікке жарық пен судың әсерін анықтау.

Мұндай жұмыстар баланың қызығушылығын арттырып, өз бетімен қорытынды жасауға үйретеді.

Зерттеу барысында бала:

- сұрақ қояды;
- болжам жасайды;
- тәжірибе жүргізеді;
- нәтижесін талдайды.

Бұл баланың танымдық белсенділігін дамытады.

3. Ойын технологиялары арқылы экологиялық тәрбие беру

Мектепке дейінгі балалар үшін ойын – негізгі оқу әрекеті. Сондықтан экологиялық білімді ойын арқылы беру баланың қызығушылығын арттырады.

Экологиялық мазмұндағы ойындар:

«Табиғатты қорға»

Мақсаты: балаларға табиғатты қорғау әрекеттерін үйрету.

«Не қайда мекендейді?»

Мақсаты: жануарлар әлемі туралы білімдерін бекіту.

«Экологиялық бағдаршам»

Мақсаты: дұрыс және бұрыс әрекеттерді ажыратуға үйрету.

Ойын арқылы бала табиғатты қорғаудың қарапайым ережелерін еркін меңгереді.

4. Экологиялық тәрбие берудегі шығармашылық жұмыстар

Балалардың табиғатқа деген қызығушылығын арттыруда шығармашылық жұмыстар маңызды орын алады.

Балалар:

- табиғат туралы сурет салады;
- табиғи материалдардан бұйымдар жасайды;
- өлеңдер жаттайды;
- әңгімелер құрастырады;
- экологиялық ертегілер ойлап табады.

Шығармашылық әрекет баланың табиғатқа эмоционалдық жақындығын қалыптастырады.

5. Әдіскердің экологиялық тәрбиені ұйымдастырудағы рөлі

Мектепке дейінгі ұйым әдіскері – педагогтердің кәсіби дамуына бағыт беретін маман. Экологиялық тәрбиенің сапалы жүзеге асуы әдістемелік жұмыстың дұрыс ұйымдастырылуына байланысты.

Әдіскердің міндеттері:

- экологиялық бағыттағы жылдық жоспарларды үйлестіру;
- тәрбиешілерге әдістемелік кеңес беру;
- семинарлар мен тренингтер ұйымдастыру;
- педагогтердің тәжірибесін тарату;
- ашық оқу қызметтерін талдау;
- инновациялық әдістерді енгізу.

Әдіскер педагогтердің шығармашылық ізденісіне жағдай жасап, экологиялық тәрбиені балабақша өмірінің барлық бағытына енгізуі қажет.

6. Ата-аналармен жүргізілетін экологиялық жұмыстар

Баланың экологиялық мәдениеті отбасы мен балабақшаның бірлескен әрекеті арқылы қалыптасады.

Ата-аналармен жұмыс түрлері:

- «Табиғатты бірге қорғайық» акциялары;
- отбасылық экологиялық жобалар;
- табиғатқа серуендер;
- кеңестер мен әңгімелер;
- көрмелер ұйымдастыру.

Отбасында табиғатты қорғау құндылықтары қолдау тапса, баланың экологиялық көзқарасы тұрақты қалыптасады.

Қорытынды

Қорыта келе, мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық тәрбиені ұйымдастыру – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Себебі баланың қоршаған ортаға деген алғашқы көзқарасы, табиғатқа деген сүйіспеншілігі мен қамқорлық сезімі дәл осы

мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады. Балабақшадағы экологиялық тәрбие баланың тек табиғат туралы білімін кеңейтумен шектелмей, оның тұлғалық қасиеттерін, жауапкершілігін, адамгершілік құндылықтарын және танымдық белсенділігін дамытуға ықпал етеді.

Мектепке дейінгі жастағы балалар табиғатты эмоционалды түрде қабылдайды. Олар айналадағы құбылыстарға қызығушылық танытып, тірі табиғат нысандарын бақылау арқылы әлемді таниды. Осы табиғи қызығушылықты дұрыс бағыттау арқылы педагогтер балалардың бойында табиғатты қорғау, жануарларға қамқорлық жасау, өсімдіктерді күту, қоршаған ортаны таза ұстау сияқты қарапайым экологиялық дағдыларды қалыптастыра алады.

Экологиялық тәрбиені нәтижелі ұйымдастыру үшін балабақшадағы оқу-тәрбие үдерісі жүйелі, мақсатты және баланың жас ерекшеліктеріне сай құрылуы қажет. Табиғатты бақылау, тәжірибелік-зерттеу жұмыстары, экологиялық ойындар, шығармашылық тапсырмалар, жобалық жұмыстар сияқты әдістер балалардың қоршаған орта туралы түсініктерін тереңдетіп, олардың зерттеушілік қабілеттерін дамытады.

Баланың табиғатпен қарым-қатынасын қалыптастыруда тәрбиешінің кәсіби шеберлігі ерекше орын алады. Тәрбиеші баланың табиғатқа деген қызығушылығын қолдап, оған дұрыс бағыт бере білуі керек. Ал әдіскер педагогтердің кәсіби дамуына жағдай жасап, экологиялық тәрбиені ұйымдастырудың тиімді жолдарын ұсынатын, тәжірибені жинақтайтын және педагогикалық үдерісті жетілдіретін негізгі тұлға болып табылады.

Әдістемелік тұрғыдан алғанда, экологиялық тәрбиені ұйымдастыруда тек оқу қызметтерімен шектелмей, балабақшаның күнделікті өміріне енгізу маңызды. Серуен кезіндегі бақылаулар, табиғат бұрышындағы жұмыстар, еңбек әрекеттері, мерекелік іс-шаралар және ата-аналармен бірлескен жобалар арқылы балалардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға болады.

Сонымен қатар экологиялық тәрбие беру барысында отбасының рөлі де өте маңызды. Балабақша мен ата-ананың бірлескен жұмысы баланың табиғатқа деген дұрыс көзқарасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Отбасында табиғатты қорғау мәдениеті қолдау тапқан жағдайда бала алған білімін күнделікті өмірде қолдана алады.

Қазіргі таңда экологиялық мәселелердің көбеюі болашақ ұрпақтың табиғатқа деген жауапкершілігін арттыруды талап етеді. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда экологиялық тәрбиені жүйелі түрде ұйымдастыру – табиғатты бағалайтын, қоршаған ортаға жанашыр, саналы тұлға тәрбиелеудің маңызды негізі.

Экологиялық тәрбие – баланың бүгінгі білімі ғана емес, оның болашақтағы өмірлік ұстанымын қалыптастыратын маңызды құндылық. Табиғатты сүйетін бала – туған жерін, елін, қоршаған ортасын құрметтейтін тұлға болып қалыптасады. Сондықтан балабақшадағы экологиялық тәрбие жұмысы әрбір педагогтің кәсіби міндеті және қоғам алдындағы маңызды жауапкершілігі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
3. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі.
4. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесін дамыту тұжырымдамалары.
5. Әбенова С.Қ. Мектепке дейінгі педагогика. – Алматы.
6. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі.
7. Сухомлинский В.А. Балаға жүрек жылуы. – Алматы.
8. Выготский Л.С. Баланың психикалық даму теориясы.
9. Леонтьев А.Н. Іс-әрекет теориясы және баланың дамуы.
10. Николаева С.Н. Теория и методика экологического образования детей дошкольного возраста. – Москва.

Абдыхаева Гульхан Нурышовна
Тәрбиеші
«Балнұр - Орда» балабақша бөбекжайы жеке мекемесі
Қызылорда каласы

«БАЛАБАҚШАДА STEAM ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ»

Аңдатпа

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру жүйесінде баланың шығармашылық, зерттеушілік және танымдық қабілеттерін дамытуға бағытталған инновациялық технологияларды қолдану маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Баланың ерте жастан бастап қоршаған ортаны танып-білуге деген қызығушылығын арттыру, өздігінен ойлауына, тәжірибе жасауына және қарапайым мәселелерді шешуіне мүмкіндік беру – сапалы тәрбиенің негізі.

Осы бағытта балабақша тәжірибесіне STEAM білім беру элементтерін енгізу – баланың жан-жақты дамуына ықпал ететін тиімді әдістердің бірі. STEAM технологиясы ғылым, технология, инженерия, өнер және математиканы өзара байланыстыра отырып, балалардың логикалық ойлауын, шығармашылық қабілетін, коммуникативтік дағдыларын және практикалық әрекеттерін дамытуға бағытталған.

Мақалада мектепке дейінгі ұйымдарда STEAM элементтерін қолданудың теориялық негіздері, педагогикалық маңызы, ұйымдастыру жолдары және тәжірибелік бағыттары қарастырылады.

Кілт сөздер: STEAM технологиясы, мектепке дейінгі тәрбие, инновациялық әдіс, зерттеу әрекеті, шығармашылық қабілет, баланың дамуы, тәжірибе, жобалау әдісі.

Кіріспе

Білім беру саласының қазіргі даму кезеңінде баланың жеке тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру, оның белсенділігін арттыру және шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту басты бағыттардың бірі болып отыр. Мектепке дейінгі кезең – баланың қоршаған орта туралы алғашқы түсініктері қалыптасатын, ойлау қабілеті дамитын, қызығушылығы мен танымдық белсенділігі артатын маңызды уақыт.

Мектепке дейінгі жастағы балалар табиғатты, қоршаған ортаны, түрлі заттардың қасиеттерін зерттеуге ерекше қызығушылық танытады. Олар үнемі «Неліктен?», «Қалай?», «Не үшін?» деген сұрақтар арқылы әлемді тануға ұмтылады. Бұл табиғи қызығушылықты дұрыс бағыттау үшін педагог заманауи әдістерді тиімді қолдануы қажет.

Осындай тиімді бағыттардың бірі – STEAM білім беру технологиясы. STEAM ұғымы бес негізгі бағыттың бірігуінен тұрады:

S – Science (ғылым)

T – Technology (технология)

E – Engineering (инженерия)

A – Art (өнер)

M – Mathematics (математика)

Бұл бағыттар бір-бірімен байланысып, баланың ойлау қабілетін дамытуға, тәжірибелік әрекет арқылы білім алуына мүмкіндік береді.

STEAM технологиясының басты ерекшелігі – бала дайын ақпаратты қабылдаушы емес, білімді өзі іздену арқылы меңгеруші тұлға ретінде қарастырылады. Балалар тәжірибе жасау, бақылау, салыстыру, құрастыру, шығармашылық тапсырмалар орындау арқылы өз ойларын жүзеге асырады.

STEAM технологиясының мектепке дейінгі білім берудегі маңызы

Мектепке дейінгі ұйымдарда STEAM элементтерін қолдану балалардың жас ерекшелігіне сәйкес жүзеге асырылады. Бұл технология баланың табиғи қызығушылығын сақтап, оқу әрекетін қызықты әрі мазмұнды етеді.

STEAM элементтерінің маңыздылығы бірнеше бағытта көрінеді:

1. Баланың зерттеушілік қабілетін дамыту

Балалар тәжірибе жасау арқылы қоршаған ортаны зерттеуге үйренеді. Мысалы, суға байланысты қарапайым тәжірибелер жүргізу, өсімдіктің өсуін бақылау, түрлі материалдардың ерекшелігін анықтау баланың ғылыми ойлау қабілетін дамытады.

Зерттеу барысында бала:

- бақылау жасайды;
- салыстырады;
- болжам ұсынады;
- қорытынды шығарады.

Бұл дағдылар баланың болашақ оқу әрекетіне үлкен негіз болады.

2. Шығармашылық қабілетті қалыптастыру

STEAM бағытындағы тапсырмалар баладан шығармашылық шешім талап етеді. Мысалы, түрлі қалдық материалдардан жаңа бұйым жасау, құрылыс моделін құрастыру, өз жобасын ұсыну арқылы бала қиялын дамытады.

Шығармашылық әрекет барысында бала:

- өз ойын еркін жеткізеді;
- жаңа идеялар ойлап табады;
- өз еңбегін бағалайды.

3. Логикалық ойлауды дамыту

STEAM тапсырмалары балалардың логикалық ойлауын жетілдіреді. Құрастыру, өлшеу, салыстыру, пішіндерді анықтау арқылы балалар математикалық түсініктерді тәжірибе арқылы меңгереді.

Мысалы:

- қай материал берік екенін анықтау;
- заттардың көлемін салыстыру;
- белгілі бір құрылымды жасау.

Мұндай жұмыстар баланың ойлау жүйесін қалыптастырады.

Балабақшада STEAM элементтерін қолдану әдістері

1. Тәжірибелік жұмыстар әдісі

Мектепке дейінгі балалар үшін тәжірибе жасау өте қызықты әрекет болып табылады.

Мысалы:

«Судың қасиеттері» тәжірибесі

Балалар:

• судың түсін;
• дәмін;
• пішінін;
• әртүрлі заттардың суда батуы немесе жүзуін зерттейді.

Бұл арқылы бала ғылыми түсініктерді ойын арқылы меңгереді.

2. Жобалау әдісі

STEAM технологиясында жобалау әдісінің орны ерекше. Жоба барысында балалар белгілі бір мәселені шешуге бағытталған әрекет орындайды.

Мысал жобалар:

«Менің экологиялық бағым»

Балалар:
• өсімдіктер отырғызады;
• олардың өсуін бақылайды;
• күтім жасайды.

Бұл жоба табиғатты қорғау, жауапкершілік және зерттеу дағдыларын қалыптастырады.

«Болашақ қаласы»

Балалар түрлі конструкторлар арқылы қала үлгісін жасайды.

Олар:
• ғимараттар;
• жолдар;
• саябақтар;
• көлік түрлерін құрастырады.

Бұл инженерлік ойлауды дамытады.

STEAM элементтерін оқу қызметіне енгізу жолдары

STEAM технологиясын жеке сабақ ретінде ғана емес, барлық білім беру бағыттарына енгізуге болады.

Танымдық бағытта:
• табиғатты бақылау;
• тәжірибелер жасау;
• қарапайым зерттеулер жүргізу.

Шығармашылық бағытта:
• сурет салу;
• мүсіндеу;
• түрлі материалдармен жұмыс.

Құрастыру әрекетінде:
• конструктормен жұмыс;
• модель жасау;
• құрылым ойлап табу.

Математика элементтерінде:
• санау;
• өлшеу;
• салыстыру;
• пішіндерді ажырату.

Тәрбиешінің STEAM технологиясын қолданудағы рөлі

STEAM бағытында педагогтің қызметі өзгереді. Тәрбиеші тек ақпарат беруші емес, баланың ізденісіне бағыт беруші тұлға болады.

Тәрбиеші:
• балалардың қызығушылығын оятуы;
• еркін ойлауына мүмкіндік беруі;
• тәжірибе жасауға жағдай жасауы;
• әр баланың шығармашылық идеясын қолдауы қажет.

Баланың қателесуіне мүмкіндік беру де маңызды. Себебі тәжірибе барысында бала дұрыс шешімді іздеу арқылы үйренеді.

STEAM ортасын ұйымдастыру

Балабақшада STEAM ортасын құру балалардың белсенділігін арттырады.

STEAM бұрышында:

- конструкторлар;
- табиғи материалдар;
- тәжірибелік құралдар;
- шығармашылық материалдар;
- логикалық ойындар болуы мүмкін.

Мұндай орта балаға өздігінен әрекет етуге мүмкіндік береді.

STEAM технологиясының бала дамуына әсері

STEAM элементтерін жүйелі қолдану нәтижесінде балаларда:

- танымдық қызығушылық;
- шығармашылық белсенділік;
- зерттеу қабілеті;
- топпен жұмыс жасау дағдысы;
- өз ойын еркін айту қабілеті қалыптасады.

Балалар тек білім алып қана қоймай, алған білімін өмірде қолдануға үйренеді.

Қорытынды

Қазіргі білім беру кеңістігінде баланың жеке тұлғалық дамуына бағытталған инновациялық әдістерді қолдану мектепке дейінгі ұйымдар үшін маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Балабақша кезеңі – баланың дүниетанымы қалыптасып, қоршаған ортаға деген қызығушылығы артып, алғашқы зерттеушілік дағдылары дамитын ерекше кезең. Осы кезеңде STEAM элементтерін қолдану балалардың білімді тек қабылдап қана қоймай, оны тәжірибе арқылы меңгеруіне мүмкіндік береді.

STEAM технологиясы – баланың жан-жақты дамуына бағытталған тиімді педагогикалық тәсілдердің бірі. Оның негізгі ерекшелігі – ғылым, технология, инженерия, өнер және математиканы өзара байланыстыра отырып, баланың шығармашылық және логикалық ойлау қабілетін дамытуында. Бұл бағыт мектепке дейінгі жастағы балалардың табиғи қызығушылығын қолдап, олардың өздігінен әрекет етуіне, зерттеу жүргізуіне және жаңа идеялар ұсынуына жағдай жасайды.

Балабақшада STEAM элементтерін қолдану барысында балалар түрлі тәжірибелер жасап, қоршаған орта құбылыстарын бақылап, салыстырып, талдау жасауға үйренеді. Мұндай әрекеттер баланың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, оның ойлау жүйесінің дамуына ықпал етеді. Әрбір тәжірибе, әрбір шығармашылық тапсырма балаға жаңа нәрсені ашуға мүмкіндік береді.

STEAM бағытындағы жұмыстар балалардың шығармашылық қабілетін дамытуда ерекше рөл атқарады. Бала дайын үлгі бойынша ғана жұмыс жасамай, өз қиялы мен идеясын пайдаланып, жаңа шешімдер іздейді. Құрастыру, модельдеу, жобалау әрекеттері арқылы балалардың инженерлік ойлауы қалыптасады. Сонымен қатар өнер элементтері баланың эстетикалық талғамын, қиялын және өзіндік ойын білдіру қабілетін дамытады.

STEAM технологиясының тағы бір маңызды ерекшелігі – балаларды бірлескен әрекетке үйретуі. Топтық жұмыстар барысында балалар бір-бірімен пікір алмасады, өз ойларын ортаға салады, ортақ шешім қабылдайды. Бұл олардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырып, әлеуметтік дағдыларын жетілдіреді.

Тәрбиешінің STEAM үдерісіндегі рөлі ерекше. Педагог баланың зерттеу әрекетін ұйымдастырушы, бағыт беруші және қолдаушы тұлға болуы қажет. Тәрбиеші әр баланың қызығушылығын байқап, оның шығармашылық бастамаларын қолдап, тәжірибе жасауға қолайлы орта қалыптастыруы маңызды. Баланың әрбір сұрағына дайын жауап бермей, оны ізденуге, ойлануға бағыттау – STEAM тәсілінің басты қағидаларының бірі.

STEAM элементтерін қолдану мектепке дейінгі білім беру сапасын арттыруға, оқу қызметтерін қызықты әрі нәтижелі ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Балалар ойын арқылы зерттеп, тәжірибе арқылы үйреніп, өз мүмкіндіктерін ашады. Бұл тәсіл олардың болашақта білім алуға деген қызығушылығын арттырып, өмірлік маңызды дағдыларын қалыптастырады.

Қорыта айтқанда, балабақшада STEAM элементтерін қолдану – баланың интеллектуалдық, шығармашылық және әлеуметтік дамуына ықпал ететін заманауи педагогикалық бағыт. STEAM технологиясын жүйелі пайдалану арқылы педагогтер балалардың белсенділігін арттырып, олардың зерттеушілік қабілетін дамытуға және шығармашыл тұлға қалыптастыруға мүмкіндік алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана.
2. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Рауан.
4. Әбенбаев С. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы.
5. Жарықбаев Қ. Психология негіздері. – Алматы.
6. Выготский Л.С. Психология развития ребенка.
7. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва.
8. Монтессори М. Метод научной педагогики.
9. Dewey J. Experience and Education. – New York.
10. Piaget J. The Psychology of Intelligence.
11. Yakman G. STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education.
12. Sanders M. STEM, STEM Education, STEMmania.
13. Bybee R.W. The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities.
14. Мектепке дейінгі педагогика: оқу құралы. – Алматы.
15. Инновациялық педагогикалық технологиялар: әдістемелік құрал.
16. Заманауи білім беру технологиялары жинағы.
17. Балабақшада зерттеу және тәжірибелік жұмыстарды ұйымдастыру әдістемесі.
18. Мектепке дейінгі жастағы балалардың шығармашылық қабілетін дамыту әдістемесі.
19. Қазіргі педагогикалық технологиялар және оларды мектепке дейінгі білім беруде қолдану жолдары.
20. STEAM бағытында оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсыныстар.

Тусупбаев Аблайхан Тулегенович - директордың ақпараттық технологиялар жөніндегі орынбасары
Тусупбаева Алия Канатовна - «Спорт психологиясы» пәні оқытушысы
Қарағанды «Bolashaq» жоғарғы колледжі
Қарағанды қаласы

LMS ФОРМАТЫНДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ОҚУЛЫҚТЫ ҚОЛДАНУДЫҢ КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІНЕ ӘСЕРІ

Аңдатпа. Мақалада LMS (Learning Management System) форматындағы электрондық оқулықтарды колледж студенттерін оқытуда қолданудың тиімділігі қарастырылады. Білім беруді цифрландыру жағдайында электрондық оқулықтар білім алушылардың оқу жетістіктерін арттырудың, оқу мотивациясын қалыптастырудың және цифрлық құзыреттіліктерін дамытудың маңызды құралына айналып отыр. Зерттеу барысында LMS платформасында әзірленген электрондық оқулықтарды пайдалану арқылы студенттердің білім сапасына әсері тәжірибелік тұрғыдан зерттелді. Эксперимент нәтижелері электрондық оқулықтарды қолдану студенттердің оқу үлгерімін, танымдық белсенділігін және цифрлық сауаттылығын арттыратынын көрсетті.

Түйінді сөздер: LMS, электрондық оқулық, цифрлық білім беру, колледж студенттері, оқу жетістігі, цифрлық құзыреттілік, білім сапасы.

Кіріспе

Қазіргі кезеңде қоғамның барлық салаларында цифрлық трансформация үдерісі қарқынды жүзеге асырылуда. Бұл өзгерістер білім беру жүйесіне де тікелей әсер етіп, оқытудың жаңа формалары мен технологияларын енгізуді талап етеді. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі ретінде оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру және халықаралық коммуникациялық желілерге шығу көрсетілген. Сонымен қатар Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру, электрондық білім беру ресурстарын жетілдіру және білім алушылардың цифрлық құзыреттіліктерін дамыту міндеттері айқындалған.[1]

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына арнаған Жолдауларында цифрландыру мен жасанды интеллект технологияларын ұлттық дамудың басым бағыттарының бірі ретінде атап көрсетіп келеді. Президент білім беру ұйымдарында цифрлық технологияларды кеңінен қолдану арқылы адами капиталдың сапасын арттырудың маңыздылығына ерекше назар аударды. Бұл міндеттер техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында электрондық оқыту құралдарын тиімді пайдалануды қажет етеді.

Білім беруді ақпараттандыру мәселелері көптеген отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. В.П. Беспалько, Е.С. Полат, И.В. Роберт, М.В. Кларин ақпараттық технологияларды білім беру үдерісіне енгізудің педагогикалық негіздерін зерттеген. Ал D. Keegan, M. Moore, T. Anderson, G. Siemens электрондық оқыту мен цифрлық білім беру ортасының теориялық және практикалық аспектілерін қарастырған. Қазақстандық ғалымдар Б.А. Тұрғынбаева, Н.Д. Хмель, Қ.Қ. Қадашева білім беруді цифрландырудың педагогикалық мүмкіндіктеріне ерекше назар аударған.[2]

Ғылыми әдебиеттерге жүргізілген талдау электрондық оқулықтардың оқу үдерісінің тиімділігін арттыратынын көрсеткенімен, колледж студенттерінің оқу жетістіктеріне LMS форматындағы электрондық оқулықтардың әсерін тәжірибелік тұрғыдан зерттеу мәселесі өзекті болып қалып отыр.

Осыған байланысты зерттеудің мақсаты – LMS форматындағы электрондық оқулықтарды қолданудың колледж студенттерінің оқу жетістіктеріне, оқу мотивациясына және цифрлық құзыреттіліктерінің қалыптасуына әсерін анықтау.

LMS форматындағы электрондық оқулықтардың теориялық негіздері

LMS форматындағы электрондық оқулық – білім беру мазмұнын басқаруға арналған цифрлық ортада орналастырылған, мультимедиалық материалдарды, интерактивті тапсырмаларды, тесттерді және кері байланыс құралдарын қамтитын электрондық білім беру ресурсы.

Қазіргі уақытта әлемдік білім беру кеңістігінде Moodle, Google Classroom, Canvas және Blackboard сияқты LMS платформалары кеңінен қолданылып келеді. Бұл жүйелер оқу материалдарын жүйелеуге, білім алушылардың жетістіктерін бақылауға және оқыту үдерісін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.[3]

Электрондық оқулықтардың негізгі артықшылықтары:

- оқу материалдарының қолжетімділігі;
- мультимедиалық ресурстарды пайдалану мүмкіндігі;
- интерактивті оқыту ортасын қалыптастыру;
- білім алушылардың жеке оқу траекториясын құру;
- жедел кері байланыс;
- автоматтандырылған бағалау жүйесі.

G. Siemens ұсынған коннективизм теориясына сәйкес білім алу үдерісі ақпарат көздері арасындағы байланыстарды орнату арқылы жүзеге асады. LMS платформалары осы байланысты қамтамасыз ететін тиімді цифрлық орта болып табылады.

Зерттеу әдістері

Зерттеу техникалық және кәсіптік білім беру ұйымының 60 студенті арасында жүргізілді. Зерттеуге бірінші және екінші курс студенттері қатысты.

Студенттер екі топқа бөлінді:

- Эксперименттік топ – 30 студент;
- Бақылау тобы – 30 студент.

Зерттеу ұзақтығы 12 аптаны құрады.

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

- педагогикалық бақылау;
- сауалнама;
- тестілеу;
- салыстырмалы талдау;
- статистикалық өңдеу.

Эксперименттік топқа арналған LMS платформасында электрондық оқулық әзірленді. Оның құрамына:

- дәрістік материалдар;
- бейнесабақтар;
- интерактивті тапсырмалар;
- өзіндік жұмыстар;
- онлайн тесттер;
- форум арқылы кері байланыс енгізілді.

Эксперименттік жұмысты ұйымдастыру

Диагностикалық кезең

Зерттеудің бастапқы кезеңінде студенттердің білім деңгейі мен цифрлық құзыреттіліктері анықталды.

Сауалнама нәтижелері бойынша:

- студенттердің 82%-ы күнделікті цифрлық құрылғыларды қолданады;
- 76%-ы электрондық ресурстармен жұмыс істейді;
- 48%-ының ғана LMS жүйелерімен жұмыс тәжірибесі болған.

Алғашқы тестілеу нәтижесінде орташа балл көрсеткіші 68,7 болды.

Қалыптастырушы кезең

Бұл кезеңде эксперименттік топ LMS платформасында орналастырылған электрондық оқулықпен жұмыс жасады.

Әрбір тақырып келесі құрылым бойынша ұйымдастырылды:

1. Теориялық бөлім;
2. Бейнесабақ;
3. Практикалық тапсырма;
4. Онлайн тест;
5. Рефлексия.

Студенттер оқу материалдарын сабақтан тыс уақытта да пайдаланып, тапсырмаларды LMS жүйесі арқылы орындады.

Қорытынды кезең

Эксперимент соңында студенттердің білім сапасы, оқу мотивациясы және цифрлық құзыреттіліктері қайта өлшенді.

Зерттеу нәтижелері

Студенттердің оқу жетістіктерінің динамикасы

Топ	**Бастапқы балл**	**Қорытынды балл**
Бақылау тобы	68,4	74,1
Эксперименттік топ	69,1	84,8

Кесте нәтижелері бойынша эксперименттік топтың орташа көрсеткіші 15,7 балға артқан. Бұл бақылау тобының көрсеткішінен айтарлықтай жоғары.

Оқу мотивациясының өзгеруі

Мотивация деңгейі	Экспериментке дейін	Эксперименттен кейін
Жоғары	32%	71%
Орташа	51%	24%
Төмен	17%	5%

Кесте 1. Оқу мотивациясының өзгеруі

Сурет 1. Апробация нәтижесі

Алынған нәтижелер LMS форматындағы электрондық оқулықтардың студенттердің пәнге деген қызығушылығын едәуір арттырғанын көрсетті.

Білім сапасының көрсеткіштері

Деңгей	Экспериментке дейін	Эксперименттен кейін
Жоғары	21%	53%
Орташа	49%	39%
Төмен	30%	8%

Кесте 2. Білім сапасының көрсеткіштері

Зерттеу нәтижелері жоғары деңгейдегі студенттер санының екі еседен астам артқанын көрсетті.

Цифрлық құзыреттіліктің қалыптасуы

Зерттеу соңында студенттердің:

- ақпарат іздеу;
- онлайн платформаларда жұмыс істеу;
- цифрлық контентті пайдалану;
- электрондық коммуникация жүргізу дағдыларының айтарлықтай жақсарғаны анықталды.

Студенттердің 87%-ы LMS платформасында оқуды тиімді деп бағаласа, 82%-ы электрондық оқулықтарды дәстүрлі оқулықтарға қарағанда ыңғайлы деп есептеді.

Нәтижелерді талдау және талқылау

Зерттеу нәтижелері LMS форматындағы электрондық оқулықтарды қолданудың студенттердің академиялық жетістіктеріне оң әсер ететінін көрсетті.

Біріншіден, студенттердің оқу материалдарына тәулік бойы қол жеткізуі олардың өзіндік оқу әрекетін белсенді етті.

Екіншіден, мультимедиалық ресурстар ақпаратты қабылдау мен есте сақтауды жеңілдетті. Бейнесабақтар мен интерактивті тапсырмалар күрделі тақырыптарды меңгеруді оңтайландырды.

Үшіншіден, автоматтандырылған бағалау жүйесі студенттердің өз білімін дер кезінде тексеруіне мүмкіндік берді.

Төртіншіден, LMS платформасының аналитикалық мүмкіндіктері оқытушыға әр студенттің оқу жетістігін бақылауға жағдай жасады.[4]

Зерттеу нәтижелері Е.С. Полат, И.В. Роберт және G. Siemens еңбектерінде көрсетілген цифрлық білім беру технологияларының тиімділігі туралы тұжырымдарды растайды.

Сонымен қатар UNESCO және OECD ұйымдарының зерттеулерінде цифрлық оқыту құралдарын жүйелі пайдалану білім алушылардың академиялық нәтижелерін арттыратыны көрсетілген. Біздің зерттеу нәтижелері де осы қорытындылармен сәйкес келеді.[5]

Практикалық ұсыныстар

Зерттеу нәтижелері негізінде келесі ұсыныстар әзірленді:

1. Колледждерде барлық пәндер бойынша LMS форматындағы электрондық оқулықтарды әзірлеу.
2. Оқытушылардың цифрлық құзыреттілігін арттыру бағдарламаларын ұйымдастыру.
3. Электрондық оқулықтарға жасанды интеллект құралдарын енгізу.
4. Студенттердің жеке оқу траекториясын қалыптастыруға мүмкіндік беретін адаптивті оқыту технологияларын пайдалану.
5. LMS жүйелерін білім сапасын мониторингтеу құралы ретінде қолдану.[6]

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері LMS форматындағы электрондық оқулықтарды колледж студенттерін оқытуда қолданудың жоғары тиімділігін дәлелдеді. Электрондық оқулықтарды пайдалану студенттердің оқу жетістіктерін арттыруға, оқу мотивациясын күшейтуге және цифрлық құзыреттіліктерін дамытуға мүмкіндік береді.

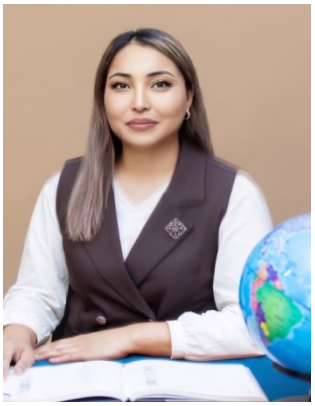
Эксперименттік топтың нәтижелері бақылау тобымен салыстырғанда айтарлықтай жоғары болды. Бұл LMS форматындағы электрондық оқулықтардың техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында білім сапасын арттырудың тиімді құралы екенін көрсетеді.[7]

Цифрландыру жағдайында LMS платформалары негізінде әзірленген электрондық оқулықтарды білім беру үдерісіне кеңінен енгізу болашақ мамандардың кәсіби даярлығын арттыруға және заманауи еңбек нарығының талаптарына сәйкес құзыреттіліктерді қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2025.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. – Астана, 2023.
3. Тоқаев Қ.К. Қазақстан халқына Жолдаулары. – Астана, 2024–2025.
4. Беспалько В.П. Педагогические технологии. – Москва: Педагогика, 2019.
5. Роберт И.В. Информационные технологии в образовании. – Москва, 2022.

Бердіханова Салтанат Сәбитқызы
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
“№12 жалпы білім беретін мектеп” КММ
Маңғыстау облысы, Мұнайлы ауданы

ШӘКІРТТІҢ ОЛИМПИАДАЛЫҚ ЖЕТІСТІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Аннотация. Бұл мақалада қазақ тілі мен әдебиеті пәні бойынша дарынды оқушыларды республикалық олимпиадаларға даярлаудың жаңаша әдістемелік жүйесі қарастырылады. Автор олимпиадалық дайындықтың жүйесіздігі мәселесін көтеріп, оны шешудің практикалық тетіктерін ұсынады. Ұсынылып отырған «Шәкірттің олимпиадалық жетістігін қалыптастырудың әдістемелік негіздері» құралының оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырудағы рөлі сараланады. Сондай-ақ, әдебиет теориясының әмбебап алгоритмдері мен шығармашылық талдау тапсырмаларын қолдану арқылы республикалық деңгейдегі жеңістерге жетудің тәжірибелік жолдары баяндалады. Мақала нәтижелері

олимпиадалық қозғалыстың сапасын арттыруға бағытталған кез келген педагог үшін құнды құжат бола алады.

Түйін сөздер: олимпиада, дарынды оқушы, лингвистикалық сараптама, әдеби талдау, функционалдық сауаттылық, республикалық жетістік, әдебиет теориясы.

Олимпиада – бұл тек білім мен қабілеттің сынағы емес, сонымен қатар оқушы мен ұстаздың ұзақ мерзімді, тынымсыз еңбегінің жемісі. 10-сынып оқушыларының қазақ тілі мен әдебиеті пәні бойынша республикалық деңгейде жүлделі орындарды иеленуі – кездейсоқ құбылыс емес, ол арнайы әзірленген әдістемелік жүйенің нәтижелілігінің айқын көрсеткіші.

Біздің қолданып келе жатқан «Шәкірттің олимпиадалық жетістігін қалыптастырудың әдістемелік негіздері» атты құралымыздың басты ерекшелігі – оның теориядан гөрі практикаға басымдық беруінде. Олимпиадалық тапсырмаларда оқушылардан шығарманың мазмұнын жай ғана баяндау емес, оны теориялық тұрғыдан терең талдау талап етіледі. Сондықтан біз Абайдың «Ескендір» поэмасы мен «Сегізаяқ» өлеңінен бастап, Ж.Аймауытовтың «Ақбілек» романы мен Ә.Кекілбаевтың «Аңыздың ақыры» туындыларына дейінгі бағдарламалық шығармалар бойынша арнайы талдау алгоритмдерін ұсынамыз.

Тәжірибемізде оқушының көркем мәтінді «сөйлете» білуі үшін төмендегідей жүйелі кезеңдерді сақтау нәтиже беретіні дәлелденді:

✓ **Композициялық талдау:** Шығарманың басталуы, дамуы, шиеленісуі, шарықтау шегі және шешімін ажырату арқылы мәтін құрылымын түсіну.

✓ **Образдық жүйе:** Басты және қосалқы кейіпкерлердің іс-әрекеті, олардың арасындағы қарама-қайшылықтар мен даму динамикасын саралау.

✓ **Көркем тіл мен стиль:** Метафора, эпитет, кейіптеу сияқты көркемдегіш құралдардың идеялық қызметін ашу.

✓ **Идеялық мазмұн:** Шығарманың тарихи мәні мен жалпыадамзаттық құндылығын ұштастыру.

Осы алгоритмдер негізінде жасалған практикалық тапсырмалар оқушының танымдық қабілетін арттырады. Мәселен, Абайдың «Сегізаяқ» өлеңіндегі әлеуметтік мәселелерді бүгінгі қоғаммен салыстыру, немесе Ә.Кекілбаевтың романындағы кейіпкерлердің ішкі монологтарын психологиялық тұрғыдан талдау оқушының аргументтік базасын нығайтады. Әрбір тапсырма «жанр», «сюжет», «психологиялық параллелизм», «афоризм» сияқты әдебиет теориясының терминдерімен ұштастырылған. Бұл тәсіл оқушыны жаттандылықтан арылтып, өз бетінше зерттеушілік жұмыс жүргізуге машықтандырады.

Нәтижесінде, шәкірттеріміз республикалық пәндік олимпиадалар мен шығармашылық байқауларда жүлделі орындарды иеленіп, мектебіміздің абыройын асқақтатты. Оқушылардың бәсекелестік ортада қобалжымай, терең әрі сауатты ой толғауы – біз енгізген әдістемелік құралдың практикалық тиімділігінің нақты дәлелі. Біз үшін ең үлкен марапат – шәкірттің жеңісі. Дұрыс бағытталған, ғылыми негізделген және жүйелі түрде орындалған тапсырмалар кез келген оқушыны биік шыңдарға жетелей алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Орда Г., Дәрібаев С., Сатылова А. Қазақ әдебиеті: Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы 10-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: «Мектеп», 2019. – 200 б., сур.

2. Қазақ тілі мен әдебиеті: Жалпы білім беретін мектептің 10-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: «Атамұра» баспасы, 2024.

3. Төлеуов Ә. Дарынды балалармен жұмыс істеудің жаңа технологиялары. – Алматы: «Атамұра», 2023.

4. Мектептегі олимпиадалық қозғалысты ұйымдастыру: Әдістемелік нұсқаулық. – Алматы: «Атамұра», 2025.

Қожабаева Көркемай Саматқызы
Ағылшын тілі пәні мұғалімі
«№2 Маржанбұлақ орта мектебі» КММ
Ақтөбе облысы Алға ауданы

USING INTERACTIVE MEDIA FORMATS IN TEACHING ENGLISH MEDIA DISCOURSE: FROM TIKTOK TO BBC

"Language is the road map of a culture. It tells you where its people come from and where they are going."
— Rita Mae Brown

The landscape of English language teaching has significantly evolved in recent years, shaped by the rapid development of interactive media. From traditional broadcasting giants like the **BBC** to dynamic, user-generated platforms such as **TikTok**, educators are increasingly integrating diverse media formats into their classrooms. These tools not only enhance student engagement but also deepen their understanding of **English media discourse**, a field concerned with how the English language operates in media texts, including news, social media, advertising, and infotainment.

Media discourse refers to the specific ways language is used in different types of media. It involves analyzing tone, register, rhetorical strategies, framing, bias, and stylistic choices made to target certain audiences. Teaching English media discourse means helping students critically engage with both the **content and form** of English-language media — from headline structure and clickbait strategies to persuasive language and multimedia storytelling.

The Role of Interactive Media Formats

TikTok: Language in Action

TikTok has emerged as a highly effective platform for demonstrating **real-time, authentic language use**. Its short-form videos, often infused with humor, slang, and cultural references, allow learners to:

- Observe spoken English in a variety of dialects and registers.
- Practice listening comprehension through subtitles, voiceovers, and trends.
- Create their own content, promoting **productive skills** (speaking/writing) in a meaningful context.

Educators use TikTok challenges, duets, or explainers to highlight issues like **persuasive discourse**, **visual rhetoric**, and **language variation**. For instance, analyzing how influencers promote products can open up discussions on promotional language and implicit messaging.

YouTube and Podcasts: Multimodal Literacy

Platforms like **YouTube** and **Spotify** offer access to interviews, documentaries, vlogs, and podcasts that combine **spoken word, visuals, and written text**. These multimodal formats are ideal for:

- Teaching **narrative structure** and **interview techniques**.
- Exploring tone, irony, or satire in political or cultural commentary.
- Engaging students in **media comparison tasks** (e.g., contrasting vloggers' personal styles or comparing English accents).

Students can practice **discourse analysis** by transcribing podcast episodes, identifying rhetorical strategies, or discussing framing techniques used by content creators.

BBC: Structured, Formal Media Language

Despite the appeal of new media, traditional sources like the **BBC** remain invaluable for their credibility and structured language. Teachers use BBC articles, radio broadcasts, and TV reports to:

- Demonstrate **formal news discourse**, including headline grammar, passive voice, and modal verbs.
- Highlight distinctions between **objective reporting** and **opinion pieces**.
- Introduce global topics, enhancing **cross-cultural awareness**.

Pairing BBC reports with social media reactions can help students compare **institutional vs. public discourse**, enriching their critical thinking.

Here are a few practical methods for using interactive media formats to teach English media discourse:

- **Jigsaw Listening**: Students listen to different parts of a podcast or video and then share information collaboratively.
- **Media Remix Projects**: Learners create their own media texts (e.g., news reports, TikToks, or blog posts) based on existing content.
- **Discourse Journals**: Students keep a reflective journal on media texts they encounter, noting stylistic features and persuasive techniques.
- **Compare and Contrast Tasks**: Analyze how the same news story is framed across platforms like TikTok, YouTube, and BBC.

While integrating interactive media offers numerous benefits, educators must also be mindful of:

- **Media bias and misinformation**, especially on platforms like TikTok.
- **Digital literacy** gaps among students.
- The need for **curated content** to ensure appropriateness and alignment with learning goals.

Proper scaffolding and critical media literacy training are essential to navigate these issues.

From the informal spontaneity of TikTok to the structured authority of the BBC, interactive media formats offer powerful tools for teaching English media discourse. By blending traditional and digital media, educators can foster **linguistic competence**, **critical awareness**, and **cross-platform fluency** — essential skills for learners in today's globally connected world.

Калниязова Рабия Сагитовна[1] **-** қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
Акболтаева Гулнар Дуйсенбаевна[2] - қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
[1,2]Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Тараз қаласының білім бөлімінің
"Мағжан Жұмабаев атындағы №21 орта мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесі

КҮНДЕЛІКТІ ҚАЗАҚ ТІЛІ: ӨМІРЛІК ҚАРЫМ ҚАТЫНАСТА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТІЛДІК ҚҰРАЛДАР

«Күнделікті қазақ тілі» бағдарламасы — бұл теория мен практиканың ұштасқан жері. Ол оқушының тілдік қорқынышын сейілтіп, қазақ тілін өмір сүрудің, дамудың және жетістікке жетудің құралы ретінде қабылдауына жол ашады. Бұл бағдарлама 6-сынып оқушыларына арналған және қазақ тілін күнделікті өмірлік қарым-қатынаста еркін қолдана алатын, мәдени тұрғыдан сауатты және коммуникативтік қабілеті жоғары тілдік тұлғаны қалыптастыруды мақсат етеді. Қазіргі қоғамда тілдің коммуникативтік қызметі ерекше маңызға ие. Осыған байланысты білім алушылардың қазақ тілін күнделікті өмірде еркін, тиімді қолдану дағдыларын қалыптастыру қажеттілігі артып отыр.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушының алған білімін практикада қолдана алу дағдысы бірінші орынға шығып отыр. 6-сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, оларды тек грамматикалық ережелерді жаттауға емес, тілдік ортада өзін еркін сезінуге, түрлі өмірлік жағдаяттарда (дүкенде, емханада, қоғамдық көлікте, интернет кеңістігінде) сауатты қарым-қатынас орнатуға баулу — бағдарламаның негізгі міндеті.

Бағдарламаның негізгі идеясы – қазақ тілін академиялық тұрғыдан ғана емес, тірі қарым-қатынас құралы ретінде меңгерту. Оқушыларды құрғақ ереже жаттаудан гөрі, күнделікті өмірлік жағдаяттарда (функционалдық сауаттылық) тілдік құралдарды орынды қолдана білуге баулу. Тілдік дағдыларды (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) шынайы өмірмен байланыстыра отырып, оқушының коммуникативтік құзыреттілігін және мәдениеттілігін арттыру.

Бағдарламаның басты мақсаты – қазақ тілін күнделікті өмірлік қарым-қатынаста еркін қолдана алатын, мәдени тұрғыдан сауатты және коммуникативтік қабілеті жоғары тілдік тұлғаны қалыптастыру. Бұл мақсат оқушылардың және тіл үйренушілердің тілдік білімін өмірлік тәжірибемен ұштастыруға, сөйлеу дағдысын шынайы жағдаяттарда дамытуға бағытталған.

Негізгі міндеттері:

1. Оқушылардың ауызекі сөйлеу дағдыларын қалыптастыру және әртүрлі өмірлік жағдаяттарда өз ойын еркін жеткізуге үйрету;
2. Тілдік және коммуникативтік құзыреттілікті дамыту арқылы қазақ тілін қолдану мәдениетін арттыру;
3. Әлеуметтік және кәсіби қарым-қатынаста тілдің рөлін түсіндіру және сөйлеу әдебін меңгерту;
4. Қазақ тіліндегі ұлттық этикет формаларын, фразеологизмдер мен тұрақты тіркестерді күнделікті қолданысқа енгізу;
5. Тілдік жағдаяттар арқылы оқушылардың сыни ойлау, тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын кешенді дамыту;
6. Оқушыларды заманауи цифрлық және мультимедиялық құралдарды пайдалана отырып, тілдік ортада еркін әрекет етуге баулу;
7. Тілдік кедергіні жою, сөйлеу кезінде сенімділік пен дербестікті қалыптастыру.

Бұл авторлық бағдарлама оқушылардың қазақ тіліндегі сөйлеу әрекетінің сапасын жаңа деңгейге көтеруге бағытталған. Бағдарламада қамтылған глоссарий, шығармашылық жобалар жиынтығы, дидактикалық материалдар мен мониторинг жүйесі курстың толыққанды әрі жүйелі әдістемелік кешен екенін дәлелдейді.

Кеулімжаева Гауһар Бектібайқызы
Биология пәні мұғалімі
№8 орта мектеп КММ
Ақтөбе қаласы

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА STEAM ӘДІСІН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ МАМАНДЫҚҚА БАҒЫТ БЕРУ

Аннотация: мақалада биология сабақтарында STEAM әдісін тиімді қолдану арқылы оқушылардың ғылыми-зерттеушілік құзыреттерін дамыту және болашақ мамандыққа бағдар беру мәселелері қарастырылады. STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) тәсілінің биология пәніндегі пәнаралық интеграциясы, жобалық оқыту, цифрлық симуляциялар және деректерге негізделген талдау әдістері талданады. Сонымен қатар оқушылардың биологиялық білімін кәсіби бағдармен ұштастыру, биоэтикалық ойлау мен ғылыми жауапкершілікті қалыптастыру жолдары ғылыми тұрғыда негізделеді. Мақалада заманауи білім беру контекстінде мұғалімнің фасилитатор ретіндегі рөлі және оқушылардың жеке білім траекториясын дамыту мүмкіндіктері көрсетіледі.

Кілт сөздер: STEAM-білім беру, биологияны оқыту, кәсіби бағдар, зерттеушілік оқыту, жобалық әдіс, цифрлық биология, биоинформатика, деректерді талдау, биоэтика, пәнаралық интеграция.

Қазіргі білім беру жүйесінде биология пәні тек тірі ағзалардың құрылымы мен қызметін оқытумен шектелмей, оқушылардың ғылыми ойлауын, зерттеушілік қабілетін және болашақ кәсіби бағдарын қалыптастыратын стратегиялық пән ретінде қарастырылады. Осы тұрғыдан алғанда STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) әдісі биологияны оқытудың мазмұнын кеңейтіп қана қоймай, оны өмірмен, технологиямен және нақты кәсіби салалармен тығыз байланыстыратын интегративті модель ретінде ерекше мәнге ие. STEAM тәсілі биология сабақтарын тәжірибелік, жобалық және зерттеушілік бағытқа көшіру арқылы оқушылардың болашақ мамандық таңдаудағы таным көкжиегін кеңейтеді.

STEAM әдісінің биологиядағы негізгі ерекшелігі – пәнаралық интеграция. Мысалы, жасуша биологиясын оқыту барысында оқушылар микроскопиялық құрылымдарды зерттеп қана қоймай, олардың 3D модельдерін құрастырады (инженерлік компонент), деректерді график түрінде талдайды (математика), биологиялық процестерді цифрлық симуляция арқылы бақылайды (технология) және визуалды презентациялар жасайды (өнер). Бұл тәсіл оқушының тек биологиялық білімін емес, кешенді аналитикалық және шығармашылық қабілеттерін дамытады.

STEAM негізіндегі биология сабақтары оқушыларды зерттеуші ретінде қалыптастыруға бағытталған. Әрбір тақырып проблемалық сұрақтар арқылы басталады: «Неліктен экожүйеде тепе-теңдік бұзылады?», «Генетикалық ақпарат қалай беріледі?» немесе «Адам ағзасында ферменттер қандай рөл атқарады?». Осындай сұрақтар оқушыларды гипотеза құруға, тәжірибе жоспарлауға және нәтижені талдауға итермелейді. Бұл ғылыми зерттеу циклі болашақ мамандықтарда қажет болатын логикалық және аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытады.

Биология сабағында STEAM технологиясын қолдану кәсіби бағдар берудің тиімді құралы болып табылады. Себебі оқушылар нақты практикалық әрекеттер арқылы биолог, генетик, биотехнолог, дәрігер, эколог, фармацевт сияқты мамандықтардың негізін түсіне бастайды. Мысалы, ДНҚ моделін құрастыру арқылы генетика саласына қызығушылық артады, ал экожүйе моделін зерттеу экология және қоршаған ортаны қорғау мамандықтарына бағыттайды.

Цифрлық технологиялар STEAM әдісінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде биологияны оқытуды жаңа деңгейге көтереді. Виртуалды зертханалар, биоинформатика платформалары,

3D анатомиялық модельдер және жасанды интеллект негізіндегі симуляциялар оқушыларға күрделі биологиялық процестерді визуалды түрде түсінуге мүмкіндік береді. Бұл құралдар абстрактілі ұғымдарды нақты тәжірибеге айналдырып, оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырады.

STEAM әдісінде жобалық оқыту (project-based learning) ерекше орын алады. Оқушылар топтық жобалар арқылы нақты биологиялық мәселелерді шешеді: мысалы, «мектеп ауласындағы биоалуантүрлілікті зерттеу», «таза су сапасын талдау», «өсімдіктердің өсуіне жарықтың әсері» сияқты жобалар. Мұндай жұмыстар оқушылардың жауапкершілік, командалық жұмыс және ғылыми зерттеу дағдыларын қалыптастырады.

Биологияны STEAM арқылы оқытуда деректермен жұмыс істеу дағдысы маңызды рөл атқарады. Оқушылар тәжірибе нәтижелерін өлшейді, кестелер құрады, графиктер салады және қорытынды жасайды. Бұл статистикалық ойлау қабілетін дамытып, ғылыми зерттеулердің негізін түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар бұл дағдылар болашақта медицина, биоинженерия және аналитика салаларында қажет болады.

Кәсіби бағдар беру тұрғысынан STEAM әдісі оқушының «ерте кәсіби идентификациясын» қалыптастырады. Яғни бала өз қызығушылығын нақты ғылым салаларымен байланыстыра бастайды. Биология сабағында орындалған тәжірибелер арқылы оқушы өзінің қандай бағытқа бейім екенін анықтайды: зертханалық жұмысқа бейімді ме, аналитикалық талдауға ма, әлде экологиялық жобаларға ма. Бұл болашақ мамандық таңдауда маңызды рөл атқарады.

STEAM білім беру жүйесінде мұғалімнің рөлі де өзгереді. Ол ақпарат беруші емес, бағыттаушы, фасилитатор және ғылыми кеңесші қызметін атқарады. Мұғалім оқушыларды зерттеу процесіне бағыттап, ресурстармен қамтамасыз етеді және олардың шығармашылық шешімдер қабылдауына жағдай жасайды. Бұл оқушының дербестігін және жауапкершілігін арттырады.

Инклюзивті және жеке білім беру тұрғысынан STEAM әдісі әр оқушының қабілетіне бейімделуге мүмкіндік береді. Бір оқушы визуалды модель жасаса, екіншісі деректерді талдайды, үшіншісі тәжірибені орындайды. Бұл әртүрлі қабілеттерді біріктіріп, бір ортақ ғылыми нәтижеге қол жеткізуді қамтамасыз етеді.

Жасанды интеллекттің дамуы STEAM биологиясының жаңа кезеңін қалыптастыруда. AI көмегімен оқушылар генетикалық деректерді талдай алады, экожүйелердің моделін жасайды және биологиялық процестерді болжай алады. Бұл болашақ биоинформатика, геномика және медициналық зерттеулер салаларына жол ашады.

STEAM әдісін биология сабағында қолданудың маңызды кеңею бағыты – биоэтикалық ойлауды қалыптастыру. Қазіргі биология ғылымы гендік инженерия, биотехнология, жасушалық терапия сияқты жоғары технологиялық салалармен тығыз байланысты. Сондықтан оқушыларға тек биологиялық білім беру жеткіліксіз, сонымен қатар ғылыми жаңалықтардың әлеуметтік және этикалық салдарын бағалай білу дағдысын қалыптастыру қажет. Мысалы, генетикалық модификацияланған ағзалар (ГМО) немесе клондау тақырыптарын STEAM жобалар арқылы қарастыру оқушыларды ғылыми прогресс пен моральдық жауапкершілік арасындағы байланысты түсінуге жетелейді. Бұл болашақта дәрігер, биоинженер немесе зерттеуші болатын мамандар үшін аса маңызды кәсіби құзырет болып табылады.

STEAM-ның биологиядағы тағы бір маңызды қыры – деректерге негізделген ғылыми ойлау (data-driven thinking). Қазіргі биология тек бақылау ғылымы емес, ол үлкен деректерді (big data) талдайтын цифрлық ғылымға айналып келеді. Оқушылар қарапайым тәжірибелерден бастап, нәтижелерді сандық форматта өңдеуге үйренуі тиіс. Мысалы, өсімдіктің өсу жылдамдығын жарық немесе температураға байланысты өлшеу арқылы оқушылар графиктер құрастырып, статистикалық заңдылықтарды анықтайды. Бұл әдіс биостатистика мен биоинформатикаға алғашқы қадам болып табылады.

STEAM білім беруде ерекше орын алатын бағыт – биомимикрия (табиғаттан үлгі алу инженериясы). Биология сабағында оқушылар табиғаттағы құрылымдарды инженерлік шешім ретінде қарастырады. Мысалы, құс қанатының аэродинамикасы ұшақ конструкциясына, өрмекші торының беріктігі жаңа материалдар жасауға негіз бола алады. Осындай тапсырмалар оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытып, биологияны инженериямен тікелей байланыстырады.

Сонымен қатар биологияны STEAM арқылы оқытуда цифрлық симуляция және модельдеу ерекше маңызға ие. Виртуалды ортада жасуша бөлінуі, қан айналымы жүйесі немесе экожүйедегі энергия алмасу процестерін модельдеу оқушыларға көзге көрінбейтін биологиялық процестерді түсінуге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе күрделі тақырыптарды меңгеруде когнитивтік жүктемені азайтып, оқу тиімділігін арттырады.

STEAM әдісінің кәсіби бағдар берудегі тағы бір терең аспектісі – жобалық зерттеулер арқылы мамандыққа ену моделін құру. Мысалы, оқушылар «мектеп экожүйесінің биоалуантүрлілігін бағалау» жобасын орындау кезінде эколог рөлін, «микроағзалардың су тазартудағы рөлін зерттеу» барысында биотехнолог рөлін атқарады. Бұл рөлдік модельдеу оқушыға нақты кәсіби әрекетті сезінуге мүмкіндік береді.

Биология сабақтарында STEAM-ды енгізу мұғалімнің кәсіби рөлін де трансформациялайды. Мұғалім енді тек білім беруші емес, ғылыми жобаларды үйлестіруші, зерттеу процесін ұйымдастырушы және цифрлық білім архитекторы ретінде әрекет етеді. Ол оқушыларға дайын жауап бермей, оларды зерттеу сұрағына жетелейді және нәтижені өз бетімен табуға бағыттайды.

Қазіргі білім беру тенденциялары STEAM-ды болашақ құзыреттер моделімен байланыстырады. Бұл модельге сыни ойлау, креативтілік, коммуникация, коллаборация және цифрлық сауаттылық кіреді. Биология пәні осы құзыреттерді табиғи түрде дамытатын пәндердің бірі болып саналады, себебі ол нақты өмірлік жүйелермен тікелей байланысты.

Осылайша, биология сабақтарында STEAM әдісін тиімді пайдалану оқушылардың ғылыми дүниетанымын кеңейтіп қана қоймай, олардың болашақ кәсіби бағытын айқындауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс білім беруді теориядан практикаға, ал есте сақтаудан зерттеуге бағыттайды және XXI ғасырдың талаптарына сай құзыретті тұлға қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. – М.: АСТ, 2021. – 352 с.
2. Леонтович А. В. Проектная и исследовательская деятельность учащихся. – М.: Просвещение, 2020. – 224 с.
3. Хуторской А. В. Современная дидактика. – СПб.: Питер, 2021. – 544 с.
4. Полат Е. С. Современные педагогические технологии. – М.: Академия, 2021. – 368 с.
5. Беспалько В. П. Теория педагогических систем. – М.: Академия, 2020. – 192 с.
6. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий. – М.: Народное образование, 2021. – 816 с.
7. Иванова Н. В. Методика преподавания биологии. – М.: Владос, 2020. – 320 с.
8. OECD. Education 2030: Future of Education and Skills. – Paris: OECD Publishing, 2023.

Хисметова Айжан
Математика пәні мұғалімі, педагог-сарапшы
№27 И.Тайманов атындағы орта мектебі
Атырау облысы, Атырау қаласы

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ, ЗЕРТТЕУШІЛІК ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ДАМЫТУ

Аннотация: мақалада мектептегі математика сабағын оқытуда оқушылардың функционалдық, метатанымдық, зерттеушілік және цифрлық құзыреттіліктерін дамыту мәселелері қарастырылады. Заманауи педагогикалық тәсілдер – когнитивтік жүктемені оңтайландыру, деректерге негізделген оқыту, математикалық модельдеу, визуализация және ойын технологияларын қолдану арқылы оқу үдерісін тиімді ұйымдастыру жолдары талданады. Сонымен қатар жасанды интеллект пен learning analytics құралдарының математика білім берудегі рөлі, оқушының жеке оқу траекториясын қалыптастыру мүмкіндіктері ғылыми тұрғыда негізделеді. Математиканы оқытудағы эмоционалдық орта, мотивация және рефлексияның маңызы да айқындалады.

Кілт сөздер: математика оқыту, функционалдық сауаттылық, метатаным, математикалық модельдеу, когнитивтік жүктеме, цифрлық білім беру, жасанды интеллект, learning analytics, визуализация, ойын технологиялары, зерттеушілік оқыту.

Қазіргі білім беру жүйесінде математика пәні тек есептеу дағдыларын қалыптастыру құралы ретінде емес, оқушының логикалық ойлауын, зерттеушілік қабілетін және цифрлық сауаттылығын дамытатын кешенді пән ретінде қарастырылады. XXI ғасырда білім беру парадигмасы «білімді дайын күйінде беру» моделінен «білімді өздігінен құрастыру және қолдану» моделіне ауысты. Осы өзгерістер аясында математика мұғалімінің негізгі міндеті – оқушыны алгоритмдерді жаттатуға емес, математикалық ойлау мәдениетін қалыптастыруға бағыттау. Бұл тәсіл функционалдық сауаттылықты дамытудың басты шарты болып табылады, себебі оқушы алған білімін нақты өмірлік жағдайларда қолдана білуі қажет.

Математикалық құзыреттілік құрылымы бірнеше өзара байланысты компоненттерден тұрады: концептуалдық түсіну, процедуралық дағдылар, стратегиялық ойлау және рефлексия. Концептуалдық түсіну оқушының математикалық ұғымдардың мәнін терең меңгеруін білдірсе, процедуралық дағдылар есептерді орындау алгоритмдерін меңгеруге негізделеді. Ал стратегиялық ойлау күрделі проблемаларды шешудің тиімді жолдарын табуға бағытталса, рефлексия оқушының өз шешімін бағалау қабілетін қалыптастырады. Осы компоненттердің үйлесімді дамуы математикалық сауаттылықтың жоғары деңгейін қамтамасыз етеді.

Функционалдық математикалық сауаттылықтың маңызды аспектісі – математикалық модельдеу. Оқушылар нақты өмірлік жағдайларды математикалық тілге аударуды үйренуі тиіс. Мысалы, қозғалыс есептері, қаржылық жоспарлау, статистикалық мәліметтерді талдау

немесе экологиялық процестерді модельдеу арқылы оқушылар математика мен шынайы өмір арасындағы байланысты түсінеді. Мұндай тапсырмалар оқушының абстрактілі ойлауын дамытып қана қоймай, пәннің практикалық маңызын айқындайды.

Заманауи педагогикада математиканы оқытуда зерттеушілік әдіс ерекше орын алады. Зерттеушілік оқыту барысында оқушылар дайын ережелерді қолданушы емес, математикалық заңдылықтарды ашушы ретінде әрекет етеді. Мысалы, сандық қатарлардағы заңдылықтарды анықтау, геометриялық фигуралардың қасиеттерін тәжірибе арқылы дәлелдеу немесе ықтималдық есептерін тәжірибе негізінде зерттеу оқушылардың ғылыми ойлауын қалыптастырады. Бұл әдіс оқушының когнитивтік белсенділігін арттырады және пәнге деген ішкі мотивацияны күшейтеді.

Цифрлық технологиялардың дамуы математиканы оқыту процесін түбегейлі өзгертті. Интерактивті платформалар, динамикалық геометрия жүйелері (GeoGebra), виртуалды зертханалар және жасанды интеллектке негізделген адаптивті оқыту жүйелері оқушылардың жеке оқу траекториясын құруға мүмкіндік береді. Цифрлық құралдар математикалық ұғымдарды визуализациялауға, күрделі процестерді модельдеуге және деректерді талдауға жағдай жасайды. Сонымен қатар олар оқушының дербес жұмысын тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект технологиялары математика білім беруде жаңа мүмкіндіктер ашуда. AI негізіндегі жүйелер оқушының қателерін талдап, жеке ұсыныстар береді, әлсіз тұстарын анықтайды және бейімделген тапсырмалар ұсынады. Бұл персонализацияланған оқытудың жаңа деңгейі болып табылады. Мұғалім үшін де бұл жүйелер оқушының оқу динамикасын бақылауға және деректерге негізделген шешім қабылдауға көмектеседі.

Математика сабағында коллаборативті оқыту әдістері де маңызды рөл атқарады. Топтық жұмыс барысында оқушылар өзара пікір алмасады, бір-бірінің шешімдерін талдайды және ортақ нәтижеге жету үшін бірлесіп жұмыс істейді. Бұл тек математикалық дағдыларды емес, сонымен қатар коммуникация, лидерлік және жауапкершілік сияқты soft skills-тарды дамытады. Топтық есептер күрделі математикалық мәселелерді бірнеше көзқарас тұрғысынан қарастыруға мүмкіндік береді.

Интердисциплинарлық байланыс математиканы оқытудың тиімділігін арттыратын маңызды факторлардың бірі болып табылады. Математика физика, информатика, экономика, биология сияқты пәндермен тығыз байланыста қарастырылған кезде оқушылар оның әмбебап тіл екенін түсінеді. Мысалы, статистикалық деректерді биологияда, графиктерді физикада немесе пайыздық есептеулерді экономикада қолдану пәннің практикалық құндылығын арттырады.

Оқушылардың математикалық ойлауын дамытуда проблемалық оқыту технологиясы ерекше мәнге ие. Мұнда оқушыларға дайын формула берілмейді, керісінше проблемалық ситуация ұсынылады. Оқушы мәселені талдай отырып, қажетті математикалық құралдарды өзі таңдайды. Бұл тәсіл шығармашылық ойлауды, аналитикалық қабілетті және шешім қабылдау дағдыларын дамытады.

Нейропедагогика тұрғысынан алғанда, математикалық ойлау мидың әртүрлі аймақтарының белсенді жұмысын талап етеді. Логикалық есептерді шешу кезінде префронтальды қыртыс, ал кеңістіктік ойлау тапсырмаларында оң жартышар белсендіріледі. Сондықтан әртүрлі типтегі математикалық тапсырмаларды қолдану нейрондық байланыстардың дамуын қамтамасыз етеді және когнитивтік икемділікті арттырады.

Математика сабақтарында формативті бағалаудың рөлі ерекше. Үздіксіз кері байланыс оқушының оқу процесін реттеуге мүмкіндік береді. Қателерді талдау, өзін-өзі бағалау және рефлексиялық тапсырмалар оқушының өз оқуына жауапкершілігін арттырады. Бағалау тек нәтиже емес, процесс ретінде қарастырылуы тиіс.

Математиканы оқытудағы қазіргі ғылыми-педагогикалық зерттеулер оқушының танымдық әрекетін тек оқу материалына бейімдеу емес, оны күрделі когнитивтік жүйе ретінде дамыту қажеттігін көрсетеді. Осы тұрғыда «когнитивтік жүктеме теориясы» ерекше мәнге ие.

Математикалық тапсырмалар оқушының жас ерекшелігіне сәйкес дұрыс құрылмаса, артық ақпараттық жүктеме туындап, оқу тиімділігі төмендеуі мүмкін. Сондықтан мұғалім есептерді кезең-кезеңмен күрделендіру, визуалды қолдау құралдарын қолдану және алгоритмдік құрылымды нақтылау арқылы оқушының танымдық жүктемесін оңтайландыруы қажет. Бұл тәсіл математикалық ұғымдарды терең әрі жүйелі меңгеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қазіргі білім беру кеңістігінде метатанымдық дағдыларды дамыту ерекше өзектілікке ие болып отыр. Метатаным дегеніміз – оқушының өзінің ойлау процесін бақылауы, реттеуі және бағалауы. Математика сабағында оқушы тек есеп шығарып қана қоймай, «мен бұл есепті қалай шығардым?», «неге дәл осы тәсілді таңдадым?», «басқа қандай жолдары бар?» деген сұрақтарға жауап іздеуі тиіс. Мұндай рефлексиялық әрекет оқушының өз оқуына деген саналы көзқарасын қалыптастырады және өзіндік оқу стратегияларын дамытуға ықпал етеді.

Математикалық білім беруде деректерге негізделген оқыту (data-driven learning) бағыты да қарқынды дамып келеді. Бұл тәсілде оқушылар нақты деректер жиынтығымен жұмыс істеп, оларды талдау, визуализациялау және қорытынды жасау дағдыларын меңгереді. Мысалы, оқушылар сынып ішіндегі бой ұзындығы, күнделікті ауа температурасы немесе оқу үлгерімі туралы деректерді жинап, оларды диаграмма, график түрінде өңдей алады. Бұл тек математикалық дағдыларды емес, сонымен қатар аналитикалық және зерттеушілік қабілеттерді дамытады.

Қазіргі педагогикалық парадигмада математикалық интуицияны дамыту мәселесі де маңызды орын алады. Интуиция – бұл тек кездейсоқ болжам емес, ол ұзақ мерзімді тәжірибе мен үлгілерді тану негізінде қалыптасатын когнитивтік қабілет. Оқушыларға ашық типтегі, бірнеше шешімі бар немесе шешімі бірден көрінбейтін есептер ұсыну олардың интуитивтік ойлауын дамытады. Мұндай тапсырмалар шығармашылық ізденіске итермелейді және стандартты алгоритмдерден тыс ойлауға үйретеді.

Жасанды интеллект пен цифрлық аналитика құралдары математика білім беруде жаңа дидактикалық мүмкіндіктерді ашады. Адаптивті оқыту платформалары оқушының білім деңгейін автоматты түрде анықтап, жеке оқу траекториясын ұсына алады. Сонымен қатар оқу аналитикасы (learning analytics) мұғалімге оқушының қателер динамикасын, прогресс деңгейін және қиындық туғызатын тақырыптарды анықтауға мүмкіндік береді. Бұл деректерге негізделген басқару оқу процесінің тиімділігін арттырады.

Математиканы оқытуда визуалды модельдеу құралдарының рөлі ерекше. Геометриялық фигураларды динамикалық түрде өзгерту, функция графиктерін интерактивті бақылау немесе статистикалық деректерді визуализациялау оқушының абстрактілі ұғымдарды нақты түсінуіне жағдай жасайды. Визуализация когнитивтік көпір қызметін атқарып, күрделі математикалық идеяларды жеңіл қабылдауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар математикалық білім беруде эмоционалдық фактордың рөлі жиі ескерілмейді, алайда ол оқу нәтижесіне тікелей әсер етеді. Оқушының математикаға деген сенімділігі, қорқыныш деңгейі және ішкі мотивациясы оның жетістігін айқындайтын маңызды психологиялық компоненттер болып табылады. Сондықтан мұғалім қолайлы эмоционалдық орта құрып, қателесуге мүмкіндік беретін қауіпсіз оқу кеңістігін ұйымдастыруы қажет.

Осылайша, қазіргі математика пәнін оқытуда басты назар оқушының функционалдық сауаттылығын, зерттеушілік қабілетін және цифрлық құзыреттілігін дамытуға бағытталуы тиіс. Мұғалімнің рөлі ақпарат берушіден гөрі, оқу процесін ұйымдастырушы, бағыттаушы және зерттеушілік ортаны құрушыға айналады. Бұл тәсіл математиканы тек оқу пәні емес, ойлау мәдениетін қалыптастыратын маңызды құрал ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ахметова Б. Р. Математиканы оқытудың заманауи әдістемелері. – Алматы: Білім, 2018. – 198 б.

2. Омарова Р. Б. Цифрлық ортадағы математикалық білім беру. – Астана: Дарын, 2023. – 192 б.

3. Төлегенова Н. Қ. Оқушылардың метатанымдық дағдыларын дамыту әдістері. – Түркістан: Тұран, 2022. – 148 б.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2020. – 720 с.
5. Хуторской А. В. Современная дидактика. – СПб.: Питер, 2021. – 544 с.
6. Беспалько В. П. Теория педагогических систем. – М.: Академия, 2020. – 192 с.
7. Иманғалиева С. Е. Жасанды интеллект және learning analytics құралдарын білім беруде қолдану. – Алматы: CyberSmith, 2024. – 215 б.

Маукенова Асел Амангазыкызы
Магистр педагогических наук, учитель русского языка и литературы, педагог-модератор
КГУ «Кенсайская средняя школа» отдела образования по Зайсанскому району управления образования ВКО»

ПОВЫШЕНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ

Аннотация: в статье рассматриваются современные подходы к развитию читательской грамотности учащихся на уроках русского языка и литературы. Анализируются технологии смыслового, критического и медленного чтения, а также методы формирования текстовой аргументации и читательских стратегий. Особое внимание уделяется интеграции цифровых технологий, развитию медиаграмотности и межпредметным связям в образовательном процессе. Подчеркивается роль литературы в формировании эмоционально-ценностной сферы личности и развитии критического мышления школьников.

Ключевые слова: читательская грамотность, смысловое чтение, критическое мышление, литература, медиаграмотность, текстовая аргументация, читательские стратегии, функциональная грамотность, цифровое обучение, интерпретация текста.

Современная образовательная система рассматривает читательскую грамотность как одну из ключевых составляющих функциональной грамотности личности, необходимой для успешной адаптации в информационном обществе. В условиях стремительного роста объема информации недостаточно просто научить учащихся читать — важно сформировать у них способность осмысленно воспринимать текст, анализировать его содержание, интерпретировать авторскую позицию и применять полученные знания в различных жизненных ситуациях. Именно поэтому повышение читательской грамотности становится одной из центральных задач преподавания русского языка и литературы в школе.

Читательская грамотность представляет собой сложный когнитивно-коммуникативный процесс, включающий понимание текста на уровне фактов, интерпретации и критической

оценки. Учащийся должен не только извлекать информацию, но и уметь сопоставлять её с собственным опытом, выявлять скрытые смыслы, анализировать художественные средства выразительности и делать аргументированные выводы. В этом контексте уроки русского языка и литературы становятся пространством формирования не только языковой компетенции, но и аналитического мышления.

Одним из ключевых направлений повышения читательской грамотности является развитие навыков смыслового чтения. Смысловое чтение предполагает активное взаимодействие читателя с текстом, в процессе которого происходит выделение ключевых идей, определение темы и основной мысли, анализ структуры текста и языковых средств. Учитель в данном случае выступает не как транслятор знаний, а как организатор познавательной деятельности, создающий условия для самостоятельного открытия смысла учащимися.

Особую роль в формировании читательской грамотности играет работа с художественным текстом. Литературное произведение обладает многослойной структурой, включающей сюжетный, образный, символический и философский уровни. Анализ художественного текста требует от учащихся развитого воображения, эмпатии и способности к интерпретации. Использование вопросов открытого типа, дискуссий и аналитических заданий позволяет углубить понимание текста и развить критическое мышление.

Современные методики преподавания литературы активно используют технологии проблемного обучения. Постановка проблемного вопроса в начале анализа текста стимулирует познавательную активность учащихся и формирует исследовательский подход к чтению. Например, вопросы о мотивах поступков героев, авторской позиции или скрытых смыслах произведения побуждают учащихся к самостоятельному поиску ответов, а не к механическому воспроизведению информации.

Большое значение имеет развитие навыков критического чтения. В условиях информационной перегрузки учащиеся должны уметь различать факты и мнения, анализировать достоверность информации, выявлять манипулятивные элементы текста. Работа с публицистическими текстами, новостными материалами и эссе позволяет сформировать у школьников устойчивую медиаграмотность, тесно связанную с читательской компетенцией.

Интеграция цифровых технологий в процесс обучения значительно расширяет возможности формирования читательской грамотности. Электронные тексты, интерактивные задания, онлайн-платформы и цифровые библиотеки позволяют организовать индивидуализированное обучение. Использование гипертекстовой среды способствует развитию навыков навигации по информации и критического отбора источников.

Особое место занимает развитие навыков интерпретации текста. Интерпретация предполагает не только понимание содержания, но и его осмысление в культурном, историческом и личностном контексте. Учащиеся учатся видеть многозначность художественного слова, понимать символику и подтекст, что особенно важно при изучении классической литературы.

Работа с текстом должна сопровождаться развитием письменной речи. Написание эссе, отзывов, аннотаций и рецензий способствует углублению понимания прочитанного и формированию собственной позиции учащегося. Письменная деятельность позволяет структурировать мысли и развивать логическую связность высказывания.

Читательская грамотность тесно связана с развитием эмоционального интеллекта. Литература как учебный предмет предоставляет уникальные возможности для формирования эмпатии, понимания чувств и мотивов других людей. Анализ литературных героев помогает учащимся лучше понимать социальные и нравственные аспекты человеческих отношений.

Современный учитель русского языка и литературы должен учитывать индивидуальные особенности учащихся. Дифференцированный подход позволяет адаптировать задания в зависимости от уровня читательской подготовки. Для слабочитающих учащихся

используются опорные схемы, визуализация текста, а для сильных — аналитические и исследовательские задания.

Современные методики обучения активно используют межпредметную интеграцию как средство повышения читательской грамотности. Тексты художественной литературы рассматриваются в связи с историей, культурологией, обществознанием и даже естественными науками. Такой подход позволяет учащимся видеть текст в широком культурном и научном контексте, что значительно углубляет его понимание. Например, анализ произведений XIX века может сопровождаться изучением исторических реалий эпохи, а экологические мотивы в литературе — обсуждением современных проблем окружающей среды.

Отдельное внимание следует уделить формированию медиаграмотности как неотъемлемой части читательской компетенции. Современный ученик ежедневно взаимодействует с огромным количеством текстов в цифровой среде — новостями, блогами, социальными сетями. Поэтому важно формировать у него критическое отношение к информации, умение выявлять фейковые сообщения, манипулятивные стратегии и оценивать достоверность источников. Работа с медиатекстами на уроках русского языка позволяет развивать аналитическое мышление и формировать ответственное информационное поведение.

Большую роль в повышении читательской грамотности играет развитие читательских стратегий. К ним относятся прогнозирование содержания текста, постановка вопросов к тексту, выделение ключевых идей, составление схем и ментальных карт. Эти стратегии помогают учащимся структурировать информацию и делают процесс чтения более осознанным. Особенно эффективно их использование на этапе предтекстовой, текстовой и послетекстовой работы, что обеспечивает комплексное освоение материала.

Современная педагогика также уделяет внимание эмоционально-ценностному аспекту чтения. Литература рассматривается не только как источник информации, но и как средство формирования нравственных ориентиров и ценностных установок личности. Обсуждение моральных дилемм героев, анализ их поступков и мотивов способствует развитию эмпатии, рефлексии и способности к нравственному выбору. Таким образом, читательская грамотность выходит за пределы когнитивной сферы и становится важным компонентом личностного развития.

Не менее важным направлением является развитие навыков коллективного обсуждения текста. Дискуссии, дебаты и групповые проекты позволяют учащимся обмениваться мнениями, аргументировать свою позицию и учиться уважать альтернативные точки зрения. Такая форма работы способствует развитию коммуникативной компетенции и формирует культуру диалогического взаимодействия.

Таким образом, повышение читательской грамотности представляет собой комплексный педагогический процесс, направленный на развитие интеллектуальных, коммуникативных и личностных качеств учащихся. Он объединяет традиционные методы анализа текста и современные цифровые технологии, формируя у школьников способность осмысленно воспринимать информацию и критически мыслить в условиях современного информационного пространства.

Использованные литературы:

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. – М.: АСТ, 2021. – 352 с.
2. Леонтьев А. А. Психология общения. – М.: Смысл, 2020. – 368 с.
3. Хуторской А. В. Современная дидактика. – СПб.: Питер, 2021. – 544 с.
4. Гальперин П. Я. Введение в психологию. – М.: Юрайт, 2020. – 400 с.
5. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 2021. – 512 с.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2020. – 720 с.

Журналдың құрылтайшысы және иесі:
«BAYANDY» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «KEMENGER» ғылыми-әдістемелік орталығы.

Журнал 2025 жылдың қазан айынан бастап жарық көруде.
Басылым 1 айда 4 рет шығады.
Журнал Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің Ақпарат комитеті 2025 жылғы 02 қыркүйегіндегі Мерзімді баспасөз басылымын, ақпараттық агенттікті және желілік басылымды есепке қоюы туралы куәлігі
№ KZ73VPY00128307 берілген.

Құрметті оқырмандар мен авторлар!
Журналда жарияланған материалдар редакцияның көзқарасын білдірмейді.
Фактілер мен мәліметтердің анықтығына, сондай-ақ стилистикалық қателерге авторлар жауапты.
Журналға шыққан материалдарды редакцияның келісімінсіз көшіріп басуға болмайды.

Мекенжайы:
100012, Қарағанды қ.,
Н. Назарбаев даңғ., 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303
Басуға 12.06.2026 ж. қол қойылды.

Пішім 60*90 1/8
ш.б.т. - 26. RISO басылым.
Таралымы - 50 дана.

«BAYANDY» жеке кәсіпкерлігіне қарасты «KEMENGER» ғылыми-әдістемелік орталығының полиграфиялық қызметтер бөлімінде басылып шығарылды.

Учредитель и собственник журнала:
Научно-методический центр «KEMENGER», относящийся к индивидуальному предпринимателю «BAYANDY».

Журнал издается с октября 2025 года.
Периодичность выпуска — 4 раза в месяц.
Журнал выдан комитетом информации Министерства культуры и информации Республики Казахстан
№ KZ73VPY00128307 о постановке на учет периодического печатного издания, информационного агентства и сетевого издания от 02 сентября 2025 года.

Уважаемые читатели и авторы!
Опубликованные в журнале материалы не отражают точку зрения редакции.
Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях, а также за стилистические ошибки несут авторы.
Перепечатка материалов, опубликованных в журнале, допускается только с согласия редакции.

Наш адрес:
100012, г. Караганда,
пр. Н. Назарбаева, 19.
E-mail: kemengerustaz.kz@mail.ru
Инстаграм: kemengerustaz.kz
Сайт: kemenger-ustaz.kz
WhatsApp +77009700098
+77711812303
Подписано в печать 12.06.2026 г.

Формат 60*90 1/8
усл.печ.л. - 26. Печать RISO.
Тираж - 50 экз.

Отпечатано в полиграфическом отделе НМЦ «KEMENGER» ИП «BAYANDY».

ҰСТАЗДЫҚ ӨНЕР ЖУРНАЛЫ

ҰСТАЗДЫҚ ӨНЕР

Ұстаздық – бұл тек білім беру емес, жүрекпен тәрбиелеу. Әр бала – болашақ, ал ұстаз – сол болашаққа апарар жарық шамшырақ. Сабақ беру – міндет, ал шабыт беру – өнер.

Мұғалім – баланың бойындағы сенімді оятатын, өмірге жол сілтейтін тұлға. Күн сайын сыныпқа кіргенде, ұстаз білім ғана емес, мейірім, парасат, сабыр мен үміт алып кіреді.

Нағыз ұстаз – әр сабағын өнер туындысына айналдырып, әр шәкірттің жүрегіне жол таба алатын нағыз шебер.

ҰСТАЗДЫҚ ӨНЕР

Ұстаздық — шын өнер, шеберлік көзі,
Ұрпаққа білім емес, береді сезім.
Жанымен түсініп, жүрекпен сөйлеп,
Балаға жол сілтейді — ұстаздың ізі.

Қарапайым сөз емес, үмітті оятар,
Қарауымен-ақ шәкіртін ұмтылар.
Біліммен емес тек, махаббатпенен,
Сабаққа жан бітірер — шын шебер солар.

Күн сайын болашаққа жол ашып беріп,
Күн сайын жаңа арман қонады келіп.
Ұстаздың әрбір ісі — өнеге үлгі,
Көрінбес еңбекпен ел алдында ерлік.

Жан-жүрекпен жұмыс қып шаршамай жүрер,
Әр бала — бір тағдыр, бір шырақ, бір өмір.
Ұстаздық – жай жұмыс емес, бұл өнер,
Сезінген жүрек қана ұстаз бола білер.

QR-кодты сканерлеу арқылы бізбен тікелей байланысқа шыға аласыз.
Вы можете связаться с нами напрямую, отсканировав QR-код.

ҰСТАЗДЫҚ — ЖАҢҒА ЖАРЫҚ, БОЛАШАҚҚА БАҒЫТ БЕРЕТІН ӨНЕР!